

BİLİM^{ve} SANAT

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

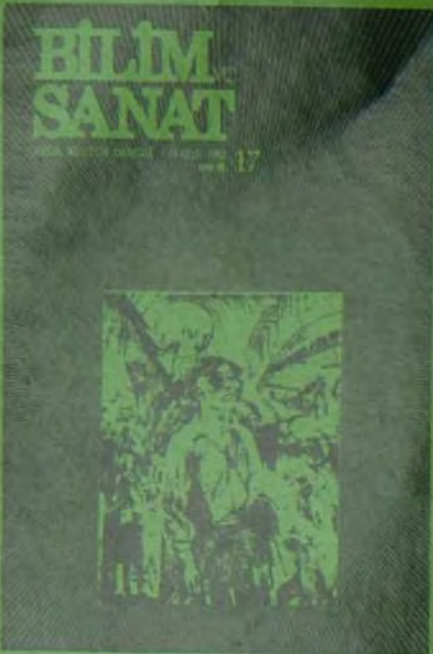
MAYIS 1982

100 TL

17

TÜSTAV

Kapak Resmi:
Heinrich Vogeler
Kapak Düzeni:
Rüştü ERATA

Sahibi: Ali Naki ÖNER
Yazı İşleri Müdürü:
Cemil TURAN
Genel Yayın Yönetmeni:
Varlık ÖZMENEK

İLAN KOŞULLARI

Arka kapak: 50.000 TL (R);
24.000 TL (SB); İç sayfalar:
Tam sayfa 20.000 TL; 1/2
sayfa: 10.000 TL; 1/4 sayfa:
5.000 TL.

ABONE KOŞULLARI

Yurtiçi: Yıllık 1.000 TL; Al-
tı aylık 500 TL; Yurtdışı:
Yıllık 54 DM; Altı aylık 30
DM.

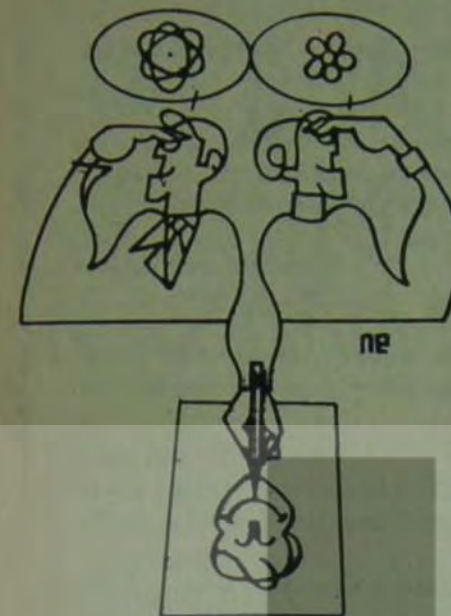
Film - Renk Büro - Ankara
Dizgi: ER-AT, Baskı: Ankara
Basım-Sanayi • İstanbul, İz-
mir Dağıtım: Örnek Dağıtım;
Ankara Dağıtım: Örnek Da-
ğıtım - Gerçek Dağıtım.

ADRES

Emek İşhanı (Gökdelen)
Kat 13, No. 1300
Yenişehir - ANKARA

BİLİM VE SANAT'IN MOZAİKTEKİ YERİ	3
DEMOKRASİYE DÖNÜŞÜMÜZÜN ÖLÇÜTÜ NEDİR?	4
O BİLİNMEZ İNSAN HAKLARI VE O MÜTHİŞ GELİŞME VE İŞLEV KAZANMA İSTİDADI	5
BEYİN GÖÇÜ	7
SİNEMADA BİLİMKURGU	11
TEKNOLOJİ KORKUSU	15
ULUSAL DİL BİLİNCİ	18
ANADOLU LİSELERİ GİRİŞ SINAVLARI VE ÇOCUKLARIMIZ	23
CAN PAHASINA	26
ÇOCUK VE RESİM	28
BİLİMSEL DÜŞÜNCE VE BOŞINANÇLAR	31
AMERİKAN KÜLTÜR EMPERYALİZMİNİN BİR ARACI OLARAK "RESİMLİ AY" DERGİSİ (1924-1928)	34
TİYATRODA MODEL KAVRAMI	37
GENÇ SİİR SORUNU ÜSTÜNE	40
BİR SÖYLEŞİ: "DEVLET TİYATROLARINDA YÖNETİME KATILIM" "BARİŞ" ÜZERİNE	43
ULUSLARARASI TİYATRO ENSTİTÜSÜ TÜRKİYE MİLLİ MERKEZİ İLGİLİLERİYLE SORUŞTURMA VE YANITLAR	48
GÜZELLİK BİLİMİ OLARAK ESTETİK VE SANAT	50
SATRAH	51
KARİKATÜRLER	

BİLİM VE SANAT	3
Server TANILLI	4
Bahri SAVCI	5
Aykut GÖKER	7
Nijat ÖZÖN	11
Ergun TÜRKCAN	15
Muzaffer İlhan ERDOST	18
Şerif VURAL	23
İbrahim AKYÜREK	26
İsmail GÜMÜŞ	28
Osman GÜREL	31
Çetin YETKİN	34
Ali TAYGUN	37
Veysel ÖNGÖREN	40
Levent TARHAN Ferdı MERTER	43
Emre KONGAR	46
Özdemir NUTKU Recep BİLGİNER	48
Mehmet KÖK	50
Emrehan HALICI	51
Nezih DANYAL Hatay DURLUPINAR Mustafa OKAN Ohannes SAŞKAL	

BİLİM VE SANAT'IN MOZAİKTEKİ YERİ

YAŞADIĞIMIZ günlerde, büyük sermaye gruplarının basın-yayın alanlarına yaptıkları yatırımların çerçevesini, büyük reklam ve vitrin olanaklarıyla kültür ve sanat alanlarına da yayararak sürekli genişlettiklerine ve çeşitlendirdiklerine tanık oluyoruz. Büyük mali kaynak ve desteklerle rampalanan bu "kültürel" yayılmacılığın grafiğini ya da akışkanlığını değişik anlam çağrışırtmaları pahasına incir yaprağına benzetmek mümkündür. En azından, gazete bayilerinin tezgahlarında mozaiklenen güncel tablo karşısında anne-baba ve çocuklardan oluşan bir ailenin edinebileceği izlenimler açısından bile durum düşündürücüdür. İnaniyoruz ki, bu mozaikin sadece görünümü değil, özü ve içeriği de yakın zamanda, başta toplumbilimcilerimizin, eğitim ve sanat adamlarımızın incelikli gözlem alanları içine girecektir; önemli sonuçlar çıkarılacaktır.

Bilim ve Sanat, 17. sayısında, okuyucularının ve yazarlarının günden güne serpilen güven ve desteğinden pekiştirdiği sorumluluk bilincini, sözünü ettiğimiz bu mozaikin içinde ve çelişkisinde anlamlandırmak ve geliştirmek durumundadır. Okuyucu ve yazar desteğinin ulaştığı boyut Bilim ve Sanat'a bu inancı verdiğini içindir ki, hemen her sayımızda bu vurgulamayı yapmamız boşuna değildir.

Yaklaşmakta olan yaz aylarının yayın dünyasında kolayca anlaşılabilir nedenlerle okuyucu ilgi ve tiraj grafiğinde duraklamalara ya da düşmelere yol açabileceği, geçmiş deneylerle tahmin edilebilir. Okuyucunun güçlü desteğini alan bir dergi olarak Bilim ve Sanat bu konuda fazlaca endişeli değildir. Bununla birlikte geçen yılın yaz aylarının tirajımızda kısa süreli bir duraklamaya yol açtığını, derginin gerçek sahibi olan okuyucularının bilmesi zorunludur. Son kağıt zammını fiyata yansıtmayan ve artan tirajla farkı kapatan anlayışımızın gereken desteği bulacağına inanıyoruz. Bu konudaki olumlu gelişmeler, bizi, güz aylarında yapmayı düşündüğümüz yeniliklere hazırlayacaktır.

Bu sayımızda belirli bir özel ağırlıklı konu anlayışı yerine, önemi ve ciddiyeti kolaylıkla kavranabilecek konu çeşitliliklerini yeğliyoruz. Bilimsel teknik devrim sorunlarına bakışlar, dil konusu bunlar arasında sayılabilir. Değerli araştırmacı Çetin Yetkin'in bir dizi oluşturan yazılarının bundan böyle de devam edeceğini sevinerek duyurmak istiyoruz. Geçen sayımızda Dünya Tiyatro Günü nedeniyle giriştiğimiz soruşturmayı, Uluslararası Tiyatro Enstitüsü Türkiye Milli Merkezi'nden Özdemir Nutku ve Recep Bilginer'in yanıtlarıyla sürdürürken, Bilim ve Sanat olarak da bir değerlendirme getiriyoruz. Öte yandan buna eklediğimiz Levent Tarhan'ın Ferdı Merton ile yaptığı "Devlet Tiyatrolarında Yönetime Katılım" konulu söyleşinin, bu arada Merton'un birçok sanatçı gibi genç yaşta "emekli"ye ayrılmış olması ile birleştğinde özellikle ilginç olduğunu düşünüyoruz. Ali Taygun'un "Tiyatroda Model" yazısının getirdiği ilginç yaklaşım ve Sanatçı'nın başarıyla sahnelediği "BARİŞ" oyunu üzerine Emre Kongar'ın yazısı, barış ve sanat konularının sıcak ilişkisine yeni boyutlar getiriyor.

Son olarak, belki de en başta söylememiz gereken, Server Hoca'nın yazısından söz edeceğiz. Anayasa konusuna Batı Demokrasisi penceresinden özlü bir bakış getiren Tanilli Hoca'nın değerli katkısını ve selamlarını okuyucularımızla paylaşmaktan mutluyuz.

BİLİM
SANAT

DEMOKRASİYE DÖNÜŞÜMÜZÜN ÖLÇÜTÜ NEDİR?

Server TANILLI

SÖYLENENLERE bakılırsa demokrasiye dönüyoruz. Bütün hazırlıklar bunun kanıtı olarak gösteriliyor: "Demokratik oyun"un kurallarını belirleyecek yeni bir Anayasa yapılıyor. En geç sonbaharda halk oylamasına sunulacak olan Anayasa kabul edilirse, arkadan yeni Siyasal Partiler Kanunu ile Seçim Kanununun yapılması gelecek.

Ve sonra da seçimler, parlamentonun faaliyete geçmesi...

Bütün bunlar güzel; gerekli de. Ama, gerçekten demokrasiye geçip geçmediğimizi bize gösterecek yeterli ölçütler değil gene de. Konunun başka incelikleri var. Nasıl? Tartışalım.

Bundan kısa bir süre önce bir yazar, "Anayasa Üzerine İlk Düşünceler" adını verdiği bir yazı serisinin bir yerinde, Batılı demokrasiyi, ilke olarak, "iktidarların genel ve serbest seçimlerle, ancak onlarla değiştirildiği rejim" olarak nitelendiriyor; ve bu ölçüye göre de, Türkiye'nin 1950'den 1980'e değin "Batılı bir demokrasi" olarak kaldığını söylüyordu.*

Ah, keşke öyle olsaydı! Ama olmamıştır. Niçin? Çünkü Türkiye'de, çok partili yaşama geçilirken Batı demokrasisinin bir ilkesi unutulmuştur: Bütün düşüncelere yurttaşlık hakkı tanımak.

Yani "düşünce özgürlüğü". Batı demokrasisinin temel ilkesi ise budur.

Gerçekten Batı demokrasisi, toplumda herkese, giderek bütün sınıflara, "düşünce özgürlüğü" ve o düşünce çevresinde "örgütlenme özgürlüğü" tanıyan bir demokrasi tipidir. Seçimden parlamentarizme değin, o demokrasisinin bütün öteki öğeleri, bu temel ilkenin uygulanışında bir anlam kazanırlar. Kaldırınız bu ilkeyi, içleri boş bir kalıp olarak kalırlar hepsi de.

Biraz daha yakından eğilelim konuya. Ve soralım: Nedir düşünce özgürlüğü? Ne anlıyor Batı demokrasisi bu özgürlükten?

Düşünce özgürlüğü, Batı demokrasisine göre, içeriği ne olursa olsun, tüm düşüncelere söz ve yaşam hakkı tanımadır.

Düşünceleri "yararlı ya da zararlı"; "ılımlı ya da aşırı"; "kökü içeride ya da dışarıda"; "meşru ya da gayrimeşru" diye ayıramazsınız. Böylesine bir ayırım yanlış olduğu gibi, sağlıklı bir ölçüt de yoktur bu ayırımları belirleyecek.

Örneğin grev hakkı, hatta genel grev yararlı mıdır, zararlı mıdır?

Emekçiler için yararlı, sermayeci için zararlıdır. Başka hak ve özgürlükler için de öyledir bu. O halde?

O halde düşüncenin içeriği şu olmalı, ya da bu olmalı diye karışamazsınız. Düşünce düşüncedir. Ve içeriği ne olursa olsun, "insan haklarının en soylusu olarak"

saygıya değer. Hem yalnız kurulu düzene ve Anayasaya uygun düşünenlerin değil, "herkes"in hakkıdır bu özgürlük.

İstedığınız gibi düşünecek, düşündüklerinizi başkalarına açıklayacak, savunup yazacaksınız. Hatta "propaganda" sını yapacaksınız.

Hiçbiri suç değildir bunların, olamaz da. Çünkü şu ya da bu düşünceyi suç saymaya kalkarsanız, düşüncenin "özünü" el uzatmış, giderek düşünce özgürlüğünü çiğnemiş olursunuz.

Demokraside "düşünce suçu" diye bir şey kabul edilemez.

Demokraside düşüncelere sınır konmayacak. Doğru. Ancak, demokrasi kendini korumayacak demek midir bu?

Hayır. Her rejim gibi, demokratik rejimin de, varlığına yoneltilecek tehlikeler karşısında, kendini koruma hakkı vardır.

Örneğin, "anarşist" eylemler kovuşturulur. Ama "anarşizm" -ki çok önemli bir düşünce akımıdır- üzerine yazılar ve eserler kovuşturulamaz, giderek yasaklanamaz ve cezalandırılmaz.

Batı demokrasisine göre, son olarak, düşüncelerin özgürce "örgütlenme" hakkı vardır.

Bu örgütlenme, geçici nitelikteki "gösteri ve yürüyüşler"den, "dernekleşme"ye ve "partileşme"ye dek uzanır.

Örgütlenme hakkı, siyasal yaşamı, "tüm eğilim ve akımlarıyla" yansıtmalıdır. Özellikle siyasal partiler için önemlidir bu. Siyasal alanda, yalnız bir ideolojinin, giderek bir sınıfın partilerine yer verip ötekilere kapıları kapamak demokrasiye aykırıdır. Hele işçi sınıfının ideolojisi, örgütleri, giderek partisi, demokrasinin "onsuz olamaz" koşuludurlar.

Onları yasaklamak, demokrasiyi yadsımaktır. Toplumda iktidar için kavga verecek olan siyasal partiler, gerek anayasa düzenini, gerekse toplum düzenini ve onun üstüne kurulduğu mülkiyet düzenini değiştirmek amacını güdebilirler.

Hiçbir sınır yoktur bu konuda kendilerine. Yeter ki, "demokratik oyunun kuralları"na bağlı kalınsın. İktidara geçişte ve iktidarda.

Batı demokrasisinde yalnız buna bakılır. Ama yalnızca buna.

Özetleyelim: Bugün, başta temsili rejimin kurucuları Fransa ve İngiltere olmak üzere, çağdaş Batı demokrasisinin amacı, seçim yoluyla yalnızca bir parlamento çoğunluğu sağlamak değil, aynı zamanda toplum içindeki çeşitli çıkarların, -daha bilimsel bir deyişle- çeşitli sınıfların, siyaset arenasında, giderek parlamento içinde temsilini gerçekleştirmektir.

Kapitalist düzende, demokrasi, "sınıflararası bir denge rejimi"dir.

Öyle olduğu için de, kapitalist üretim ilişkileri yürürlükte bulunduğu halde, iktidarın kullanılması konusunda, sınıflararası bir dengenin kurulmasını, giderek işçi sınıfının temsilini -çeşitli yollarla- engelleyen rejimlere demokrasi denemez.

Batı demokrasisi hiç denemez. Şimdi soralım: Kuracağımız rejimde düşünce özgürlüğü çağdaş içeriğiyle olacak mı, olmayacak mı?

Ve daha da somut olarak, işçi sınıfı, siyaset arenasında yer alacak mı, almayacak mı?

Kapitalizmi tek seçenek olarak kabul edenler, batılılaşma şampiyonları, herkesten önce onlar bu soruları yanıtlamalıdır.

(*) Metin Toker, Kim Kimi Kontrol Edecek? Milliyet, 7 Şubat 1982

O BİLİNMEZ İNSAN HAKLARI VE O MÜTHİŞ GELİŞME VE İŞLEV KAZANMA İSTİDADI

Bahri SAVCI

Yunan Stoa'cı filozoflardan beri, bir temel "özgürlük" ve ondan doğan "hak" dizileri insan kafasını, ciddi olarak doldurmaya ve uğraştırmaya başlamıştır. Daha önceki dinlerin ne dediğini bilmiyorum. Fakat, İsa'nın, "Sağ yanağını da uzat" felsefesi ile, Muhammed'in, "benim tanrısal istencimin uyarıcılığı yay, gerekirse 'gazâ' ile yay... fakat 'o insana' zulüm ve itisâfta bulunmadan... Çünkü o 'insan', yarattıklarının en onurlusudur." diyen felsefesinden beri, "İnsan Hakları" tanımlanmaya uğraşılır. Uğraşılır ki; o, tanrınsın, bilinsin, algılsın; evrenin en büyük gerçeği olan "insan" adına uygulansın; yerel ve zamansal değişkenlere göre gelişsin ve geliştirilsin.

Ben de, kendime göre insan hakları tanımları yaparım. Bilimsel bir gözlem içinde kaldığı zaman da, "özgürlük" kavramı temelinden yola çıkmak gereğine inanırım: Temelde, "önce özgürlük var idi" derim. Çünkü, önce evrende tek "bilinçli", dolayısı ile tek "istenç" sahibi, bu nedenle de tek "sorumlu" varlık olan "insan"ın serbest olması, özgür olması gerekir. Bu; insanın o kendi bilincini, kendi istencini, kendi sorumluluğu altında kullanarak, kendini "inşa" serbestliği ve olanağıdır. Özgürlük budur. Yani, kendini "insan onuru"na layık bir düzeyde, her yönü ile yaratabilmesi için, kendi istencinin doğrultusunda istediğini yapmak ya da kimi eylemleri yapmaktan kaçınmak (imtina etmek) yeteneğidir, hiçbir keyfiliğe uğramama durumudur. Bunlara ek olarak, -bir toplumda yaşadığına göre, bu toplumsallık olgusunun birçok bireyler ve katmanlar üzerindeki "ekonomik ve sosyal" baskılarının giderilmesini istemek yeteneğidir; bunu da en iyi sağlama yolunu "kendini bizzat yönetme" süreci içinde yer alma serbestliğidir.

İşte, temelde, bu vardır. İşte temelde böyle bir serbestlik (özgürlük) vardır.

Bunun somuta vurulmasından da, sonsuz sayılara ve durumlara uzanma istidadlı "hak"lar doğar.

* *

Fakat görülüyor ki, -artık klasik deyim ve terim sırası ile söyleyelim- İnsan hak ve temel özgürlükleri üzerindeki bu tanımda da, insanın tam doyurma olanaksız.

Asıl sorun şuradadır: Bütün tanımlara bütün açıklamalara, bütün sayılamalara karşın, insan haklarını, insanlar bilmiyorlar. Çünkü evrende tek bilinçli, tek istenç sahibi; tek onurlu varlık olduklarını bilmiyorlar; bu durumun, kendilerine kimi sorumluluklarla birlikte, sonsuza istidatlı "ayrıcalık"lar getirdiğini bilmiyorlar; böyle bir verimliliğin sahibi olduklarını bilmiyorlar.

Hele, "İnsan Hakları"nın zaman ve yer (mekân) içinde uğradığı değişiklikleri, kazandığı boyutları hiç bilmiyorlar.

İnsan haklarının, evren ve toplum içinde tek bilinçli ve istençli varlığın gelişme ve yücelme serbestliği, istemi ve özlemi, olanağı ve koşulu olduğunu, yukarda, biraz belirtmiştik. Bundan, biraz da insan, kendisinin bir "hak" taşıyıcısı (hak hamili-hak süjesi) olduğu sonucunu çıkarabilir. Hatta, bu konuda, bir algıya da ulaşabilir.

Fakat, o aynı insan, hâla ve hâla, taşıdığı o ilk "hak"ların, zaman ve yer içinde, boyutlanarak, yelpaze-nerek değiştiğini anlamaktan uzaktadır. Bu bir zenginleşmedir aslında, ... Ama, garip ve açık bir sonuç, adeta paradokstur ki, insanın kendisi, bunun ayırında değildir.

Bu noktayı vurguladıktan sonra, şu boyutlanma-yelpazelenme-değişme konusuna dönelim:

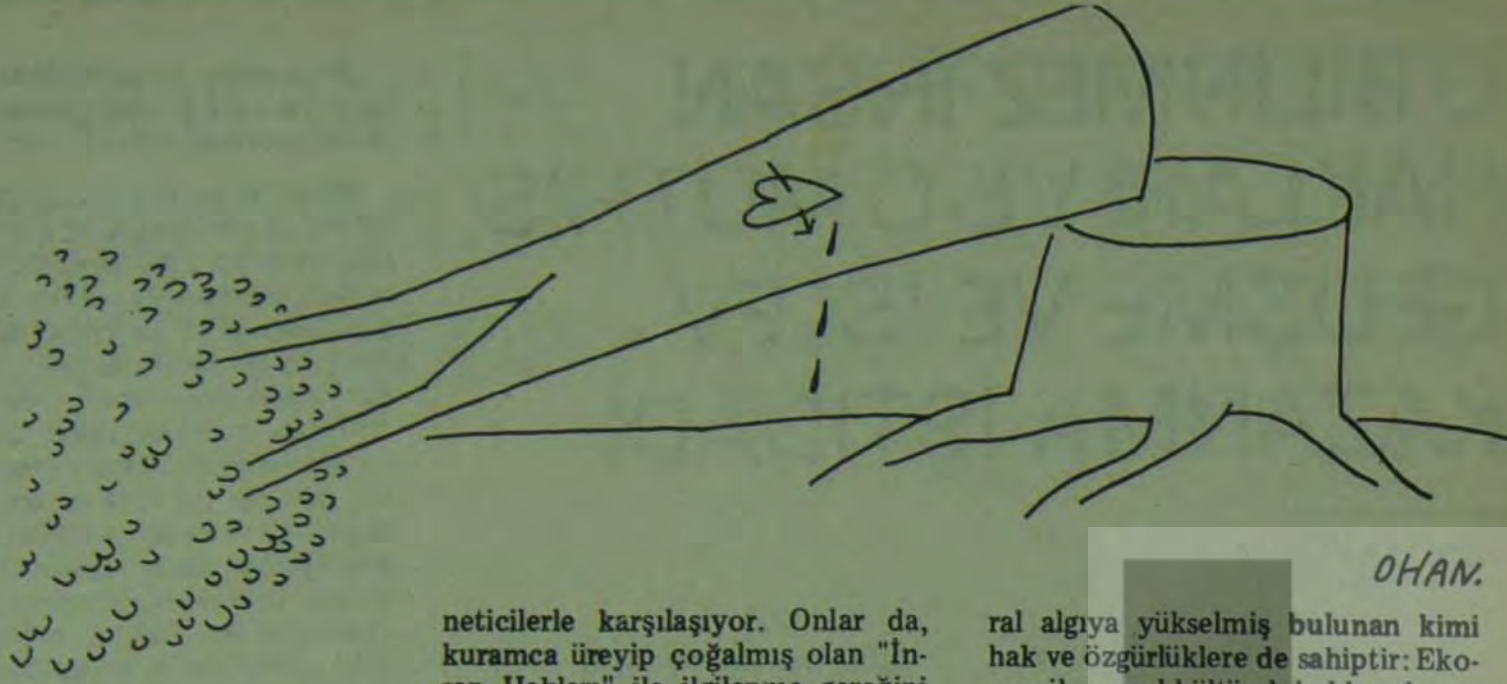
Evet, "İnsan Hakları, zaman içinde, yer içinde değişiyor, boyuna gelişiyor: Boyuna yücelen, hiç yenilemeden, alçalmadan yücelen dalgalar gibi. İslamın ilk "hurriya" kavramı; "külli irade" çerçevesinde içinde, dar bir olanaklar denetimi deyimlerdi: İnsan "hurr" idi. Fakat "külli irade"nin yeryüzü belirtisi olan devlet ile, mutlaka bağlı ve de sınırlı idi. Özgürlüğü ve hakkı; ibadet etme serbestliğinden öteki müslümanlardan kardeş muamelesi görmeyi isteme ayrıcalığından -adalet beklentisinden, gazâya katılırsa, ganimetçi olmasından yer altında maden bulursa, 2/3 gibi bir bölümüne bireysel olarak, kendisinin sahip sayılmasından ibaretti. Burada, bireyi her yönden geliştiren olanaklar yoktu. Hele, devletten, bireysel ekonomik-sosyal korunmaları oluşturan güvenceler isteme, hiç söz konusu değildi. Adalet isteme hakkı bile yoktu, "adaletle nail olma" durumu vardı.

1215'lerde, o ünlü ilk İnsan Hakları bildirisinde, soyut, fakat evrensel bir değer olan "insanın" değil, eninde sonunda Londra'daki süzeren olan hükümdarla dayanışma ve yazgı birliğinde olan "Feodal Beylerin" durumlarını ve güvencelerini Kral'a karşı koruma söz konusu idi. Daha sonraki İngiliz "Bill of Rights" ları hatta ünlü Amerikan Beyannameleri, Fransız Beyannameleri, ancak birkaç soyut ilkeyi gündeme getiriyordu. En aşağı şu söylenebilir; bu tarihsel ve önemli belgeler, en temelde olsalar da, birkaç bireysel-siyasal ayrıcalığı deyimlemekten öteye geçmiyorlardı.

Ama özellikle 1776 Amerikan, 1789 Fransız Devrimlerinin bu ilk beyannameleri; özgürlük-eşitlik-mülkiyet-güvence-zulme direnme-yaşamını ve mutluluğunu aramayı toplumsallığın amacı kılma ilkelere ile, "İnsan Hakları"nın boyutlanarak, zenginleşerek değişmesi istidadını getiriyordu.

İşte, özellikle o tarihlerden bu yana, "İnsan Hakları" kendini bir değişme sürecine kaptırmıştır.

Bu değişme yukarda söylediğimiz gibi, kuramsal açıdan, boyuna yükselen bir dalga gibi ise de, uygulamalar açısından, her zaman ve hepten, böyle bir yükselme göremeyiz: Dalga, kimi yerlerde, kimi zamanlarda durgunlaşır. Hatta doğal düzeyinden aşağı iner.

Bunu da çok yadırgamamak gerekir. İnsan Haklarının yükselmesi, demokratik bir ideolojisi ve kuram sayesinde olurdu. Bu kez, başka nitelikli ideoloji ve kuramlar, değişmeyi, dalgayı aşağı indirerek yapar. Jeopolitik, kimi ülkelerde, İnsan Haklarının gelişmesine olumlu bir etmen olurken, kimi ülkelerde de, bu cevheri ıslıdamaktan alıkor, hatta paslandırır.

Ülkede var olan ve uygulanmakta bulunan siyasal sistem, onun nitelikleri, onun gelişme gücü; o sistem içindeki halkın gelişebilmede gösterdiği yatkınlık, İnsan Hakları dalgasını indirir, ya da çıkarır.

* *

Öyle ise, vardığımız sonucu vurgulayalım: İnsan Hakları, zaman koşulları, mekân koşulları içinde, değişiyor, boyutlanıyor, yelpazeleniyor. Kuşkusuz böyle oluyor. İdeolojiler, jeopolitikler, siyasal sistemler, bu üç ögenin içinde yaşayan insanoğlunun değişme gücü, İnsan Haklarını etkiliyor.

Fakat, hepsine-herşeye karşın, genelde, yeni dünya İnsan Haklarında hala, bir bilinmezlik içinde kalıyor.

Onu, önce, sokaktaki adam bilmiyor. Her yönü ile gelişme kuramı olan İnsan Haklarını, kendisine metafizikçe çizilmiş bir yazgı oranı olarak görüyor ancak: yazgısı; özgürlük, gelişmişlikmiş diye bir teslimciliğe varıyor ve ona sığınıyor.

Sokaktaki adam bunu bilmeyince, ortaya, dış açıdan bakınca, kendisinden çıkmış gibi gözükse, fakat hemen kendisine yabancılaşan yö-

neticilerle karşılaşıyor. Onlar da, kuramca üreyip çoğalmış olan "İnsan Hakları" ile ilgilenme gereğini duyuyorlar.

Öyle ise, hem genelde, hem özelde, bütün dünya ve Türkiye entelijensiyası için bir güven doğuyor: Dünya, artık bir entelektüel için, bir "liberale socialise" ortam olmuştur. Bu sosyalleşmiş liberal ortamda, önce, düşünler gelişmiştir. İnsan onuruna layık serbest niteliklerine ve boyutlarına kavuşmuştur. Serbestliğin doğasına uygun, medeni ve siyasal ilişkiler doğmuştur. Bunlardan onları karşılayan, gene doğal siyasal ve medeni özgürlükler de doğmuştur.

İşte, sokaktaki adama, önce, bu doğal siyasal ve medeni temel özgürlüklerini anlatmak gerekir. Ona, bireysel ve grupsal açılardan medeni ve siyasal ilişkilerini, sosyalleşmiş bir liberal olgu içinde çeviren bu temel özgürlüklerini göstermelidir; onların, yürüdüklerini-uygulandıklarını-ışlediklerini, kendisi ne kadar la-kayt kalsa da, sosyal bir nitelik de kazanmış bu özgürlüklerin kendisini kapsadığını - koruduğunu - yönettiğini, bizzat kendisine göstermek gerekir. Böylece, sokaktaki adam, bir demokraside, bu "sosyalleşmiş liberal" medeni ve siyasal temel özgürlüklerini, onların içinde yaşayarak farketmelidir. Bir demokraside, bu tür insan hak ve özgürlükleri ile koruma altında olduğunu anlamalıdır. Ancak bunları kullanarak gelişebileceğini algılamalıdır.

Bunun yanında, sokaktaki adam, özellikle bir başka hususun da ayırdında değildir.

O, gerçekten, içinde bunaldığı, "ekonomik-kültürel-sosyal" yoksunluklarını giderecek haklarının da olduğundan pek haberli değildir. Oysa, bu yoksunluklarını giderecek olan ve bütün sosyalleşmiş bir libe-

ral algıya yükselmiş bulunan kimi hak ve özgürlüklere de sahiptir: Ekonomik-sosyal-kültürel haklar demeti...

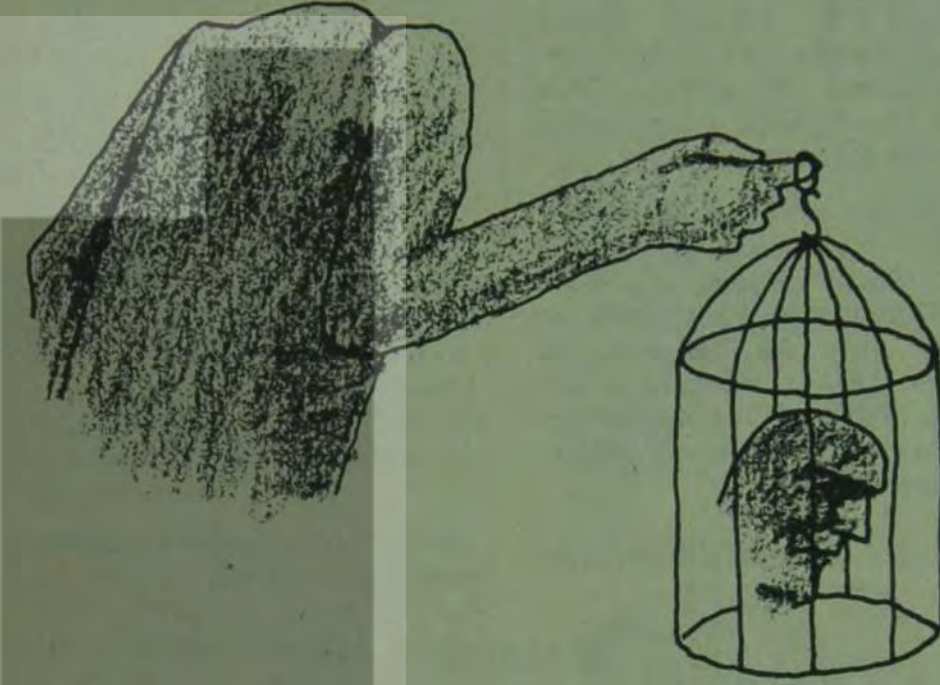
Sokaktaki adam, bunların da pek ayırımında değildir. Artık ona, sokaktaki adam dememelidir: Kendi bireyliliği-ailesi-meslek grubu-kültür halkası içindeki adam demeli. Top-tan söylemek gerekirse, ona, çağdaş liberal kültür ve sosyalleşmiş medeni ve siyasal ilişkiler karmaşası (mudilesi) içinde yaşayan ve yabancılaşmaya doğru kayan adam demek daha iyi olur.

İşte bu adam, özellikle böyle bir yabancılaşma içinde, bu tür hak ve özgürlüklerini pek kazanmışa benze-mez. Onları algılamaya başladığı zaman da, onlardaki sosyal nitelik, kendisini ürkütmektedir bile... Bu nedenle, sıkıntısını çektiği ekonomiyeye, sosyal durumuna, kültürel düzeyine en insanal ve liberal yaklaşım göstermeye duyarlılığını, gönlüne gömer.

Öyle ise, sosyalleşmiş liberal ortamın aydınları bu bilinmez "İnsan Hakları"nı; anlam kazandığı ve bir kültür oluşturduğu o müthiş gelişme düzeyini ve de tümünün kazanıp yerine getirdiği işlevi; bu işlevin çağdaş siyasal önemini; adı geçen çağdaş ortamın o sosyo-liberal yaratığına öğretmelidir. Çağın ulusal egemenlik çağı olduğunu; ulusal egemenliğin de çağdaş dengesinin de "İnsan Hakları" ile sağlandığını vurgulamalıdır.

Artık, "insanların kelim ve teces-süs hakları vardır" demekle yetine-meyiz. "İnsanların, ulusal ve uluslararası onlarca belgede deyimlenen, sosyo-liberal nitelikte medeni-siyasal-ekonomik-sosyal ve kültürel, yüzlerce hakkı vardır. Devlet, bunun içindir. Ve ulusal egemenlik, ancak bunlarla dengelenir ve denge-lenmelidir" demek zorundayız.

OHAN.

kan

BEYİN GÖÇÜ

Aykut GÖKER

İÇİNE girdiğimiz "büyük ihracat hamlesi"nin önemli hedeflerinden birisinin ihracat ürünlerimiz içinde "sınai mamullere" yani insan bilgi ve emeği açısından daha karmaşık, daha gelişmiş ürünlere ağırlık kazandırmak olduğu ilan edildi. Aslında Türkiye'nin, insanlığın en gelişmiş, en karmaşık ürünü olan "insan beyni"nin ihracatçısı olan ülkeler arasında baş sıralarda olduğu hatırlanırsa ihracatımızın bugünkü ürün bileşiminden çok fazla ezinti duymamak gerekir. Üstelik bu ürünümüzün ihracı karşılığında hiçbir bedel talep etmiyor oluşumuzdaki yüksek insani duygularımızla, eliaçıklığımızla ne kadar övünsek azdır. İhracatımızdaki bu büyük ve

sürekli başarıdan dolayı kime ve nasıl bir altın madalya vermek gerektiğinin takdirini bu işin ilgililerine bırakalım.

Gerçekten Türkiye çok uzun zamandır, dünyada genellikle "beyin göçü" diye tanımlanan uluslararası bir olayın içinde yer alan başlıca ülkeler arasında bulunuyor. Yetişmiş, nitelikli insan gücünün daha az gelişmiş bir ülkeden daha çok gelişmiş bir ülkeye göç etmesi olayı "beyin göçü" deyişi ile anılıyor. Bu göçün coğrafi çerçevesi gelişmiş kapitalist ülkeler ile bu ülkelerin ilişkiler ağındaki gerikalmış ülkeler. Sosyalist ülkeler düzeyinde böylesi bir olay yok.

Burada olayın ayırt edici özelliği onu uluslararası ve özellikle geri kalmış ülkeler için ulusal düzeyde bir sorun haline getiren özellik, göçün yönüdür. Bu yön, daha az gelişmişten daha çok gelişmiş ülkeye doğrudur. Olayın gerçek niteliğini gözlerden saklamak isteyen bazı kuruluşlar gelişmiş ülkelerden geri kalmışlara doğru da yetişmiş insan gücü akımına ilişkin rakamlar veriyorlar. Ama her nedense bunların "teknik yardım programları" adı altında gönderilen ve bu programların uygulanması bitince ülkelere geri dönen uzmanlar olduğuna hiç değinmiyorlar. Buna karşılık "beyin göçü" olarak tanımlanan olayda gidenin, bir daha ülkesine çalışmak üzere geri dönmesi söz konusu değil.

"Beyin göçü"ne konu olan göçmenlerin meslek bölümleri, olayı daha da çarpıcı hale getiriyor: Bilim adamları, mühendisler, teknisyenler, doktorlar, diğer sağlık personeli, bir bilim dalında lisans ve lisansüstü eğitim görmüş uzmanlar...

Türkiye'nin olay içinde yeralan başlıca ülkelere biri olduğunu söyledik. Ama bu bedelsiz ihracatımıza ilişkin sayısal verileri elde etmek olanaklı yok. Uluslararası ölçüde de beyin göçüne ilişkin sayısal verilere ulaşabilmek oldukça güç. Güçlük, bu tek taraflı alışverişten kazançlı çıkanların gerçeği perdeleyebilmek için elmalarla armutların sayısını topluca vermelerinden kaynaklanıyor. Bununla birlikte, oldukça eski tarihli olmasına karşın bizim burada özetlemeye çalışacağımız bir belgede yeralan sayısal verilerin olayın boyutlarını kabaca da olsa gözler önüne sereceği ve gerçek niteliğini daha bir belirginleştireceği kanısını taşıyoruz. Sözü ettiğimiz belge, 1978 yılı sonunda İspanya'nın Barselona kentinde düzenlenen olan beyin göçü konulu bir seminerin açılış bildirisi. Seminer, UNESCO vb. uluslararası kuruluşların katılımıyla bilim adamları, mühendisler, teknisyenler ve çeşitli bilim dalları ile mesleki alanlarda uzmanlaşmış elemanları bünyelerinde üye olarak toplayan işçi sendikaları ve bunların oluşturduğu kuruluşlar tarafından düzenlendi.

Bildirinin başlangıç bölümlerinde beyin göçü olayını somutlayan rakamlar veriliyor. Bu rakamlar iki bölümde sergileniyor. Birinci bölümde gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki beyin göçü, ikinci bölümde gerikalmış ülkelerden gelişmiş kapitalist ülkelere olan beyin göçü söz konusu ediliyor:

Gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki beyin göçünde belirgin akım Avrupa ülkelerinden Kuzey Amerika'ya (ABD ve Kanada'ya) doğru. Aşağıdaki (1) ve (2) sayılı tablolardan da görüleceği gibi Avrupa ülkeleri zararına ve kapitalist dünyanın en gelişmiş ABD'nin yararına işleyen bir akım söz konusu.

Ne var ki, Avrupa ülkeleri bu kayıplarını büyük ölçüde gerikalmış ülkelere aktardıkları beyinlerle karşılayabiliyorlar ve hatta bu bilanço-yu lehlerinde de kapatabiliyorlar. Örneğin Büyük Britanya 1958-1964 yıllarında toplam 24.890 yetiştirilmiş, nitelikli eleman kaybına karşılık -ki bunların 5005'i ABD'ye, 5030'u Kanada'ya göç etmiş- diğer ülkelere 19.025 eleman aktarmış ve bu 7 yıllık dönem sonunda net kaybını 5865'e indirebilmiş. Hollanda 1964'te beyin göçü bilançosunu + 145, İsveç 1960 bilançosunu + 47 ile lehlerine kapatabilmişler.

● TABLO 1

1962 ve 1966 yıllarında başlıca Avrupa ülkelerinden ABD'ye göç eden mühendis, bilim adamı, doktor vb'nin sayısı

	1962	1966
Büyük Britanya	1488	2015
Federal Almanya	574	615
Fransa	102	180
İtalya	126	185
Hollanda	213	129
Belçika	50	63
İsveç	148	195
İsviçre	157	297
Yunanistan	103	142
İspanya	87	116
Avusturya	44	117

● TABLO 2

1962, 1963, 1964 yıllarında bazı Avrupa ülkelerinden ABD'ye göç eden doktorların sayısı ve bunun o ülkelerde o yıl içinde verilen tıp doktorası sayısına oranı (%)

Ülkeler	1962			1963			1964		
	ABD'ye göç edenlerin sayısı (1)	Yıllık doktora sayısı (2)	% (1/2)	ABD'ye göç edenlerin sayısı (1)	Yıllık doktora sayısı (2)	% (1/2)	ABD'ye göç edenlerin sayısı (1)	Yıllık doktora sayısı (2)	% (1/2)
Belçika	4	109	3,7	4	115	3,5	4	129	3,1
Fransa	6	1044	0,6	15	261	1,2	16	1428	1,1
Federal Almanya	53	1115	4,8	73	1060	6,9	71	bilinmiyor	—
B. Britanya	121	1421	8,5	142	1640	8,7	189	1804	10,4
İsveç	4	48	8,3	10	51	19,6	9	bilinmiyor	—

Kayıplarını başka kaynaklardan geri kazanabilmenin yolunu bulan Avrupa'nın gelişmiş kapitalist ülkelerine karşılık gerikalmış ülkelerin kayıplarının büyüklüğü konusunda aşağıdaki (3) sayılı tablo daha fazla bir yoruma gerek bırakmayacak kadar anlamlı. Kaldı ki bu tablo gerikalmış ülkelere yalnızca ABD'ye göç eden yetiştirilmiş elemanları kapsıyor.

(3) sayılı tablonun vurguladığı önemli bir gerçek de şu: ABD'ye göç eden yetiştirilmiş elemanlar içinde gerikalmış ülke çıkışlılar giderek ağırlık kazanıyor. 12 yıllık bir zaman diliminde bu ağırlığın yüzde 37'den yüzde 86'ya çıkışı bunun çarpıcı bir göstergesi.

(3) sayılı tablo CNUCED'in (TD/B/C. 6/7 sayı, 13.10.1975 tarihli belge). Buna karşılık OCDE'nin 1970'te hazırladığı bir raporda yer alan ve (4) sayılı tablodaki rakamlar ABD'ye yetiştirilmiş eleman göçünün Tablo (3)'te gösterilenden çok daha ileri boyutlara ulaşabildiğine işaret ediyor.

Sözünü ettiğimiz bildiri (3) sayılı

● TABLO 3

1961 - 1972 yıllarında ABD'ye göç eden yetiştirilmiş, nitelikli eleman sayısı ve bunun içinde Üçüncü Dünya çıkışlıların yüzde ağırlığı

Yıllar	Üçüncü Dünya Çıkışlılar (1)	Bütün Ülkeler Toplamı (2)	% (1) / (2)
1961 - 1965	14.514	38.902	37
1966	7.635	15.585	49
1967	8.239	15.848	52
1968	8.052	16.096	50
1969	8.419	13.139	64
1970	11.412	16.492	69
1971	16.098	18.890	85
1972	15.822	18.466	86
1961 - 1972 toplamı	90.191	153.418	59

tabloya şu çarpıcı rakamları da ekliyor:

"Mesleklerini gelişmiş ülkelere yürütmek için Üçüncü Dünya ülkelerini terkeden doktor sayısı 140 bindir. -ki bu rakam dünyadaki doktor sayısının yüzde 6'sıdır- (Dünya Sağlık Örgütü'nün bir soruşturması, L'Express adlı haftalık dergi, sayı 1285, Şubat 1976)"

"Üçüncü Dünya ülkelerinden, 1961'den 1972'ye kadar yalnızca ABD, Kanada ve Büyük Britanya'ya göç eden ve aralarında mühendislerin, biyolog ve fizikçilerin, doktor ve diğer tıp adamlarının, tarım uzmanlarının, profesörlerin... bulunduğu, nitelikli eleman sayısı 230 bindir. (CNUCED, 13.10.1975 tarih ve TD/B/C. 6/7 sayılı belge)"

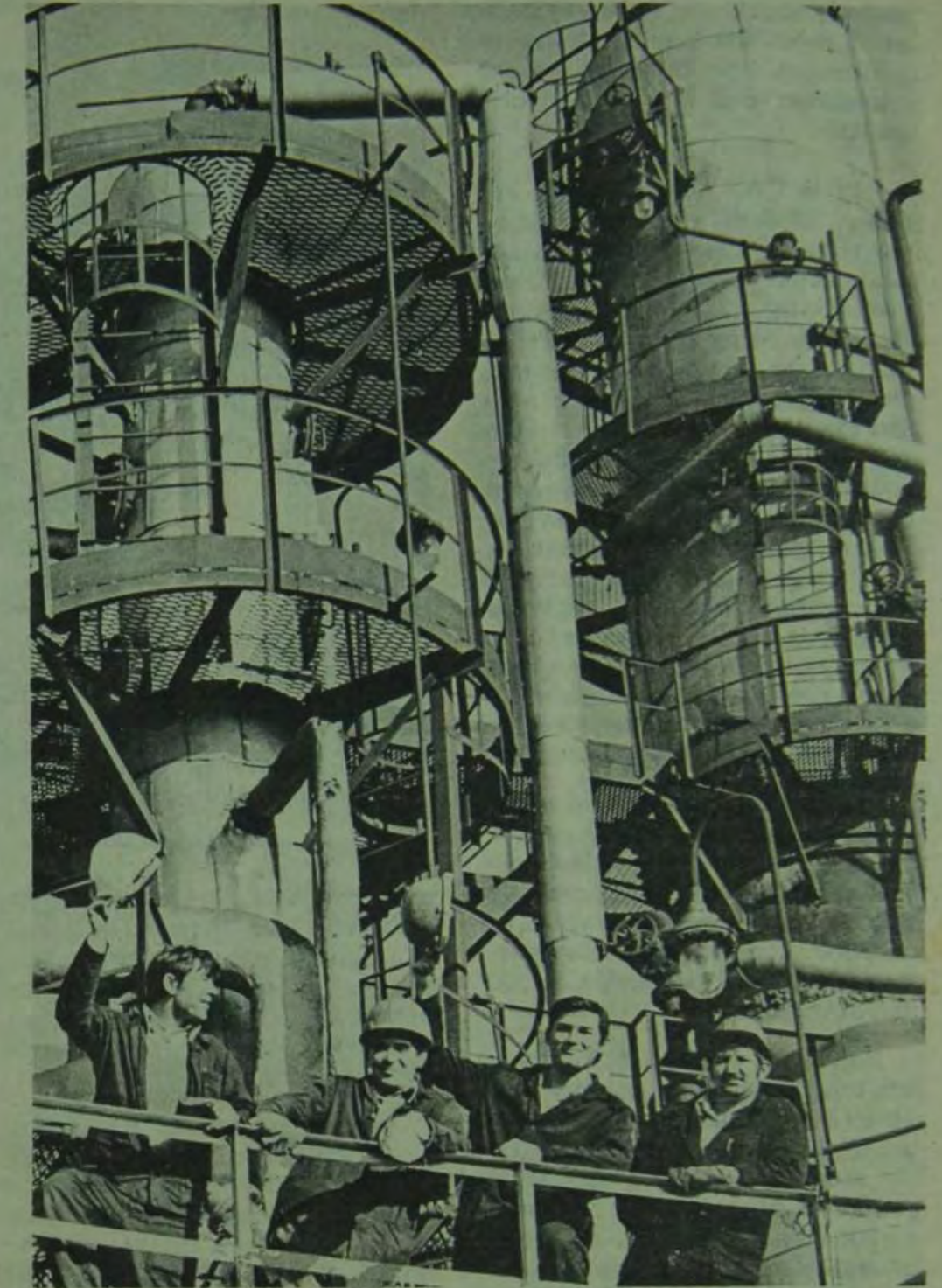
"1971 yılında, Üçüncü Dünya ülkelerinden ABD'ye gelmiş olan doktor ve diğer tıp adamlarının sayısı aynı alandaki Amerikalıların sayısının yüzde 51'i kadardı. Mühendislik alanlarında bu oran yüzde 26, bilim adamları için ise yüzde 11 mertebesinde idi.

"1970'te aralarında 6400 mühendis bulunan 11.236 nitelikli eleman ABD'ye yerleşmek üzere Üçüncü Dünya ülkelerini terkettik. Bunların 8.993'ü Asya çıkışlı (3.141'i Hindistan'dan, 2.318'i Filipinler'den), 1.212'si Afrikalı ve 1.031'i Latin Amerikalı idi. (CNUCED, a.g.e.)"

Beyin göçünün gerikalmış ülkeler için aynı zamanda ağır bir parasal kayıp anlamına geldiğine işaret eden söz konusu bildiriye bu konuda da şu örnekler veriliyor:

"Eğer bir doktor yetiştirmenin maliyeti 20.000 dolar olarak tahmin edilirse, Üçüncü Dünya ülkelerinden gelişmiş ülkelere göç eden 140.000 doktor kendi ülkeleri için 3 milyar dolarlık bir kayıp anlamına gelecektir.

"Yukarıda adı geçen CNUCED raporu, 1961'den 1972'ye kadar

"Beyin göçü"nü ön de gelen kişileri Teknisyenler

Üçüncü Dünya ülkelerinden ABD, Kanada ve Büyük Britanya'ya göç eden nitelikli insan gücünün sayılan ülkeler lehine 50 milyar dolarlık değer aktarmak anlamına geleceğine işarette, bir karşılaştırma olanağı verebilmek için bu ülkelerin aynı dönemde kalkınma programları için

yaptıkları yardımın yalnızca 46 milyar dolar olduğunu vurguluyor."

Bütün bunlardan daha önemlisi gerikalmış ülkelerin kendi kalkınmalarını sağlayabilmek amacıyla kullanabilecekleri çok önemli bir insan kaynağını sürekli olarak kay-

● TABLO 4

1962 - 1966 yıllarında ABD'ye gelen aktif göçmen sayısı ve bunun içinde yetiştirilmiş eleman yüzde ağırlığı

Yıllar	Aktif göçmen nüfusu (1)	Serbest meslek sahipleri teknisyenler vb. (2)	Bilim adamları ve mühendisler (3)	(2) + (3) = (4)	% (4) / (1)
1962	127.693	23.710	4.044	27.754	21,7
1963	137.817	27.930	5.626	33.556	24,3
1964	131.512	28.756	5.401	34.157	25,9
1965	130.811	28.790	5.004	33.794	25,8
1966	145.368	30.039	6.773	36.812	25,3

dediyor olmalarıdır. Bunun toplumsal maliyeti söz konusu elemanları yetiştirmek için kullanılan parasal olanakların çok çok üstünde olsa gerektir.

"Beyin Göçü" olayı gelişmiş kapitalist ülkelerle gerikalmiş ülkeler arasındaki ilişkilerin gerçekte hangi taraf lehine işlediğini, kimin kime yardım ettiğini, kimin kimi beslediğini gözler önüne seren örneklerden yalnızca bir tanesi. Burada önemli olan nokta, gelişmiş ülkelerin nitelikli eleman çekimini "silah zoruyla" gerçekleştiremediğidir. Bu çekim, doğrudan gerikalmiş ülkelerin kendi somut koşullarından kaynaklanıyor. Öbürküler doğal olarak, ellerinden gelen her türlü kolaylığı gösteriyorlar, özendirici olanaklar sağlıyorlar, göçü yönlendiren kanallar açıyorlar. Ama beyin göçünün temel nedenlerini de, buna karşı alınması gereken önlemleri de öncelikle ulusal düzeyde aramalı.

Bu yazının amacı "beyin göçü" olayının kendisine ve bunun gerikalmiş ülkeler açısından ne anlama geldiğine bir nebze olsun ilgi çekmek. Bunun için, beyin göçüne yol açan nedenler, alınması gereken önlemler üzerinde durulmayacak. Ama şu kadar da söylenmeli:

Bir ülkede, o ülkenin bilim adamları, teknik elemanları, doktorlar vb. nitelikli elemanlarının sahip oldukları bilgi ve beceri düzeyi ile o ülkenin sanayi ve teknoloji alanındaki gelişkinlik düzeyi arasında bir uyumsuzluk varsa ve bu fark nedeniyle nitelikli elemanlar bilgi ve becerilerini tam anlamıyla kullanabilme, kendilerini mesleki alanda daha da yetkinleştirme olanağını bulamıyor veya en azından önemli olanaksızlıklarla karşılaşıyorlarsa, yakın bir gelecekte bu tabloyu değiştirecek bir dinamik ufukta gözükmüyorsa, bu elemanların gözünde bilim, teknoloji ve sanayi alanında gelişmiş ülkeler mesleki yetkinliğe, mesleki tatmine ulaşabilmenin birer çekim merkezi haline gelebilir.

Bir ülkede, o ülkenin nitelikli elemanları bilgi ve becerilerinin karşılığı olan maddi olanaklara sahip olmadıkları ve olamayacakları kanısını taşıyorlarsa ve bunun ötesinde somut gerçekte, bu elemanları geçim sıkıntısı, işsizlik ve benzeri sorunlarla biraz sıkça karşı karşıya bırakıyorsa, bunların gözünde bu tür elemanlara "iyi para ödeyen" ülkeler birer çekim merkezi haline gelebilir.

Bir ülkede, var olan toplumsal

1970'te 6400 mühendis ABD'de yetişmek üzere üçüncü dünya ülkelerini terk ettiler.

sorunların büyüklüğü, bu sorunların çözümüne yönelik girişimlerin önünün kesilmesinin yaratacağı umutsuzluk, belli siyasi nedenler söz konusu nitelikli elemanların gelişmiş ülkelerce çekimini kolaylaştıracak uygun bir ortam yaratabilir.

Bir ülkede, geçmişin ulusal birikiminden süzülüp gelen ve bu birikimi çağdaş ve evrensel olana doğru değiştiren sürekli bir devinim yoksa, kültürel alanda ortaya çıkan bu boşluk yabancı kültürün olduğu gibi aktarımı ile doldurulmaya çalışılıyorsa, bu kültür kargaşasında o ülkenin söz konusu nitelikli elemanları için gelişmiş ülkenin kültürü tek başına bir çekim merkezi haline gelebilir. Zaten bulundukları eğitim düzeyine ginceye dek, ülkelerinin içli dışlı ilişkiler kurduğu gelişmiş ülkelerin kültürüyle, gördükleri eğitimin kaçınılmaz bir gereği olarak temas haline gelmiş ve bir karşıağırılık da bulunmadığı için o kültüre yeteri kadar yakınlık duymaya başlamışlardır.

Gelişmiş ülkeyi çekici hale getiren başka nedenler de sıralanabilir. Burada anlaşılması gereken nokta nitelikli elemanın bu çekime kapılmasının öznel nedenlere bağlanamayacağı, olayın temelinde somut, nesnel, ekonomik, toplumsal nedenlerin yattığıdır. Bu ekonomik, toplumsal koşullar değiştirilmeden ya da bir değişim sürecine sokulmadan, kişilere kuru bir idealizm aşlamaya

çalışarak göçün önüne geçilemeyeceğidir. Kişilerin yönlendirilmesinde "vatan - millet aşkı" tek başına yeterli olmamaktadır.

NOT: Bundan bir süre önce aynı konuda bir çalışma yapan M. Ak-yos tarafından (aranan kaynakçayı ilgi duyanların bilgisine sunuyoruz:

1- "Yurt Dışına Beyin Göçü" açık oturumu, Birlik Haberleri, TMMOB sayı 29, 19.12.1975

2- Ersin Tulunay, "Doktorah Göçmenler", Elektrik Mühendisliği, sayı 167, Kasım 1970

3- Ersin Tulunay, "Beyin Çekimi ya da Beyin Göçü", Elektrik Mühendisliği, sayı 193, Ocak 1973

4- Ersin Tulunay, "Beyin Çekimi mi, Çekilmiş Beyin mi?", Yankı, sayı 88, 20-26 Kasım 1972

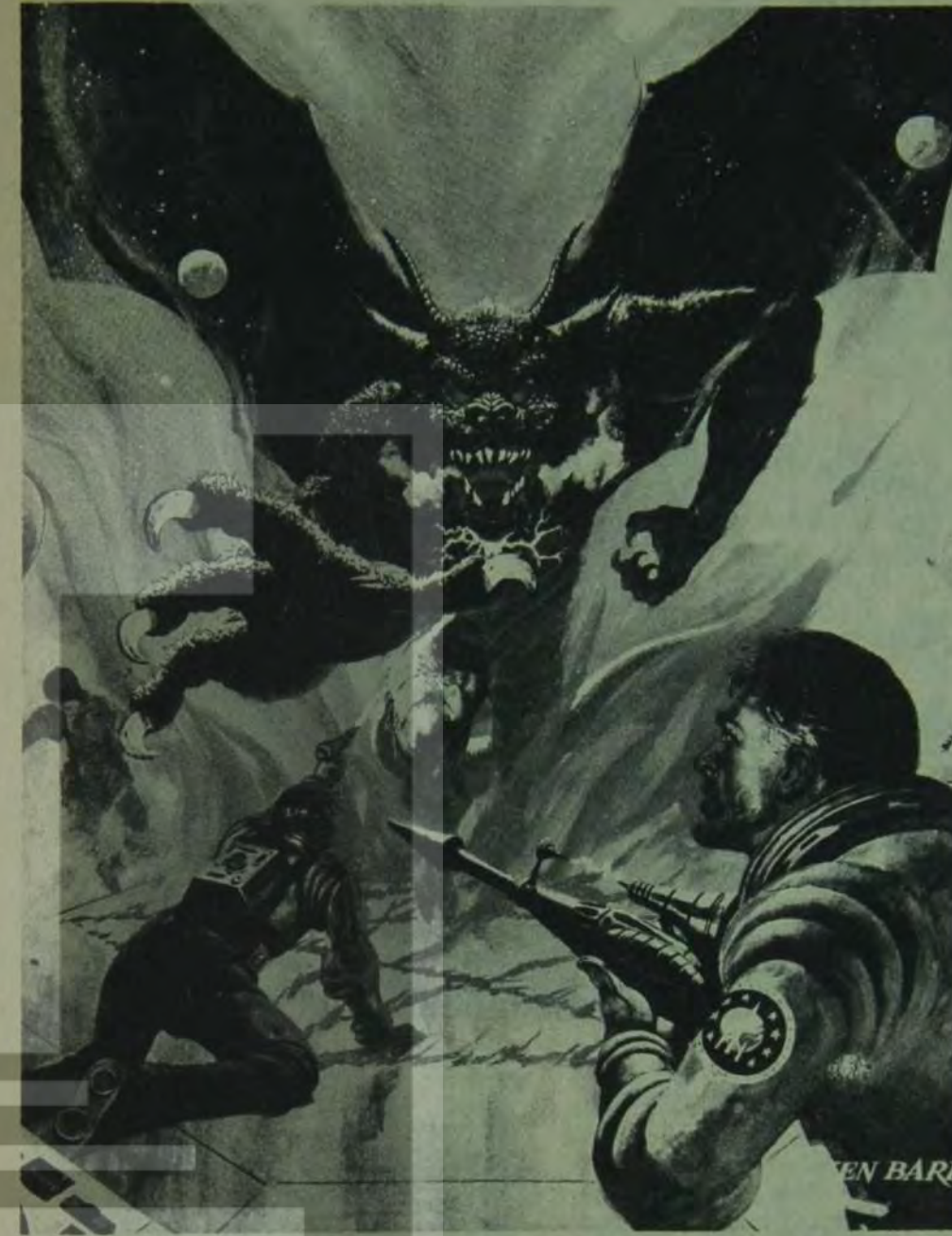
5- Ersin Tulunay, "Türkiye ve Uygulamalı Bilimler, Elektrik Mühendisliği Dalında Türk Bilim Adamlarının Uluslararası Ortamdaki Yayınları, 1920 - 1969"

6- Zeki Kuşçu, "Yurt Dışına Beyin Göçü Analizi ve Önerileri", DPT, 1975

7- Yusuf Vardar, "The Effect of Brain Drain on the Economic Development of the Less Industrialized Countries with Particular Reference to Experience in Turkey", Ege Üniversitesi, 1973

8- Parla Kismir, "RCD Seminar on Brain Drain", DPT, 1970

9- "Beyin Göçü Konusunda Uluslararası Seminer" Belgeleri, Barselona, 11-12 Aralık 1978

SİNEMADA BİLİMKURGU

Nijat ÖZÖN

BİLİMKURGU sinemada işlenmeden önce, sinemanın kendisi bilimkurgunun konusuydu. Gerçekten de, seksen yedi yıl öncesinin aralığında, bugünkü anlamda sinemanın doğuşundan birkaç yıl öncesinde devinimin saptanması ve yeniden verilebilmesi, mağara insanına dek uzanan, bir türlü gerçekleştirilemeyen bir düştü. Ama 19. yüzyılın başından sonuna dek birbirini izleyen bilimsel ve uygulamalıbilimsel buluşlar arasında, bu düş de gerçekleşip kurgubilim konusu olmaktan çık-

tı, bilimkurgunun sinemada yansıtılması dönemine geçildi.

Sinemadaki bilimkurgu 19 ile 20. yüzyılların kesiştiği dönemde, insanların bilim ve uygulamalıbilim karşısındaki tutumunu yansıtır nitelikteydi: Her iki daldaki gelişmeler şaşırtıcı bir hızla ulaşmıştı; üstelik sıradan yurttaşların günlük yaşamlarında etkisini gösterebilecek çeşitlendi. İşleyim devrimi sonuçlarını vermeye başlamıştı. Batı kentsoylusu, bir yandan bu devrimin; bir yandan ülkelerinden çok uzaktaki sömür-

ge savaşlarının yardımıyla kurulan, genişletilen, pekiştirilen sömürge imparatorluklarının sayesinde çok rahat, geleceğe umutla bakan, bilimin ve uygulamalıbilimin nimetlerini hayranlıkla izleyen bir tutum içindeydi. Avru'pa'daki yerel ve sınırlı birkaç savaş bu "güzel çağ"ı gölgeleyebilecek nitelikte değildi. Nitekim 1900 Paris Dünya Sergisi, dünyaya bu bakış açısının somut bir örneği idi: 19. yüzyılın tüm buluşları - demiryolları, telsiz, telefon, röntgen... - sergide yer alıyordu. Sinema bile bu sergide, o günkü olağan kılığıyla değil, ilkeri yıllarda ulaşabileceği gelişmeleri gösteren yeniliklerle sunulmaktaydı: Lumière Kardeşler'in 25 m eninde, 15 m yüksekliğinde görüntülüğü, 1950'lerin Cinerama'sının Grimoin-Sanson'un cinerama'sı, yine 1950'lerin çember görüntülüğünün örnekleriydi. İlkeri yılların sesli sinemasının, renkli sinemasının ilk örnekleri de serginin merakla izlenen yenilikleriydi.

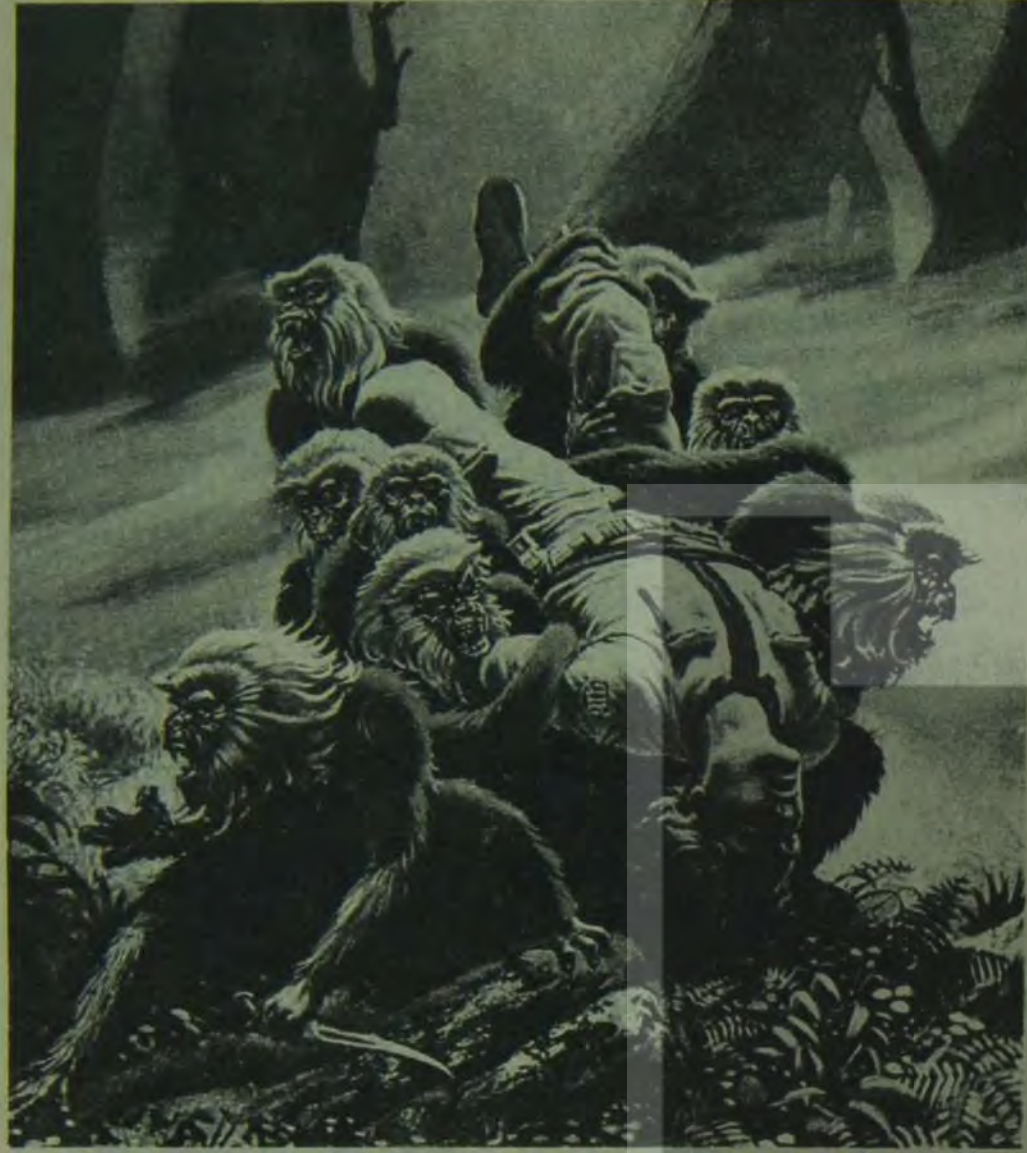
Sinemanın ilk yıllarındaki bilimkurgu filmleri de, bilimin, uygulamalıbilimin ürünlerine karşı duyulan bu kentsoylu hayranlığını yansıtan yapıtlardan seçilmekteydi: Georges Méliès'in "Le voyage dans la lune- Aya Gezi'si" (1902), Jules Verne ile H. G. Wells'in romanlarından aktarılmıştı. Méliès'in "Le Voyage à travers l'impossible- Olanaksızlığa Gezi'si" (1904), Segundo de Chomon'un "Voyage au centre de la terre- Yeryüzünün Merkezine Gezi'si" (1907), Méliès'in "20.000 lieues sous les mers- Deniz Altında 20.000 Fersah" (1907) da yine Verne'in romanlarından aktarılmıştı.

Ne var ki, sinemadaki bu iyimser bilimkurgu ürünleri uzun sürmedi. Büyük bir olay, ilk dünya savaşı, yalnız sinemada değil tüm alanlarda, insanların bilime ve uygulamalıbilime karşı geçen yüzyıldaki hayranlığını büyük bir karamsarlığa çevirdi. "Uygur" batıdan başlayarak tüm insanlığı boğaz boğaza getiren savaş, bilimin yalnız barışçı amaçlarla, insanların yararına değil; savaşçı amaçlarla, yıkıcı, yok edici olarak da kullanılabileceğini ortaya koydu: "Güzel çağ"ın simgesi olmaya başlayan otomobilden geliştirilen tanklar, yeni gelişmeye başlayan uçaklar, yönetilebilir balonlar ölüm saçıyorlardı. Méliès'in filmlerinde aya bilginleri ulaştıran füzeyi atan top, Almanların elinde "Şişman Bertha" adıyla yüz kilometre öteden Pa-

ris'i bombalıyordu; kimyadaki gelişmeler, Batı cephesinde zehirli gaz savaşına yol açmıştı... Bunun sonucu, görüntüde savaşa birlikte boy gösteren, savaşın korkunç bilançosuyla, yenilgilerle birlikte sayısı hızla artan karamsar, kötümser, canavarlarla dolu bilimkurgu filmleri oldu; özellikle yenilginin büyük bir bunalıma ittiği Alman toplumunda...Paul Wegener ile Henrick Galeen, daha 1914'te eski bir Yahudi söylencesinden alınan "Golem'de, bir kötülük kaynağı olan yapay insanı yarattılar. Otto Rippert, "Die Rasche des Homunculus- Homunculus'un Öcü"nde (1916) bir başka yapay insanın yıkıcılığını anlattı. Wegener, 1920'de "Golem'i" yeniden çevirirken, F.-W. Murnau "Der Januskopf- Janus'un Kafası"nda (1920) "iki yüzlü adam"ın öyküsünü ele aldı. Robert Wiene, "Orlacs Hände-Orlac'ın Elleri"nde (1924) kendisine bir katilin elleri aktarılan ünlü piyanistin, piyano çalmağa değil, cinayet işlemeğe tutkusunu işledi. Fritz Lang, birkaç yıl sonra temelleri atılacak Nazi İmparatorluğunun dayanacağı "üstün ırk-köle ırk"lı toplumunu "Metropolis"te (1926) canlandırdı.

Aynı kötümser tutumun aynı korkunç yaratıkların, canavarların, Birleşik Amerika'dan başlayıp tüm dünyayı saran 1929 büyük ekonomik bunalımından sonraki Hollywood sinemasında boy göstermesi bir rastlantı değildir. "Frankenstein" (James Whale, 1931), "The Island of Lost Souls- Gaip Ruhlar Adası" (Erle C. Kenton) (1932), "The Invisible Man-Görünmeyen Adam" (Whale, 1933), "The Bride of Frankenstein- Frankenstein'in Nişanlısı" (Whale 1935)... gibi, bilimkurguyu yığma filmleriyle birleştiren filmler, bir yandan büyük bunalımın kötümserliğini yansıtırken, bir yandan da izleyicinin karşısına yapay insanlar, canavarlar, hortlaklar, vampirler, kurt adamlar çıkarak, ekonomik bunalımın umutsuzluğa sürüklediği insanları, bunlarla bol bol korkutmaya, böylelikle asıl korku konularından uzaklaştırmaya, toplumsal gerçeklerden saptırmaya çalışıyordu. Birleşik Amerika'nın ekonomik düzeninde bir iyileşme görülür görülmez, "görünmez adamlar"ın, korkunç yaratıkların yavaş yavaş güldürü çerçevesinde ele alınmaya başlaması bu bakımdan anlamlıdır.

1935'lerden 1950'lere dek bilimkurgu filmleri, birkaç deneme dışında, uykuya yattı. Bu dö-

nemde çevrilen bilimkurgu filmleri, daha çok gençlere seslenen, resimli roman kahramanlarına dayanan, düşgücü ve araç gereç yönünden oldukça yoksul bölünmüş filmlerdir ("Flash Gordon - Baytekin Meçhul Dünyalarda", Frederick, Stephani, Ray Taylor, 1936; "Buck Rogers" Ford Beebe, Saul Goodkin, 1939...). Bunun nedeni, özellikle İkinci Dünya Savaşında bilim ve uygulamalı bilimdeki ilerlemelerin büyük bir hızla erişmesi, buna karşılık sinemanın buna ayak uydurmada geri kalmasıydı. Gerçekten de, bilimkurgu filmleri, büyük bir düşgücünün yanı sıra, düşlenen varlıkları, nesneleri, bezemeleri, giysileri gerçekleştirmede büyük yatırımlar gerektirmekteydi. Sinemacılar, karşılığında ne geleceği belli olmayan böyle bir yatırıma kalkışacak yürekliliği gösteremiyorlardı.

Öte yandan, İkinci Dünya Savaşı ve bunu izleyen yıllardaki dünya olayları, ortaya çıkan yepyeni sorunlar, insanların bilim ve uygulamalı bilim karşısındaki tutumlarında daha da büyük sarsıntılara yol açtı. Bir yanda İkinci Dünya Savaşından beri birbirini izleyerek, birbiri içine geçerek

bugün de sürüp giden çağlar-atom çağı, bilgisayar/güdümbilim çağı, nükleer enerji çağı, uzay çağı, yapay uydular çağı, moleküller dirimbilim çağı, yığınsal iletişim çağı... ortaya çıkar, insanların birçok düşü gerçekleşirken, bunlarla uyum sağlayabilecek bir toplumsal düzenin gerçekleştirilmesi şöyle dursun, insanlığı her an yok edebilecek, dizginlenemeyecek güçlerin ortaya çıkışı büyük bir bunalım ve kötümserliğe yol açıyordu. Yeni sömürgecilik, nüfus patlaması, açlık, doğal kaynakların tükenmesi, nükleer silahların sayıca artışı, ışınlam tehlikesi, çevre kirlenmesi..., insanların gerçekleştirdikleri dev adımlarla ilerlemeye karşılık ürkütücü boyutlara ulaşmaktaydı. Ve insanlık tarihinde "zurmanın zırt dediği yerler" gittikçe sıklaşmaktaydı: Hiroşima, Nagasaki (1945), her an sığağa dönebilecek soğuk savaş (1945-55), MacCarthy'cilik (1950'ler), Kore Savaşı (1950-53), Cezayir Savaşı (1954-62), Süveyş (1956), Macaristan (1956), Polonya (1956, 1968, 1970), Vietnam iç-savaşı (1960) Kongo- Katanga (1960-61), Küba füzeler bunalımı (1962), ABD'nin Vietnam Savaşına katılması (1965-75), Şili

(1973), enerji bunalımının başlaması (1973), arkası kesilmeyen Orta Doğu bunalımları..., bazıları dünyayı sürekli olarak nükleer savaş tehlikesiyle karşı karşıya getiren olayların belli başlılarıydı. Geçen yüzyılın hayranlığı yerini büyük bir korkuya bırakmıştı. İnsanların yaratma gücü arttıkça, yok etme gücünün bundan da fazla arttığı gerçeği Damokles'in kılıcı gibi insanlığın üzerinde asılı durmaktaydı.

Savaş sonrasındaki bilimkurgu filmleri, işte bu olayların, bu korkunun etkilerini taşıdı; çoğunlukla da bir ideolojik savaş aracı olarak kullanılmaya başlandı. Nitekim, özellikle Amerikan sinemasında, bilimkurgu filmlerinin birdenbire yoğunlaştığı 1950-1960 döneminde bu, açıklıkla görülebilir. 1945-55 arası, soğuk savaş yıllarıdır. Bu savaş, 1948'de Berlin ablukası, 1950'de MacCarthy'cilik, aynı yıl Kore Savaşıyla en yoğun biçimine ulaşır, Kore Savaşıyla sıcak savaşa döner. İlk uçan dairelerin Birleşik Amerika'da, 1947'de görülmeye başlanması, 1950'lerde çoğalması da rastlantı değildir. Bu dönemde, yığınsal iletişim araçlarının, bu arada sinemanın da katkısıyla Amerikan toplumu tam bir savaş psikozuna sürüklenmiş, her yerde iç ve dış düşmanlar görmeye başlamış, her an bir yabancı istilası bekler olmuştur. Öyle ki, bu psikozun baş mimarlarından ABD Savunma Bakanı James V. Forrestal, sonunda kendi yarattığı bu psikozun kurbanı olur; 1949 nisanında uçan dairelerden çıkan Rusların Amerika'yı istila ettiğini sanarak "Ruslar geliyor!" çığlığı arasında kendini pencereden boşluğa fırlatır. Irving Pichel'in 1950'de "Destination Moon - Aya Seyahat" ile başlayan bu yeni dönem bilimkurgu filmlerinin büyük bir çoğunluğu hep soğuk savaş izlerini taşır. "Aya Seyahat" olsun, "The Thing from Another World - Başka Dünyadan Gelen Yaratık" (Christian Nyby, 1951), "Invasion USA - ABD'nin İstilas" (Alfred Green, 1952), "Red Planet Mars-Kızıl Gezegen Merih" (Harry Horner, 1952) "It Came from Outer Space-Uzaydan Gelenler" (Jack Arnold) (1953)... olsun, hep askersel amaçlıdır; hep Amerika'nın istilasını amaçlayan iç ya da dış düşmanlarla doludur; hepsinde de bilginler, askerlerin yardımı olmaksızın bunlara karşı koyamazlar; ancak ABD'nin silahlı kuvvetleri en yeni silahlarla işe karışarak son anda durumu

kurtarır. Böylelikle, Hollywood, MacCarthy'ciliğe uygun olarak dünyayı ve evreni "hayır kuvvetleri" ile "şer kuvvetleri" diye ikiye böler; "şer kuvvetleri"nin artık ABD'nin içlerine kadar sızdıklarını gösterir: "Them-Onlar" da (Gordon Douglas, 1954) dev kancalar Los Angeles'in kanalizasyonunda yaşarlar; "Tarantula - İnsan Yiyen Örümcek"te (J. Arnold, 1955) dev bir örümcek Texas'ı kasıp kavurur; "The Deadly Mantis - Öldüren Çekirge" de (Nathan Juran, 1957) dev bir peygamberdevesi, Manhattan'ı korkuya boğar. Kuşkusuz, soğuk savaşın, MacCarthy'ciliğin ürkütücü havasında bu filmlerin bildirisi çok açıktır: Düşman içimizde her yerdedir; her işin sonu silahlı güce dayanır; ABD'yi en iyi silahlarla donatmak insancıl ve evrensel bir görevdir... Bu dönemin bu demagoji kabalığı ve kalabalığı içinde Amerikan sinemasında yalnız iki film, sıradan ayrılır. Bunlardan biri, Robert Wise'in "The Day the Earth Stood Still- Uçan Dairenin Esrarı"dır (1951) Wise'in filminde, daha uygar bir gezegenden gelen uzaylı, dünyadaki atom deneylerinin yol açtığı tehlikelere karşı dünyalıları sağduyuya çağırır, "nükleer silahlarla oyun oynamayınız" der. Dünyanın jandarmalığını üstlenen Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı'nın temsilcisi, uzaylıya, "Dünya'da hayır ve şer kuvvetleri vardır, biz hayır kuvvetiyiz" der. Uzaylının yanıtı "Bu çocukça lafları bırakın"dır. Washington, kendi görüşünü benimsemeyen uzaylıyı da "düşman" ilan eder. Uzaylıya, uçan dairelerine binip gitmeden önce şu uyarıda bulunur: "Gezegeneğimizin insanları, işlerinize karışmak niyetinde değiller. Ben size barışçı bir çağda bulunmak için geldim, ama beni anlamadınız. Dönerken, şunu söylemekle yetineceğim: Yeni nükleer deneylerinizle evrenimizi tehlikeye atarsanız, evrenin geri kalanını kurtarmak için dünyayı yok etmekten kaçınmayız." İkinci film, Fred McLeod'un "Forbidden Planet-Mechul Dünya" (televizyonda "Yasadık Gezegen", 1955) adlı yapıtıdır. McLeod'un filmi, bizimkinden çok uygar bir gezegendeki bilgi birikimini ele geçiren bir dünyalı aracılığıyla, bilimin ve bilim adamının sorumluluk sorununu ortaya koyar.

1950-1960 döneminin bilimkurgu sineması ayrıca 1957'den sonra bir kez daha çağının gerisine

düşer: İlk yapay uydunun uzaya gidişi, içinde Laika adlı köpeğin bulunduğu ikinci uydunun gönderilişi (1957), Yuri Gagarin'le insanlı ilk uzay uçuşu (1961), bilimkurgunun birçok konusunu artık bilimkurgu olmaktan çıkarmaktaydı. Öyle ki, tutumu, hazırlanışındaki titizliği, üstün yapım özellikleriyle bilimkurgu filmlerinde çığır açan "2001: A Space Odyssey -2001 Uzay Macerası" (Stanley Kubrick, 1968), aya ilk insan ayağının basmasından önce yetiştirilemeyeceği korkusu içinde zamana karşı bir yarış olarak gerçekleştirildi.

Nükleer silahların alabildiğine artışı, hele Küba füzeler bunalımının insanlığı üçüncü bir dünya savaşının eşine getirmesi yüzünden son dönemde çevrilen bilimkurgu filmlerinin çoğu, insanlığın sonunu noktalayabilecek nükleer savaşın, ışınlamın üzerinde durur. Üstelik bunların en iyileri, "Uçan Daire'nin Esrarı"nda olduğu gibi, insanlığa bu konuda uyarı niteliğindedir: "On the Beach-Kumsalda" (Stanley Kramer, 1959) "The Damned-Lanetliler" (Joseph Losey, 1962) "Dr. Strangelove-Sapık Doktor" (S. Kubrick, 1963) "Fail Safe -Dönüşü Olmayan Nokta" (Sidney Lumet, 1964)... Nükleer silahların sınırlandırılması görüşmelerinin, anlaşmalarının yapıldığı, bu silahlara karşı birçok ülkede güçlü baskı topluluklarının oluştuğu bir dönemde, eskisi gibi silahlanma propagandası pek yapılamıyordu. Hollywood'un son dönemde bu konuda bulabildiği ideolojik etkileme yolu, ancak dolaylıydı: Çoğunlukla bilimkurgunun dışında yer alan yıkım filmleri, yirtıcı hayvanların başkahrman olduğu filmler... Böylelikle insanlara, doğanın çok çeşitli önüne geçilmez, üstesinden gelinmez yıkımları bulunduğu gösterilerek, nükleer silahlar, ışınlam tehlikesi küçümsenmek, gözden kaçırılmak isteniyordu.

Bilimkurgu filmlerinde, özellikle son yıllarda ele alınan bir konu da insanlığın, insan toplumlarının yakın ya da uzak bir gelecekte alabileceği biçimlerdir. Ancak, yazındaki bilimkurgunun tersine, sinema bu alanda da çoğunlukla yaya kalmaktadır. Önce, bu konuda, dünyalılara özgü bir "üstünlük kompleksi"nin çoğunlukla ağır bastığı görülür: Başka gezegenlerdeki insanların dünyalılara üstünlüğü pek seyrek

kabul edilmiştir. Daha önemlisi, başka dünyalardaki toplumsal yapı bir yana, geleceğin dünyasındaki toplumsal yapının bile ele alınması, Amerikan sinemasına egemen olan ideolojik temelden kaynaklanmıştır. Böyle bir toplumsal yapı ele alındığında, bu, ya bütüncül (totaliter) ülkelerdeki yapıya benzer gösterilerek bazı ülkelerin yerilmesi için kullanılmış ("THX 1138", George Lucas, 1971), dolayısıyla "kurulu düzen" in en iyi düzen olduğu aşılacak istenmiştir; ya da gülünç olmak pahasına bile olsa, geleceğin ve başka gezegenlerin toplumu için bile şimdiki "Amerikan yaşam tarzı" ülküsel bir düzen olarak öne sürülmüştür. Televizyonda dizi film olarak da izlenen "Logan'ın Kaçışı"nın sinemadaki evrimi "Logan's Run- Logan'ın Kaçışı" (Michael Anderson, 1976) bunun tipik bir örneğidir: 2274 yılında bütüncül bir toplumda yaşayan Logan, bu bir çeşit Prometheus, ateşi değil ama 20. yy.daki Amerikan uygarlığını keşfeder; kaçsın Washington'a

varır; Amerikan senatosunun duvarlarındaki özgürlük, insan haklarını övücü sözleri okur, ezberler; dönüp yurttaşlarını bunlarla başkaldırmaya çağırır. Bilimkurgu filmlerinde, bugün batıda geçerli olan değerlerden daha üstününü, daha iyisini, düşlemek ya akla gelmemiş ya da tehlikeli sayılmıştır. Bu bir yana, bu filmlerde, dünyamız yok olma tehlikesiyle karşı karşıya geldiğinde, "dünya gemisi"nden kurtarılabilecek en önemli, en vaz geçilmez şey olarak, nedense hep "Batı uygarlığı", özellikle "Amerikan uygarlığı" ve bu uygarlığın değerleri görülmektedir.

Bilimkurgu sinemasının bugüne kadarki toplamı nedir? Sinema sanatı uygulayımı, konuya sanatsal ve bilimsel açıdan yaklaşımı yönünden arada bir sıranın dışına çıkan yapıtlara özellikle son zamanlarda rastlansa da, bilimkurgu filmleri genelde sinemanın "yoksul akraba"sı olmuştur. Bu bir yandan, bu filmlerin en çok çevrildiği ülke olan Birleşik Amerika'da sinema işleyimindeki

tekellere egemen olan anlayıştan kaynaklanmakta; bir yandan bu tekellerin yalnız ideolojik değil, tecimsel yönden de bu çeşit filmlere yatırımı tehlikeli bulmasına dayanmakta: Öte yandan da sinemanın, tüm sanat dalları içinde, toplumsal olaylardan çok daha çabuk ve derinlemesine etkilenmesinden ileri gelmektedir. Dünya olaylarının bilimkurgu sinemasını nasıl etkilediğini; çağdaş sorunların, çağdaş ideolojilerin bu filmlere nasıl yansıdığını yukarıda görmüştük. İnsanlığın yakın ve uzak geleceğini ilgilendirmesi yönünden, bilimkurgu filmleri, öbür filmlerden çok daha büyük ölçüde, görüşlerin, düşüncelerin, ideolojilerin boy gösterdiği bir alan olmuştur. Bilimkurgu filmleri yine çoğunlukla bir "kaçış sineması" niteliğine bürünmüştür: Günlük gerçeklerden, toplumun karşılaştığı güçlüklerden, korkulardan kaçıp kurtulma aracı...; bilimkurgu filminin kahramanıyla özdeşleşen izleyicinin, düşler dünyasına dalma, günlük yaşamdaki sınırlılığını aşma, aşağılık duygularını yatıştırma aracı... Daha tuhafı, bilimkurgu filmlerinin büyük bir çoğunluğunun son derece tutucu, gerici bir anlayışa dayanmasıdır. Bilime, hem de bilimin gelecekteki gelişmelerine dayanan bu filmlerin çoğunda, Orta Çağda yaşamın gizlerini çözmeye çalışan simyacıların çabalarını Tanrıya, doğaya karşı geliş, büyücülük, "şeytan işi" sayıp cezalandıran engizisyonun tutumundan pek değişik bir yaklaşıma rastlanmaz. Orta Çağ simyacısı, bu filmlerin çoğunda "kaçık bilgin" olarak karşımıza çıkar. "Kaçık bilgin", yaşamın gizini bulmuş, bir canlı yaratmışsa bu mutlaka cezalandırılır, felaketle sonuçlanır. Çünkü yüzyılların ötesinden gelen inanışa göre, tek yaratıcı Tanrıdır; insan, Tanrının ve doğanın yerini alamaz. İnsan, Tanrıya öykündüğü, yaşamı doğalın dışında gerçekleştirdiğinde ortaya yalnızca felaketli bir sonuç çıkar... Görülüyor ki, bilimkurgu sinemasına göre, insan bilimsel gelişmeye yalnız törel alanda değil, düşünsel alanda da ayak uyduramıyor ve bilimin gelecekteki gelişimine dayanması gereken bilimkurgu sineması, bilimin gelişmesine de bir sınır çekiyor. Bu sınırın aşılması, her şeyden önce sinemada yapısal bir değişimin gerçekleşmesine bağlı...

Batı'nın eskitip attığı teknoloji ve nerede nasıl icat edileceği bilinmeyen ara ve küçük teknolojileri uygundur diyerek

almamız yolundaki uluslararası «Telkin»lere açık entellektüel ve bürokratik atmosferi dağıtmamız gerekir.

TEKNOLOJİ KORKUSU

Ergun TÜRKCAN

ILKEL insan ateşten korkardı, yıldırımdan, vahşi hayvanlardan korkardı; çünkü nedenini, oluşumunu bilmezdi. Bilemediği, korktuğu her şeyi tanımlıyordu; iyi ve kötü tanrılar olarak. Bazı şeylerin nedenini öğrendikten, onları kontrol etmeye başladıktan sonra da tanrısalılık daha soyut ve karmaşık biçimlerde süregeldi. Olayları kontrol edemediği ölçüde mutsuzluğunu, sıkıntılarını bilinmezliğe, bir tür tanrısalığa bağlamak, modern insana da ilkel atalarından bir içgüdü olarak geçti.

Teknoloji insanın tabiatla maddi ilişkisinin bir aracıdır. Bu ilişkinin kuvveti, kapsamı, toplumun üretici güçlerinin düzeyini belirleyen önemli bir göstergedir. Ateş yakmakla nükleer reaktörde zincirleme reaksiyonu başlatmak, tabiat güçlerini kontrol altına almak bakımından esasta aynı fakat teknolojik düzey ve toplumsal örgüt olarak çok farklıdır. Bu önermeden iki sonuç daha elde edilebilir: Teknoloji toplumsal bir araçtır ve gelişmesi süreklidir, sonlu değildir.

Teknolojinin toplumsal olması üretimin bilinçli ve örgütlü bir faaliyet olmasıyla kaynaklanıyor. Teknoloji ne kadar basit de olsa toplumsal bir üründür; ortaya çıkışından kullanımına değin. Ekmek nasıl icat edilmiştir, kim icat etmiştir? Buğdaydan değirmene, fırından mayaya kadar anonim olduğu kadar kişisel saydığımız bir çok icat da (dokuma tezgahından buhar makinesine) talep ve kullanım açısından toplumsaldır. Hiçbir icat yoktan (ad nihilum) bir kişi tarafından gerçekleştirilip, sadece kendisi için tek başına kullanılmamıştır. Teknolojiyi toplum dışından vahiy yoluyla inmiş dışsal ve kişisel bir olgu biçiminde algılamak olanaksızdır. Hele modern teknolojik süreçler için... Binlerce araştırmacının örgütlü çabalarıyla, belirlenmiş bir amaca yönelik çalışmaları sonunda ortaya çıkan modern bir yenilik, tamamen bir meta üretimi niteliği taşır. Bu nedenle teknoloji üretimi modern bir kavram, bir süreçtir.

Teknolojik ilerleme süreci aynı zamanda sonsuz bir süreçtir. İnsan

yaratıcılığının sonuna gelinmedikten sonra, bir anlamda, durdurulması olanaksızdır. "İhtiyarlayan", "antikalaşan" ya da tamamen "ölen" teknikler, teknolojik alanlar vardır, zaman içinde olacaktır. Ancak, daha çok sayıda teknoloji doğacak ve gelişecektir. Sorun bu gelişmenin yönü ve şiddetine ilişkindir.

Doğal olarak teknik ilerlemenin yönü ve şiddeti toplumun üretici güçlerinin gelişmesine bağlıdır. Toplumdaki üretim ilişkilerinin niteliğine göre bu gelişmeler piyasa mekanizmasının, büyük firmaların, kamu satın almalarının, savunma gerekliliğinin ya da bir plan amaçlarının etkileşimi sonucunda ortaya çıkacaktır. Başka deyişle, teknoloji kendi başına, diğer değişkenlerden bağımsız "ayrı" bir süreç olmayacaktır. Bu kısa ve yalın saptarmayı yaptıktan sonra modern dünyada yaygın olan "teknoloji korkusu" ya da nefreti üzerine birkaç şey söylemek gerekir.

Genellikle batının ileri sanayi toplumlarında giderek yayılan düşünceleri kabaca özetlemek istersek, "teknik ilerlemenin bugün vardığı boyut, tüm kaynakları ve tabiatı tahrip edecek, insanın niteliğini değiştirecek bir ölçüye varmıştır. Şehirler yaşanmaz, kırlar şehirlerin pisliğini taşıyamaz haldedir. Nehirler, göller ve denizler canlılığını yitirmiş ya da yitirmek üzeredirler. Savaş araçları insanlığı bir kaç saat içinde yokedecek güçtedir. O halde ..."

Bu noktada, kişilerin ve toplumların soruna bakış açıları değişmekte, davranış biçimleri belirlenmektedir. Bir kısmı "yılın aydın" psikolojisi içinde şehirden, bu okrasiden ve gürültüden kaçmakta, kirden arınmak için kıra yönelmektedir. Büyük mekânda kurulmuş toplumlarda henüz kır ve tabiat ortadan kalkmadığı için bu grupların "kaçışı" mümkündür. Tabii, yanlarına teknolojinin sağladığı tüm araçları alarak. Bazıları "daha şiddetli kaçmak" için daha az araç ve gereçle kendi tabiatına dönmeye çalışmaktadır.

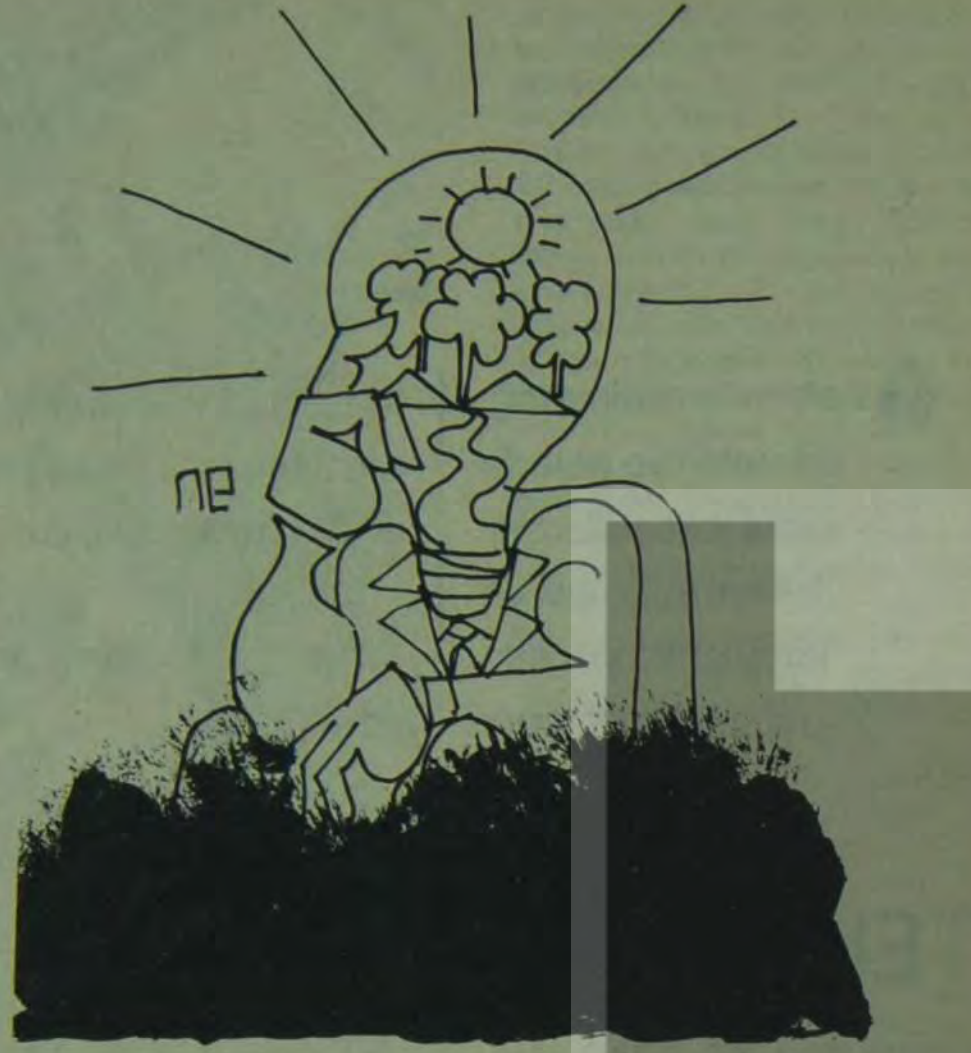
Sanayileşmenin ve nüfusun kırlyk yerleri iyice azalttığı mekânı kıt toplumlarda ise (F. Almanya gibi), çevreciler agresifleşip, teknolojiye karşı "duygularını", hava alanı ve nükleer santral inşaatlarını durdurmak için küçük savaşlar ilan ederek tatmin etmektedirler. Bu tür davranış biçimlerine ABD, Fransa, İsveç gibi mekânı bol ülkelerle de sık sık

raslanabilir. Bu kadar "hareketli" olmayan bazı gruplar ise kır yerine şehirde "ilkel komünler" kurarak ya da en azından bazı teknolojileri çeşitli biçimlerde reddederek bu akıma katılmaya çalışmaktadırlar. "Teknoloji düşmanları"nın daha büyük bir kısmı da, şehirde, teknolojinin tüm imkanlarını kullanarak, bu konfor içinde, en şiddetli tarzda "teknolojiye muhalefet" etmektedirler.

F. Almanya ve Fransa gibi yerlerde siyasi parti biçiminde örgütlenmeye kalkışmış (Yeşiller ve Eko-lojistler gibi) bu akımlar, buralarda bile çok küçük fraksiyonları temsil etmekte, diğer yerlerde bir "aydın ekzantrizmi" olarak dikkati çekmektedir. Sonuç olarak büyük kütleyi ilgilendirmeyen bu küçük burjuva tepkisi üzerinde durmamızın nedeni sorulabilir. Olay sınıf tabanı ve kapsam olarak ele alındığında önemli görülmebilir. Ancak, bu grupların yarattığı ya da yaratmaya çalıştığı ideolojinin her nedense "sol" bir görünüm alması ve bu açıdan henüz sanayileşme yolundaki toplumun okur-yazarlarını giderek hızlı biçimde etkilemeye çalışması önemlidir ve üzerinde durulmaya değer niteliktedir.

Her toplumda, toplumun çeşitli örgütlenmelerine, yapılarına ve işleyişlerine karşı tabii bir muhalefet vardır. Kapitalist toplumdaki her muhalefet "sol" olmadığı gibi, kendini "sol" kategorisine sokan her akım da sol ya da sosyalist değildir.

Teknolojinin "kötü kullanımı" en yaygın ve yoğun biçimde kapitalist ekonomide görülür. Bir piyasa ekonomisinde kâr güdüsü, kaynakların israfına, tüketim mallarında aşırı bir "konsumerizm"e yol açacak, çevre her bakımdan kirlenecektir. Bu sistemde, devletin, kâr eden firmalara karşı kendiliğinden harekete geçmesi her zaman kolay olmaz. Ya sistemin bazı kurallarını açıkça ihlal etmesi ya da kamuoyunun, tüketici-seçmenlerin örgütlenip seslerini yükseltmesi gerekir. Devlet, böyle bir durumda teknolojiyi (yanlış veya doğru) uygulayan firmalarla mahallî yönetimler ve protestocu gruplar arasında hakem rolü oynamaya çalışacaktır. Bir anlamda bu gruplar, aydınlar ve öğrenciler, kapitalizmin çalışma dinamiğinde birer denetim mekanizması, "hafif fren" işlevi görmektedirler; yani kapitalist sistemin karşıt elemanları değil, tersine sistemin daha sağlıklı işlemesi için "nâzım" mekanizmaları olmaktadır. Büyük firmaları or-

tadan kaldırmak ya da merkezden tamamen denetlemek imkanı olmadığından çevreyi çok kirleten bir "taşra" fabrikasını kapatmak ya da sızıntı yapan bir nükleer santral önünde gösteri yapmak hem bu grupları tatmin etmekte hem de "insani kapitalizm" in hoşgörüsünü kanıtlamaktadır!..

Örneğin, piyasa sisteminde, reklam başlıca talep uyarıcısıdır ve reklamın da en büyük aracı televizyondur. Firmalar "mesaj"larını verebilmek için büyük kitleyi mümkün olduğu kadar TV önünde tutmaya çalışacaklardır. Bunun için renkli ve çok çeşitli programlarda seks ve şiddet ögesi her zaman öne çıkacak, bu arada "sürekli reklam" işlevini görecektir. ABD'de bunu protesto eden bir aydın çareyi televizyonunu kapatmakta veya kura kaçmakta bulmaktadır. (Tabii, televizyon şirketlerinden birinin kırdı adresini keşfedip, çadırına kablo çekmediğini düşünürsek.) 19. Yüzyıl ortasında, ABD'nin büyük düşünürü Henry Thoreau da, Walden'e çekilip ülkesinin hızla sanayileşmesinin getireceği tehlikeleri yazdı. Eserleri edebiyat ve düşünceye büyük bir katkı oldu. Ancak, ABD o noktadan başlayarak, hızla bir sanayi devi haline geldi. Modern Thoreau'lar ise sadece National Geographic Magazine'e

renkli röportajlar hazırlayabiliyorlar...

Bu grupların veya aydınların bazıları salt teknoloji eleştirisi değil sistem eleştirisine de yöneldiği, hatta Marksist sol temalar işledikleri de saptanabilir. Bunlar Anglo-Saxon dünyası için "Yeni Sol" bir hareket sayılıp, buna göre de muhafazakar çevrelerden tepki alabiliyorlar. Bu bağlamda, ABD'nin "Yeni Sol"unun niteliği ve dinamiğini araştırmak bu yazının amacı değil. Ancak, bir saptama daha yaparak bu akımların gelişen dünyadaki izlerini çıkarmak istiyorum.

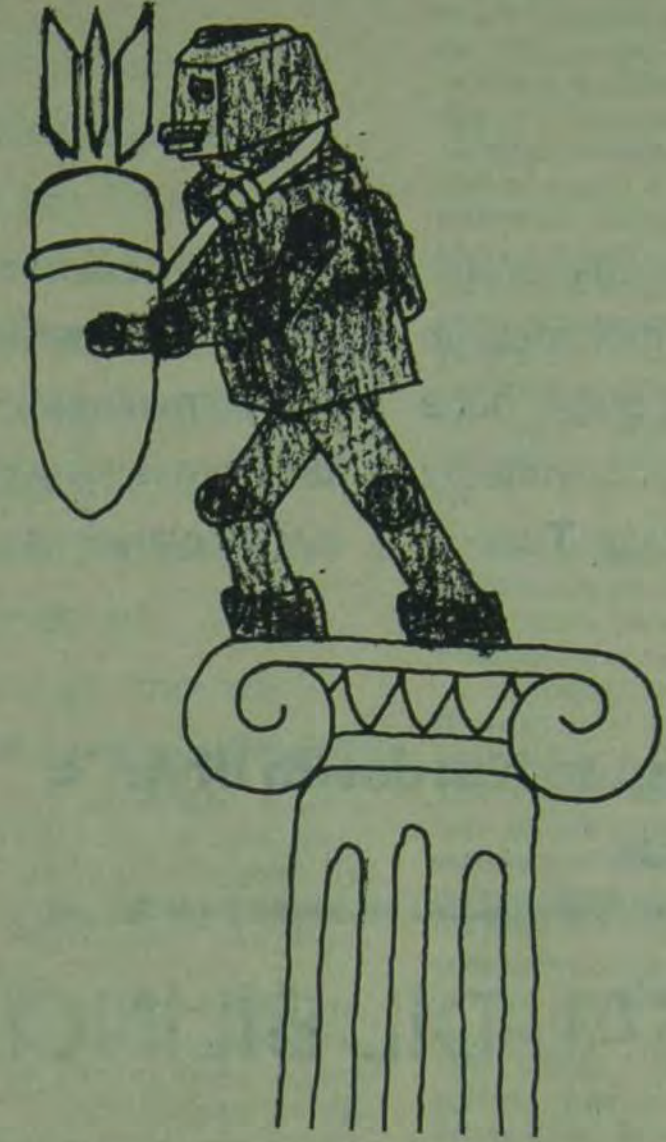
Teknoloji'ye, büyüme'ye ve genelde zenginleşme'ye karşı olan bu "sol" hareketler, kapitalist sistem hızla büyürken, teknoloji hızla ilerlerken çıkmıyor da, durgunluk ve kriz yaşanmaya başlandığında yaygınlığa kavuşuyor. Bu da doğal. Herkesin, bu arada orta sınıf aydınlarının iş bulabildiği, üniversitelerin daha ucuz ve daha çok öğrenci alabildiği dönemde sisteme muhalefet minimuma iniyor. Büyüme dinamikleri tersine çevrilip kriz başlayınca, "resmi ideoloji" de Durgunluk'tan, Sıfır-Büyüme-Haddi'nden, Küçük ve Uygun Teknoloji'den yana olmaya başlıyor. 1970'lerin başında, Savaş Sonrası Kapitalizm büyümesinin si-

nirlarına geldiğinde, büyük sanayicilerin de yer aldığı ve desteklediği Roma Kulübü'nün dünya kaynaklarının hızla tükendiği ön-görüsüyle sıfır büyüme haddini gündeme getirmesi ve buna benzer "fütüroloji" çalışmalarının yaygınlık kazanması tesadüf değildir. İleri kapitalizm büyümeyince, çevredeki kapitalizmin de büyümemesi gerekir! Çünkü, aradaki nisbi gelişmişlik dengesi bozulabilir. İşte, insani-tabiat sever bir ideolojiyi ihraç etmenin tam zamanı gelmiştir.

● Teknolojinin «Kötü kullanımı» en yaygın ve yoğun biçimde kapitalist ekonomide görülür. Bir piyasa ekonomisinde kâr güdüsü, kaynakların israfına, tüketim mallarında aşırı bir «Konsumerizm»e (tüketimciliğe) yol açacak, çevre her bakımdan kirlenecektir.

Az gelişmiş ülkenin orta sınıf aydını genellikle "moda-sever" Batı hayrandır. Bu "bilim ve teknoloji" kapitalist icadı, zararlı ve bu sistemde dahi yaka silkilen bir şey olduktan sonra, zaten bunları üretemeyen az gelişmiş ülkenin aydını için bu ideolojiye sarılmaktan daha "şerefli" bir kaçış nedeni bulunabilir mi?..

Oysa teknoloji, temelde ne Batı'nın malıdır, ne de kötü kullanımına ona arka dönülerek engel olunabilir. Televizyonun reklam mı, propaganda mı yapacağı, yoksa eğitim ve sanatı geliştirmenin bir aracı mı olacağı sosyal örgütlenmenin sonucunda ortaya çıkar. Üretici güçlerin gelişmesine kim karar veriyorsa teknolojinin üretim ve kullanımına o karar veriyor demektir. Üretici güçleri görmeyip, soyut bir teknoloji kavramına saldırmak bizi Cervantes'in âlemine götürecektir. Kötü kullanılan teknolojinin panzehiri daha ileri bir teknoloji, daha ileri ve adil bir toplum düzeni'dir. Şehirlerin trafik sorununu, halkı köylere gön-

dererek, yayan yürüterek değil metro ile, gelişmiş toplu taşın sistemleriyle çözmeye mecburuz. Şehrin yerleşim planını, konutlaşmayı rasyonelleştirerek sorunları azaltabiliriz. Haliç kirlenmişse temizlenmesi teknolojinin eseri olacaktır. Ankara'daki hava kirliliğinin

çaresi Bodrum'a kaçmak değil daha çok elektrik üretmektir. Nehirlerimizin gücünün bittiği noktada nükleer santralin devreye girmesi için şimdiden çalışmalara başlamamız gerekiyor. Artık burada sorun nükleer teknolojiye girip girmemek değil; hangi teknolojiyi, hangi koşullarla, "massederek" ve kendimizden olabildiğince "bir şeyler" katacak, bir öğrenme süreci içinde transfer edeceğimizdir. Bu güç, yorucu ve riskli bir iştir, fakat gerçekleşmesi şarttır.

Önümüzdeki güncel sorun teknolojiden korkma ve kaçma yollarını aramak değil en ileri ve ölçekli teknolojilerin transfer ve üretim imkanlarını araştırmaktır. Bu ise yatırım bazında sanayileşme hızımızı artırmak, daha çok gelir üretmek anlamına gelir. Batının eskitip attığı teknolojileri ve nerede nasıl icat edileceği bilinmeyen ara ve küçük tek-

nolojileri uygundur diyerek almamız yolundaki uluslararası "telkin"-lere açık entelektüel ve bürokratik atmosferi dağıtmamız gerekir. Kuşkusuz, bu yolda bir sanayileşme gerçek anlamda planlı bir ekonomiye geçişi gerektirir. Bu düzene nasıl geçilebileceği sorununu burada tartışamayız. Bu tartışmanın düzeyi teknik değil, ekonomi-politiktir. Bir başka deyişle, teknoloji sorunu, teknolojinin üretim ve kullanımı salt "teknik" ile açıklanamayacak ancak "ekonomi-politik" bir boyutta ele alınabilecektir.

Tartışmanın düzeyini böyle saptayınca, ülkemizdeki sözde teknoloji tartışmalarının ne kadar "yapay" ve özenti olduğu da ortaya çıkar. İşin temeline inemeyince, geride, kirlenmeyi ya da gürültüyü önleme dernekleri, manasız "haftalar", apartman kapıcılarıyla kazan başında yapılan denetleme röportajları, soba yakma yasakları ve dehşetli "çevreci aydın" tipleri kalıyor. 21. Yüzyılda, çocuklarımız, memleketimizden bu manzaralara, lokomotif önünden atlı koşturan sanayi öncesi toplum anlayışına, güler mi, üzülür mü bakacaklar, bilemiyorum...

Yeni ve ilerici düşünceler,
dilin gelişmesinin
kazandığı güçle, daha
büyük boyutlarda
üretiliyor. Tarihsel

geçmişin, bilimsel
yöntemlerle yeni baştan
irdelenmesine ve
kavranmasına yeni dil
aynı bir olanak sağlıyor.

Benim Canım Kardeşim İlhan' a Mektuplar

ULUSAL DİL BİLİNCİ

Muzaffer İlhan ERDOST

7 Mart 1982, 11.05 (23.05), Pazar

Canım Oğul,
Gece yeniden artıverdi dışımın
ağrısı. Uyuyamadım. Erken kalk-
tım, dışıya gideyim, çektireyim di-
ye. Ama yüzümün bir yanı şişiyor-
du. Antibiyotige yüklendim. Gün
boyu.

Gazetelere bakabildim zaman za-
man. Milliyet Aktüalite'de de Attila
İlhan'ın bir yazısıyla karşılaştım:
"Dili Bir Çıkmaza Saplamışsınız!"
Bu tümceyi, Kemal Atatürk'ün bir
sözü olarak, yazısının başlığına çı-
karmış. Gene Kemal Atatürk'ün,
1930 başlarında öztürkçeyi yeğledi-
ğini, ölümüne yakın günlerde ise öz-
türkçeden uzaklaştığını, söylevle-
rinden pasajlar aktararak, kanıtlama
çabasındadır. Yazar, Türk Dil Kuru-
munun, dili, "Mustafa Kemal'in
yurt milliyetçiliği"nden "chauvin
bir ırk milliyetçiliği"ne dönüştürdü-
ğü savında. Şöyle bitiriyor: "Dilin
kemiği yoktur derler ya, yalan!

Hem de nasıl vardır, dilin kemiği
ulusun tarih bilinci, dili o bilinçten
saptırdın mı, yandın: ergeç yakana
yapışır!"

Tam da Tercüman'ın dil siyasası.
Tercüman'ın ve Sisav'ın arlaşmaya
karşı ileri sürdüğü savlar ile, Attila
İlhan'ın özleşmeye yönelik eleştiri-
sinin, bir gün bu denli örtüşeceği
düşünülemezdi. Ve umarım, gerici-
liğin yakasına olduğu gibi, ergeç
Attila İlhan'ın da yakasına yapışır.
Çünkü ulusun tarih bilinci, ulusal
dilin yaratılmasını zorunlu kılar.
Uluslaşma ve bağımsız ulus olma,
her şeyden önce, toplumsal bilinç
biçimleri olarak ulusal bilinci ve bu-
na bağlı olarak ulusal bağımsızlık
bilincini, bu da ulusal dili yaratmak-
la olanaklıdır.

Attila İlhan'ı okuyalım: "Oysa
uluslaşmak demek, tek yurt, tek
halk, tek dil, tek pazar demek! İste-
sen de, istemesen de, köylüyle şe-
hirlinin, aydınlı halkın, yönetenle
yönetilenin, en önemlisi alıcıyla sa-

ticının, kolayca anlaşacağı demok-
ratik dili yaratacaksın. Dil devrimi-
nin kökeni işte buradadır." Dili, dil
devrimini, dilin demokratikleşmesi-
ni, yalnızca, "köylüyle şehirlinin,
aydınlı halkın, yönetenle yönetile-
nin, alıcıyla satıcının" kolayca anla-
şabilmesi olarak anlıyor yazar. Oysa
dil, yalnızca, gündelik gereksinimler
açısından bir anlaşma aracı değil,
toplumsal bilincin, toplumsal bilinç
biçimleri olarak yazının, felsefenin,
bilimin üretiminin de aracıdır.

Alıcıyla satıcının kolayca anlaş-
madığı bir dil ise, denebilir ki, he-
men hiç bir zaman olmamıştır. Çün-
kü, burada, dilin, yalın (basit) bir
anlatım aracı olacak kadar bilinmesi
yeterlidir. Hatta, yabancı tacirin,
hiç dillerini bilmedikleri ülkelerde,
alıcı ile kolay anlaşabildiği düşünül-
ürse, dilin, "en önemlisi" vurgusuyla
üste ve öne çıkarıldığı anlamda,
pazarda, o kadar gerekli olmadığı
bile söylenebilir. Pazarın dili, genel
eşdeğer olan parayla özdeşleştirile-
bilir de. Paranın adını ve genel eşde-
ğer olarak anlamını (ölçüt olarak
değerini) bildin mi, satma gereksin-
mesi olan satıcının, alma gereksin-
mesi olan alıcıyla anlaşamadığı, he-
men hiç görülmemiştir. Evrensel eş-
değer olarak altın ve gümüş, bu dili,
evrenselleştiriyordu; şimdi de, gene
altının eşdeğeri olarak kendini "dü-
nya" parası olarak sunan dolar.

Dilin arlaşması gibi özleşmesi
de, aydının halkla, köylünün kent-
liyle anlaşabilmesini engellememiştir.
Köylü ile kentli, karşı karşıya
geldiklerinde, dilin özleşmesi, onla-
rın anlaşmalarına engel oluşturmamıştır.
Aydın ile halk yüzyüze gel-
diklerinde, gereksinilen şeyleri, bir-
birlerine açıklamakta güçlük çek-
memişlerdir; çünkü, arlaşılan dil,
halkın diline yönelen dildir; özleşen
dil, köklerini halkın dilinden almak-
tadır. Mektep yerine okul dendiği
zaman, muallim yerine öğretmen
dendiği zaman da, halk, bu sözcük-
leri kolay öğrenmiştir. Aydınlar gi-
bi. Birtakım sözcükler ile türetildik-
lerinde, bu sözcükleri, ilkin aydınlar,
ve sonra halk öğrendiği için, bu za-
man aralığı içerisinde, birkaç yeni
sözcük dolayısıyla, aydın ile halkın
birbirleriyle anlaşamadığını söyle-
mek doğru değildir. Birkaç sözcük
gün anlamı bilinmediği için dilin
anlaşamadığı, uydurma vurgulardır,
gericiliğin elli yıldır yinelediği
safsatalardır.

Dilin arlaşması, nasıl aydın ile
halkın dilinin bütünleşmesine ola-
nak sağlamışsa, dilde özleşme de,
dile, üreme ve üretme yeteneği ka-
zandırmıştır. Bugün bilimde, felse-

fede, yazında, sanatta gelişmiş top-
lumların dilleri, gelişen bilime, fel-
sefeye, yazına, sanata kazandırılan
yeni kavramları karşılamak yetene-
ğine, yani üretilen yeni kavramları,
yeni sözcüklerle, yeni terimlerle
karşılamak yeteneğine sahip olan dil-
lerdir.

Felsefede niçin yeterince üret-
ken olamıyoruz, bilimde ve genel-
likle toplumcu bilimlerde niçin ye-
terince üretken olamıyoruz, hatta
yüzyıl öncesinin yapıtlarını kendi
dillimize çevirirken niçin güçlükler
çekiyoruz ve niçin çeviriler çoğu
zaman çeviri dilinden çıkamıyor!
Niçin dilimizde karşılığı bulunma-
yan kavramları, kendi dilimizden
üretilcek terimlerle karşılamakta
güçlük çekiyoruz!

Eğer bir ulus, uluslaşma ve özel-
likle de bağımsız bir ulus olma süre-
cinde ise, bilinçli olarak, toplumun
tarihsel gelişmesini bu doğrultuya
yönelmek zorunluluğunda ise, o
ulus, çevirirken ve yaratırken, kendi
diline çevirmek ve kendi dilinde ya-
ratmak zorundadır. Bir başka deyiş-
le, kültürümüze katılan yeni kavram-
ları kendi dilimizden terimlerle kar-
şılamak, kendimiz kavramlar üretir-
ken, bunu kendi dilimizden terim-
lerle karşılamak durumundayız. Bu
da, ancak, dile, özerk bir gelişme,
sürekli üreme ve üretilme olanağı
sağlamakla gerçekleştirilebilir. Her
özgün dil, nasıl sözcükleriyle, söz-
cük kökleriyle, sözdizimiyle kendi
kökeniyle bağdaşarak bütünleşirse,
ulusal dil de, kendi köküyle ve kö-
keniyle bütünleşerek oluşturulabilir.

Dil, başlangıçta, bilinçli varlık
olan insanın toplumsal etkinliğinin
bir ögesi olarak, bir bakıma kendi-
liğinden oluşturulmuştur. Ama, be-
lirli bir aşamadan sonra, yeni tanı-
nan varlıkların, yeni üretilen teknik-
lerin ve yeni üretilen kavramların
karşılanması, yeni sözcüklerin bi-
linçli olarak üretimini gerektirir. Bir
yandan ulusal dil bilincinin oluşma-
sı ve bir yandan uluslar arasında ik-
tisadi olduğu kadar kültürel alışve-
rişin hızlanması ve yoğunlaşması,
birikmiş kültür alanlarına yeni açıl-
makta olan ulusların dillerine, yeni
sözcükler kazandırmayı o denli zo-
runlu hale getirir. Bununla da kal-
maz, toplumun ilerlemesine koşut
olarak, gereksinme duyulduğu ölçü-
de yeni sözcükler üretmek gerekir.
Ve bir dil, ulusal dil olarak, yinele-
yelim ki, ancak kendi kaynaklarına,
kendi köklerine, kendi kurallarına
uygun olarak üreme yeteneği kazan-
dığında, bu gereksinimleri karşıla-
yabilir. Böyle bir yetenek kazanma-
mış bir dil, tekniğin, bilimin, yazı-

● Dilin arlaşması gibi
özleşmesi de, aydının
halkla, köylünün kentliyle,
anlaşabilmesini
engellememiştir. Köylü ile
kentli, karşı karşıya
geldiklerinde, dilin
özleşmesi, onların
anlaşmalarına
engel oluşturmamıştır.

nın bu denli uluslararası alışveriş
konusu olduğu bir ortamda, ulusal
dil olarak varlığını koruyamaz. Bir
halita dil olan ve üreme yeteneğini
yitiren Osmanlıcanın oluşumunu
anımsayalım.

Dili, yalnızca sözcüklerden olu-
şan bir yığılma olarak almak da, di-
le, eksik ve o ölçüde yanlış bakmak
demektir. Bir dilin gelişmesine, yal-
nızca sözcüklerin sayısında bir artış
değil, aynı zamanda, o dilde düşü-
nen insanların/toplulukların kav-
ramlarında/kültürlerinde bir geliş-
me eşlik eder. Bu bakımdan da, ye-
ni kavramların ve yeni düşüncelerin
yalnızca üretilmesi değil, yığınsal
olarak üretilmesi de, gelişen dilin
halk tarafından yığınsal olarak
özümsemesine, bu da gelişen dilin
halk tarafından benimsenmesine
bağlıdır. Yeni düşüncelerin ve bilgi-
lerin yığınsal üretimini engellemek
isteyenler, sorunu, yeni kavramları
karşılayan sözcüklere yönelterek,
yeni sözcükleri kargışlayarak, bu ge-
rici amaçlarını gizlemeye çalışmış-
lardır.

Attila İlhan, Türkçenin özleşme-
sini, özdeşleştirilmesini, "şoven bir
ırk milliyetçiliği" olarak niteliyor.
Oysa dilin özleşmesinden yana olan-
lar, ilerici, demokrat yurtseverler,
devrimciler, yani şovenizme, ırk-
ulusalcılığa özünde karşı olanlar-
dır. Tersine, şovenizmi, ırk-ulusalcı-
lığını, modern gericiliğin ideolojisi-
le bütünleştirenler, dilin özleşmesi
karşısında yer almışlardır. Çelişki
ve hatta karışıklık, Attila İlhan'ın,
dilin özleşmesinin, toplumun ileriye
doğru gelişmesi gereğinden doğdu-
ğunu anlayamamış olmasından kay-

naklanıyor. Dilin, canlı, toplumsal
varlık gibi canlı, onunla içiçe geç-
miş bir parçası olduğunu ve sürekli
bir gelişme içerisinde bulunduğunu
ve özgün bir dilin, ancak kendi kay-
nağına inerek böyle bir gelişme ye-
teneğini kazanabileceğini görmeme-
sinden doğuyor. Hiç bir dil kendi
kökleriyle, biçimlenişinin başlanğı-
cında kazandığı özellikleriyle bağ-
daşmadan, özgün bir dil olarak var-
lığını koruyamaz, ulusal dil olarak
gelişemez. Dilin kendi kökeniyle
bağdaşması, gelişebilmesinin gereği-
dir; burada amaç ırksal özelliklerin
korunması ve öne çıkarılması değil-
dir.

Yazarın, dilde özleşmeyi, "yurt
milliyetçiliğine karşı ırk milliyetçi-
liği" olarak nitelemesi de, sanırım,
ulusal gelişme ve ulusal bağımsızlık
ile bağımsızlık bilincinin yaratılma-
sı arasındaki bağı bilmemesinden
kaynaklanıyor. Çünkü bir ulus, özel-
likle çağımızda, bağımsızlığını, pa-
racı politikalarla, dış yardımlarla
sağlayamaz ve koruyamaz. Düşün-
cede ve dolayısıyla yazında, sanatta,
felsefede, bilimde, evrensel olanla
çelişmeyen ve onunla uyuşan ulusal
bilincin yaratılmasıyla, bağımsızlık
sağlanabilir ve korunabilir. Düşün-
cede, zihinsel üretimde, manevi de-
ğerlerin üretiminde, kendi toplum-
sal varlığını tanımaya yönelmeyen
bir ulus, toplumsal bilincin gelişme-
sine özerklik kazandırmaz. Ve ege-
menliği altına çekildiği emperyalist
kültüre bağımlı kalarak, bağımsızla-
şamaz. Bu da, pazarın diliyle ya-
ratılmaz. Halk kuyrukçuluğuyla ise,
hiç yaratılamaz.

Halkın demokratikleşmesi ise,
alıcıyla satıcının pazarda kolayca
anlaşabilmesine değil, "pazar"ın bi-
lincine varmış olmasıyla; yönetenle
yönetilenin kolayca anlaşabilmesine
değil, "yöneten" ile "yönetilen"in
bilincine varmış olmasıyla; aydınlı
halkın kolayca anlaşabilmesine de-
ğil, "halk" ile "aydın"ın bilincine
varmış olmasıyla, kısacası, demok-
ratikleşme bilincine varmış olması-
yla olanaklıdır. Bu ise, başlangıçta,
demokratikleşme bilincinin zihinsel
üretimiyle ve tamamlanma evresin-
de, bu bilincin yığınsal üretimiyle
gerçekleşebilir.

Kemal Atatürk'ün söylediği ileri
sürülen "Dili bir çıkmaza saplamış-
sınız!" sözleri, Falih Rıfkı Atay'ın,
onun ölümünden yıllarca sonra yaz-
dığı bir anının sınırları içerisinde
kalmaya yargılıdır. Anı yazarının
kavrayışı, anlayışı, belleği ve bu anı-
yı yazdığı günlerdeki geçirdiği dü-
şünsel değişime gözönünde tutula-
rak benimseyip benimsemediği irde-

● Bir dil ulusal dil olarak, yineleyelim ki, ancak kendi kaynaklarına, kendi köklerine, kendi kurallarına uygun olarak üreme yeteneği kazandığında, gereksinimleri karşılayabilir. Böyle bir yetenek kazanmamış bir dil, tekniğin bilimin, yazının bu denli uluslararası alışveriş konusu olduğu bir ortamda, ulusal dil olarak varlığını koruyamaz.

lenmek gerekir. Çünkü, kapalı kapılar ardında "dili bir çıkmaza saplamışsınız" demek ve halk önünde dil devrimini savunmak, O'nun devlet adamı kişiliğiyle bağdaşmayan çelişik bir tablo sunuyor bize.

Böyle olmasa bile, soruna, Kemal Atatürk'ün son yıllarında, hastalığı ilerlemişken, hazırlanan söylev metinlerinde kullanılan dili örnekleyerek bakmak, bilimsel bir bakış olamaz. Çünkü, ileriye doğru yürüten bir toplumun dilinin ilerlemesi, gelişmesi kaçınılmazdır; dil sorununun, bu toplumsal değişim ve gelişim açısından bakmak ve ölçütü burada aramak gerekir.

Canım kardeşim, Yazarken öfkelenmişim. Kendimi kaptırmışım o baldan tatlı dedikleri şeye. Seni öpüyorum.

8 Mart 1982, 11.00 (23.00), Pazartesi

Canım Kardeşim, Gece yatmadan önce ilaçlarımı aldım. Uzandım yatağa. Bu ayın dergilerini karıştırıyorum dedim. Sanat Olayı'nda da vardı Atilla İlhan'ın yazısı: "Dilin Demokratikleştirilmesine Evet; Yozlaştırılmasına Hayır!"

Okudum yazıyı. Hemen hemen aynı şeyleri yazmış. Fazlası da var. Okuyalım: "Hareket noktası, ulusal topraklar üzerinde, ulusal ve demokratik (herkesin konuşup anlayabileceği) dili edinmesi, yani yönetenle yönetilenin, kırsalla kentsele, aydınla halkın, en önemlisi alıcıyla satıcının birbirini anlayabilmesidir. Dil Kurumu bu amaçla kurulmuştur. Ulusal demokratik devrimin, ulusalci demokratik dilini gerçekleştirecek. Oysa tam tersini yapıyor; git git, öyle yapay, seçkin ve şifreli bir dil yaratıyor ki, halkla aydının, kırsalla kentsele, yönetenle yönetilen-

nin, alıcıyla satıcının anlaşması olanağı yine ortadan kalkıyor. Ulusal bilinç yoksunu yazar ve şairlerin, aynı tuzağa düşmesi hatayı ağırlaştırmakta, seçkin bir kültür (bilim ve sanat) dili oluşmaktadır. Şairler, yazarlar, bilim adamları, aralarında adeta "şifreyle" konuşup yazıyorlar, halk bundan birşey anlayamıyor.

Dün seninle söyleşirken, dili, gündelik konuşma diliyle sınırlamanın, bir yazın dilinden, bir felsefe dilinden, bir bilim dilinden yahtmanın kusurlarına değinmiştim; oysa bunun yanıtının, daha önceden verilmiş olduğunu görüverdim. Yazın dilini, halkın anlayamama olasılığını, felsefe ve bilim dilini halkın anlayamama olasılığını, dilin içerdiği sözcüklerde mi aramalı, yoksa, bunların içeriği ile geri bırakılmış, kendini eğitime olanağı bulamamış olan halkın bilinç düzeyi arasındaki farkta mı aramalı! Marx'ın veya Einstein'ın yapıtları, bilinç düzeyi geri bırakılmış, gelişmesi engellenmiş, geciktirilmiş olan halk kesiminin bildiği, kullandığı sözcüklerden oluşmuş olsa, bunları o zaman anlayacağını mı varsayacağız! Hegel'i anlayarak okuyacağını mı düşüneceğiz! Doğaldır ki, hemen hepimiz, halkın içerisinde geliyoruz, hemen hepimiz halk çocuklarıyız. Gene de bunca yıl, yazında, felsefede, ekonomi politikte, bilimin bazı dallarında, bilimcimizi belirli ölçülerde geliştirmiş olmakla birlikte, bunları, yeterince anlamakta, zaman zaman güçlük çekiyoruz. Bu güçlük, bazı sözcüklerden değil, konunun kendisinden geliyor.

Bir bakıma, kendi kültürünün ürünü olan insan, kendisinin geçmişten aldığı kültürü, yalnızca, yeniden üretmek değil, geliştirerek üretmekle ilerler. İnsanlığın, doğaya karşı kazanımları olan toplumsal bilinç biçimlerini, özellikle bunlar arasın-

da bilimi, felsefeyi, hatta yazını, halkın, kendiliğinden, gündelik ilişkiler içerisinde, geleneksel yollarla algılaması ve soğurması olanaklı değildir. İnsanın kendini eğitmesi, yazında, sanatta, felsefede, bilimde eğitilmiş olması ya da eğitilmiş olması gerekir. Eğitilmeden, bu bilinç biçimlerine zihinsel eğitimle varmadan, bu ürünleri anlayabilmesi doğaldır ki olanaklı değildir.

Atilla İlhan'ın "ulusal bilinç yoksunu yazar ve şair" dediği yazar ve ozanlar, bana öyle geliyor ki, tam da ulusal dilin bilincinde olan yazar ve ozanlardır. Ulusal bilinç, biri ulusun çıkarlarını gözetken, önde tutan, ikincisi ulusun geleceğini hazırlayan bilinçtir. Bu da, bilinç düzeyi geri bırakılmış olan halkın bilinç düzeyine, kültür düzeyine inmekle değil, onun bilinç düzeyini yükseltmekle olur. Halkın ve özellikle de emekçi sınıf ve katmanların acılarını, sevinçlerini konu edinen, sorunlarını, çıkarlarını seçen ve savunan yazar ve ozan bu anlamda, evrensel bilinçle çelişmeyen, onunla uyuşan ulusal bilinçle yüküldür. Bugün, kullandığı bazı sözcüklerin yeni sözcükler olmasına dayanarak, halkın bir bütün olarak dilini anlayamayacağı, hemen hemen demokrat, ilerici, devrimci yazar ve ozan gösterilemez. Ama, sorun, yalnızca "sözcük" sorunuyla sınırlı değildir, bir dilin anlaşılmasında, bilinç ve dolayısıyla kültür sorununu dışlamamak gerekir.

Dün de söyleşirken değindim sanıyorum: Yazın dilinin, felsefe dilinin, bilim dilinin, gündelik konuşma dilinden farklı terimleri, farklı anlatım özellikleri olması gerekir. Yazın dilinin, yalnızca bir sözcük sorunu değil, yazınsal beğeni ve kavrama sorunu olduğu da unutulmamalıdır. Zorunludur da bu... Buna, "seçkin bir kültür dili" demek, dilin bu özelliğini yadsımakla olanaklı. 1965 yılındaydı sanırım. Türk Dil Kurumu'nun ödül törenine İnönü de gelmişti. Ayakta, Behçet Kemal le, gençlerle konuşuyordu. Yandan izliyordum. "Bugün diyordu, bilim adamlarımız, kendi dillerinde, en gelişkin konuları düşünebiliyor, yazabiliyorlar!..." İnönü'nün bu sözleri uyarıydı beni. Bir dilin, çağının bilgilerini özümleyebilmesi ve çağdaş düzeyde yeni bilgiler üretebilmesi, bu dilin dışında kalmış, ama insanlığın yüzyıllardır yaratmış olduğu kavramları karşılayabilmesine, ve bundan da önemlisi, yeni kavramları karşılayabilecek üretme yeteneğine kavuşturulmasına bağlıdır. Bu da, dile dışarıdan aktarılan sözcük

ve terimlerle gerçekleştirilemez. (Bilim dilinin, belli bir uğraş alanıyla sınırlı kalan bazı özel bölümlerini -tıp gibi- burada dışlamak gerekir.) Dilin üretme yeteneğine kavuşması ise, tutarlı bir bütünlük içerisinde, kendi kaynağına, kendi köküne inmesiyle, tam da özleşmesiyle olanaklıdır.

Yazıncı için sorun, estetik açıdan da önemlidir. Örneğin, Atilla İlhan, Milliyet'te, "köylüyle şehirlinin" diye yazıyor; Sanat Olayı'nda ise, "kırsalla kentsele". "Kentsel" sözcüğü varken, "kırsalla şehirlinin" deseydi, dil açısından, aynı estetik sağlanamazdı. Bu, ozan için, öykücü için, romancı için, daha da önemlidir. Bunu şöyle de geliştirebiliriz. "Yazı" ile "muharir" yanyana, ya da "bilinç" ile "müşahhas" birlikte, dilde, estetik bütünlük sağlanamaz. "Muharir" yerine "yazar", "müşahhas" yerine "somut" sözcüklerini türetmek ve kullanmak, dilin estetik bütünlüğünü korumak açısından da önem taşır. Dil, estetik biçimler yaratmanın aracı olduğu zaman, kendi içerisinde, uyumlu bütünleşmesi de, o ölçüde önem kazanır. Çünkü özgün her dil, kendi içinde bütünlüştür, belirli bir uyum sağlayabilir.

Yazarın, "şifre" dediği sözcükler nelerdir, bu açıklanmamış; ama yukarıya aldığım birkaç tümcesinde, bir başkasının "şifre" diyebileceği, sonradan türetilmiş çok sayıda sözcük bulmak olanaklı. Örneğin; ulus, ulusal, bilinç, devrim, olanak, yazar, seçkin, bilim, yöneten, kırsal, kentsele, amaç, yapay. Her sözcüğe öznel sınırlamalar koymak, dilin özleşmesine ve gelişmesine, ilkesel açıdan, bilimsel nesnellik açısından değil, kişisel açıdan yaklaşmak olur ki, böyle bir eğilimin, genel ve ortak yanı bulunamaz.

Gelelim, alıcıyla satıcının anlaşması sorununa. Bu konudaki görüşlerini şöyle yineliyor: "... ticaret ve sanayi burjuvazisi, önce ulusal pazarın bütününe ele geçirmeyi amaçlar, bunun sağlanması için düzenli bakımlı yollar, bu yollarda sürekli güvenlik gereksinir, dahası ve önemlisi, alıcıyla satıcı arasında anlaşmayı gerçekleştirecek ortak bir dil oluşturmaları! Bir an düşünsenize, her yöre bölgesel diyalektinde dirense, her azınlık diline kilitlense, ulusal media'larla yapılacak ticari reklamın etkisi ne olabilirdi ki? Sıfıra yakın! Bu bakımdan, ulusal pazarda ulusal ticaretin gelişmesi için ulusal dilin egemenliği şart!"

Dilin anlaşılır olmasıyla, burjuva toplumun bir sınıfı olarak "burjuvazi"nin çıkarlarını özdeşleştirme eği-

● Bugün bilimde, felsefede, yazında, sanatta gelişmiş toplumların dilleri, gelişen bilime, felsefeye, yazına sanata kazandırılan yeni kavramları, yeni terimlerle karşılama yeteneğine sahip olan dillerdir.

liminde yazar. Burjuva toplumun içerisinde varolan ve bağrında boy veren emekçi sınıf ve katmanların özlemlerinin, dilin arılaşması kadar özleşmesiyle de örtüşebileceğini düşünmek bile istemiyor. "Demokratik devrimimiz ulusal burjuvazice başarılmış olsaydı, Osmanlıcanın Türkçeye yer değiştirmesi gene gerekecekti ama, zora lüzum kalmayacaktı" görüşünde. Bugün, "Ulusal bilinç yoksunu yazar ve şairlerin" "seçkin bir kültür (bilim ve sanat) dili" oluşturmaları "bürokratça bir tutum" olarak nitelenmekte ve bunun da, -dikkat edelim- "burjuvazinin tepkilerini çağır" dığını söylemektedir: "... çünkü, o ulusal sınırlar içinde, tek ulusal pazar, bu pazarda herkesin (alıcıyla satıcının) rahatça konuşup anlayabileceği tek ulusal dil istiyor." Bir de soruyor: "Son zamanlarda TDK'na karşı burjuvazinin sertleşmesi, acaba bu nedenlerden kaynaklanıyor mu?"

Bu sözler için bir yüz sayfa yazmazsam, bende uyandırdığı rahatsızlığı gideremem sanıyorum. Ama gene de sözü fazla uzatmamaya özen göstereceğim.

Ulusal dilin oluşması, bilinir ki, uluslaşma çağına koşut düşer ve uluslaşma süreciyle birlikte ulusal dil gelişir. Uluslaşmanın, kapitalizmin şafak vaktine denk düştüğü de bilinir. Tekniğin gelişmesi ve buna bağlı olarak gelişen iletişim ve ulaşım araçlarının ulusal ölçekte, hemen her küçük yerleşim birimini, büyük ve merkez birimlerle birleştirmeye başlaması, üretimin belirli merkezlerde toplanmasına ve pazarları bu merkezlere bağlamasına eşlik eder. Bu yeni merkezler, ulusal kültürün uç verdiği, topladığı, kültür merkezlerini de oluşturur. İkti-

sadi merkezler, aynı zamanda kültür merkezlerinin oluşmasının koşulu olur. Zihinsel ürünler, daha çok, basılı olarak, bu merkezlerde üretilir ve çevreye bu merkezlerden iletilir, yayılır. Bütün bunlar, bu merkezleri, kültür gelişmelerinin yoğunlaştığı, ona bir ivme kazandırdığı merkezler konumuna da yükseltir. Çünkü, toplumsal varlığın iktisadi yapısındaki değişim, en önce ve en belirgin boyutlarda, bu merkezlerde ortaya çıkar.

Ulusal dil ve bu dilin yetkinleşmesi, kapitalizmin gelişmesine değil, kapitalizmin de onun aracılığıyla geliştiği ve ona gelişme olanağı sağladığı, tekniğin, iletişimin, ulaşımın ve bunlara eşlik eden bilimin, yazının, her tür düşünce devriminin gelişmesiyle birlikte, iç içe olur. Ama başlangıçta, düşüncenin özgür gelişmesiyle çıkarları uyuşan burjuvazi, düşüncenin gelişmesini kendi egemenliğinin aracı olarak baskı altına almaya başladığı zaman, toplumun ilerici güçleri, bu baskıyı geriletmek, ilerici ve devrimci düşüncenin gelişmesinin koşullarını yaratmak gereğini daha derinden duyarlar. Yeni ve ilerici düşüncelerin özümseme, üretilme, açıklanma aracı olarak dilin gelişmesi, yeni ve farklı bir önem kazanır.

Ulusal dilin, ulusal bilincin, ulusal kültürün oluşması, burjuvazinin tüm ulusal pazara egemen olma özlemi gibi, "ticari reklamın etkisi"ni artırmak gibi sınırlı ve o ölçüde alıcılar ile satıcıların anlaşmasını öne ve üste çıkaran dar bir dil anlayışıyla özdeşleştirilemeyecek denli farklı ve geniş bir konudur. Ulusal dili başlangıçta yaratmaya yönelik, burjuvalar değil, ulus bilincine ilkönce varmış olan yazarlar, bilim adamları, düşünce adamları olmuştur.

Ulusallaşma ile ulusal bağımsızlık savaşımı, özdeş kavramlar değildir. Uluslaşma sürecine ilk giren Batı-Avrupa ülkeleri, tek ulusal-topluluktan oluşan devletler olduğu için, burada, uluslaşma, doğası gereği, ulusal bağımsızlık savaşımını gündeme getirmemiştir. Uluslaşma devrimini, Doğu-Avrupa ülkelerinde tarihin gündemine geldiği zaman, bu devletleri, çok ulusal-topluluktan oluşan devletler olarak buldu. Ulusal devrimin, bu nedenle de, çok uluslu devletlerde, egemen ulusun burjuvazisine karşı, egemenlik altındaki ulusal-toplulukların burjuvazisinin başı çektiği ulusal bağımsızlık savaşımıyla bütünlüştü. Ama emperyalist dönem, ulusal bağımsızlık savaşımının içeriğini değiştirmekte gecikmedi. Emperyalist dönemde, ulusal savaşımın ilerici niteliği,

salt ulusal olmasıyla değil, emperyalizme karşı olmasıyla ve emperyalizmi geriletmesiyle belirlenir. Dolayısıyla da, emperyalist-öncesi dönemde olduğu gibi egemen ulusun burjuvazisinin "tek bir ulusal pazar" sloganı, emperyalist sistem içerisinde, emperyalizmle bağlanmış ve bütünleşmiş bulunan bağımlı ve yarı-bağımlı ülkenin burjuvazisinin özellikle üst kesiminin sloganı olamaz, olmamıştır da.

Emperyalist-öncesi dönemde, Doğu-Avrupa'da çok uluslu devletler içerisinde görülen, egemen ulusun burjuvazisinin tüm ulusal pazara egemen olma özlemi, mantık sıçratılarak, ne emperyalist döneme uyarlanabilir; ne bundan, günümüz Türkiye'sinde, burjuvazinin, "tek ulusal pazar" ve "bu pazarda herkesin (alıcıyla satıcının) rahatça konuşabileceği tek ulusal dil" istemediği anlamında sonuçlar çıkarılabilir; ve ne de bir dilin ulusallaşma doğrultusunda özleştirilmesi, egemen ulusun dilinin egemenlik altında olan ulusal toplulukların dili olması istemiyle özdeleştirilebilir.

Emperyalist-öncesi dönemde, ulusallaşma süreci, Batı-Avrupa'da, tek uluslu devletlerde, bu devletler içerisinde, ulusal savaşımına dönüşmediği için, uluslaşmaya koşut olarak, dil, ulusallaşma evrimine girer. Çok uluslu devletler içerisinde, ulusal savaşım, egemen ulus ile egemenlik altındaki ulusal-topluluklar arasında oluşmuştur. Burada ise, ayrı dilleri konuşan ulusal-toplulukların, biri (egemen ulusun) kendi dilini egemen kılma, öteki (egemenlik altındaki ulusun) kendi dilini koruma savaşımı vardır. Bir dilin özleşmesi sorunu değil. İkincisi Emperyalist dönem, ulusal devrimlerin sınıfsal içeriğini değiştirmiştir. Ve bu bakımdan da, emperyalizmle bağlanmış ve bütünleşmiş olan burjuvazinin üst kesiminin, ulusal devrimle, ulusal pazarla ve dolayısıyla dilin ulusallaşmasıyla olumlu bir ilgisi olamaz. Üçüncüsü. Birinde, bir dilin başka diller üzerinde egemenliği, bugün tartışılan konu olarak Türkiye'de ise, Türkçenin ulusal dil olarak gelişmesi söz konusudur. Tarih-sel dönemler, farklı ülkeler ve egemen dil olma savaşı ile dilin özleşmesi birbirine karıştırılarak, birbirlerinin yerlerine konarak, sorun doğru bir biçimde ortaya konamaz.

Yineleyelim ki, yazar, uluslaşmayı, burjuvazinin pazar sorununa indiriyor. Bununla kalmıyor, dilin ulusallaşmasını da, gene pazar sorununa ve üstelik "reklam" sorununa

●Düşüncede, zihinsel üretimde, manevi değerlerin üretiminde, kendi toplumsal varlığını tanımaya yönelmeyen bir ulus, toplumsal bilincin gelişmesine özerklik kazandıramaz. Ve egemenliği altına çekildiği emperyalist kültüre bağımlı kalarak bağımsızlaşamaz.

değin indiriyor. Bununla da yetinmiyor, bugün burjuvazinin, "ulusal sınırlar içinde, tek ulusal pazar" ve "tek "ulusal dil" istediğini yazıyor. Soru olarak sorsa da, burjuvazinin, "tek ulusal dil" istediği için Türk Dil Kurumu'na karşı sertleştiğini ekliyor. Hangi burjuvazinin hangi ulusal pazarı? diye sormak bile gülünç. Ve hangi ulusal pazarda hangi ulusal dil? diye sormak ise, daha gülünç. Ve "tek ulusal dil" ile bir dilin özleşmesi arasına bir özdeşlik koymak, daha da gülünç. Pazar egemen olan sözcüklere bakalım: televizyon, sinema, film, radyo, teyp, kaset, otomobil, traktör, römork, kamyon, makine, elektrik, ampul, petrol, benzin, mazot, fabrika, süpermarket, şarküteri, butik, sandviç, tost, vb... Para pazarının diline bakalım: banka, döviz, bono, çek, ciro, sertifika, enflasyon, devalüasyon, vb. Bunların çoğu, Cumhuriyet döneminden sonra, dilimize, Batı dillerinden, teknik ve tecimle gelen sözcükler. Ama, alıcı da satıcı da, pek iyi anlamıştır bu dil ile ve anlaşıyor da. Frenk dokumaları, Osmanlı pazarını doldurduğunda, yerli dokuma zanaatçısı, kendi dilinde konuşan alıcıya malını satamadı. Bugün de, eğer egemen olan burjuvazi açısından pazarın dili sorununa bakmak gerekirse, Türkçenin, Batı dillerinden salkım saçak sarkan sözcüklerin saldırısı altında olduğunu, dilimizin, yabancı dillerin baskısı altına çekildiğini gözden uzak tutmamak gerekir. Tam da pazarın bu bozucu, yozlaştırıcı diline karşı ve bunun gibi emperyalist kültürün dilde bozucu, yozlaştırıcı etkisine karşı, ulusal dili bozulmaktan, yozlaşmaktan olabildiğince korumaya çalışmayı, "ulusal bilinçten yoksun"lukla nitelemek; ve hele, ulusal dilin oluşturulmasını, "burjuvazinin tek ulusal dil" istemiyle bağdaşmadığını öne sürerek karşı çıkmak, gerçekten de ulusal bilinçten yoksun olmakla olanaklıdır. Çünkü:

Yeni ve ilerici düşünceler, dilin

gelişmesinin kazandığı güçle, daha büyük boyutlarda üretiliyor. Tarih-sel geçmişin, bilimsel yöntemlerle yeni baştan irdelenmesine, güncel konunun bilimsel yöntemlerle irdelenmesine ve kavranmasına, yeni dil, ayrı bir olanak sağlıyor. Ve yenileşen dil, ulusun demokratikleşme ve bağımsızlaşma özlemlerinin bilinci ni yaratıyor, yazında, sanatta, felsefe, ekonomi politikte. Bu da kaynağını, dilin arılaşmasından olduğu kadar, özleşmesinden, üretkenliğine yeniden kavuşmasından alıyor. Halita diller, unutulmamalı ki, üreme açısından "ester"lere benzer. Ester, bir döl daha verebilir ensonu. Osmanlıca böyle bir dil halitası oluşturur. Oysa bir dil, kendi kökenine indigi, kendi üreme yollarıyla bütünleştiği zaman, ulusal varlıkla birlikte, sürekli döl verir, ürer.

Ulusal bilincin, ulusal bağımsızlık bilincinin, demokratikleşme bilincinin ulusal kaynağında yaratılması ve özümlemesi ise, burjuvaziyi kaygılandırıyor. Ulusal burjuvaziyi mi? Hayır. Emperyalist gericilik, ulusal bilincin yükselmesinde, kendi yazgısını okuyor. Ve onun için, onun araçlarının en önemlisine, dilin özleşmesine saldırıyor. Sorun bu kadar yalındır, bu kadar açıktır.

Atilla İlhan'ın dilin gelişmesine, burjuvazinin reklamlarının etkinliğini azalttığını söyleyerek, karşı çıkması; ve dilin demokratikleşmesini, demokratik bilincin yaratılmasının koşullarını sağlamasında değil, özellikle tecimsel reklamların etkinliğini artırmasında araması, onun, nerede ve nasıl bir yer seçmiş olduğunu açıklıyor bize. Dilin, yeni ve ilerici düşüncelerin üretilmesine olanak sağlayan gelişmesini yozlaşma olarak, tecimsel değişim ve reklamların etkisini artırmasına elverişli bir dili, dilin demokratikleştirilmesi olarak nitelemek, ulusal dil bilincini, uluslararası sermayenin çıkarları derekesine indirgemekten başka bir anlama gelmediği sanırım anlaşılıyor.

Seni öpüyorum canım kardeşim.

ANADOLU LİSELERİ GİRİŞ SINAVLARI VE ÇOCUKLARIMIZ

Şerif VURAL

BİLİNDİĞİ gibi, her öğretim yılı ÜSS ve ÜYS için ulusça bir yarışa girmekteyiz. Konu, her yıl belli dönemlerde tartışılıp değerlendiriliyor; üzerinde bilimsel çalışmalar yapıldı, yapılıyor. Bunun yanı sıra ana-baba, çocuk, öğretmen hep birlikte bir yarışma daha yapıyoruz ki, kamuoyuna, olması gerektiği ölçüde yansımış değil: Anadolu Lisesi ve Özel Okullara giriş sınavları.

NİÇİN YARIŞIYORUZ?

Temel özelliği yabancı dil öğretimi olan ilkokul sonrası resmi ve özel okullara giriş için niçin yarışıyoruz? Soruyu yanıtlamadan önce, isterseniz eğitim sistemimizin, temel özelliklerinden konumuzla ilişkili olanlarına, Anadolu Liselerinin eğitim sistemimizdeki yerine, bu okullardaki öğretimin özelliklerine, söz konusu okulların diğer liseler-

den ayrıcalıklarına bir göz atalım:

a) Eğitim sistemimizin temel özellikleri: (1)

1. Eğitim sistemimiz, ilkokuldan başlayan ve tek çıkışı yüksek öğretim olan bir tüp biçimindedir. Ülke ekonomisi, çalışma yeteneği olan herkese iş olanağı sağlayamamaktadır. Bu nedenle, öğrenim süresi türlü yollarla uzatılmakta; ekonomiye, ara basamaklardan iş gücü aktarılamamaktadır. Eğitim sistemimiz, ara basamaklarında bırakıldığı zaman, hiç başlanmamış sayılan, bölünmez, tek parçalı bir bütün olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ise, yüksek öğretim kurumlarının önündeki yığılmanın nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

2. Eğitim sistemimiz "seçkin" bir yapıdadır. Sistem, herkesi yetenekleri ölçüsünde eğitmek yerine, yabancı dille öğretim yapan üniversiteleri ve orta dereceli okullarıyla, fen liseleriyle, seçme sınavlarıyla bir avuç seçkin genci en üst düzeyde eğitir durumdadır. Bu yapı, ta Osmanlı döneminden beri sürüp gelmektedir. Batı dillerinde öğretim yapan kurumlar, yüksek öğretim düzeyinde olmasa bile, Türk bürokrasisinin ve teknisyen kadrolarının en seçkin unsurlarını yetiştirmişlerdir.

Bu yapı, ileri endüstriyel aşamalara ulaşmış batılı ülkelerin işine yaramaktadır. Ülkemizin, "beyin göçü" bakımından uzun geçmişi olan ülkeleri geride bırakması; söz konusu batılı ülkelerin üniversitelerinde Türk öğretim üyelerinin hızla artması; ABD'de ve özellikle New-york'ta her hastahanede TC uyruklu doktorlara rastlanması bunun açık kanıtıdır.

3. Eğitim sistemimizin her basamağında fırsat eşitsizliği baskındır. Eşitsizliğin, bölgeler arasında, kırsal alanlarla kentler arasında, kent merkezleri ile gecekondu semtleri arasında olduğu ÜSYM'nin her sınav sonu açıkladığı başarı oranlarıyla sergilenmektedir.

4. Eğitim sistemimiz, gençlerin kendi becerileri, yetenekleri yönünde eğitilmesini sağlama açısından da yetersizdir. Buna uygun örgütlenmeyi hiçbir zaman gerçekleştirememiştir. Tek tip sayılabilecek bir program, özellikle ortaöğretim dü-

zeyinde, yetenek, beceri ayrımı gözetmeksizin, uygulanmaktadır. Programı başaramayanlar sürekli elenmektedir.

b) Anadolu liselerinin eğitim sistemimizdeki yeri:

1. Tarihçe: Benzerleri ABD, Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkelerde hiç kurulmamış olan, bir kısım derslerinin öğretimini yabancı dillerde yapan ilk ve ortaöğretim düzeyindeki bu okullara, ülkemiz dışında, kimi Orta Doğu ülkelerinde (Mısır, Lübnan, Suudi Arabistan gibi) Güney ve Güneydoğu Asya ülkelerinde (Hindistan gibi) ve kimi Latin Amerika ülkelerinde rastlanmaktadır (2). Bu örnekler temelde sözkonusu okulların hangi işlevi yerine getirmeye yaradığını açıkça göstermektedir.

Ülkemizde yabancı dille öğretim yapan ilk resmi okul Galatasaray Sultanisi (Lisesi)dir. 1868 yılında öğretime başlayan bu okul ile birlikte, eğitim sistemimiz üzerinde Fransız etkisi başlamıştır (3).

İstanbul Erkek Lisesinin çekirdeği 1884'te atılmış, Fransız Lise müfredatını uygulayan bu okul 1896'da resmîleştirilmiştir. 1917 yılında da Almanca öğretimi yapılmasına karar verilmiştir.

1955 yılına değin yabancı dille öğretim yapan resmi başka bir okulun açılmadığı görülmektedir. (Azınlık okulları, Robert Kolej ve benzeri amaçlı özel okullar konumuz dışındadır.)

İkinci Dünya savaşından sonra ulusal ve uluslararası ilişkilerdeki gelişmeler (Türkiye'nin NATO'ya girişi, ABD'nin Savaş sonrası Avrupa'ya bu arada Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardımı, Kore Savaşı) yabancı dil (Özellikle İngilizce) bilme zorunluluğunu ön plana çıkarmış; teknolojik gelişimin büyük hız kazanması ve bilgi alışverişini hızlandırması, yabancı dil bilme ihtiyacını artırmıştır (4). Bu gerekçeyle de 1955 yılında, altı ilimizde İngilizce öğretimi yapan resmi lise, "Kolej" adıyla öğretime başlamıştır. Daha sonraları açılan yeni Anadolu Liseleriyle bugün sayısı 23'e ulaşmıştır.

2. Anadolu Liselerinde Yapılan Öğretimin Özellikleri: Özel yönetmeliğinde amacı "öğrencilerin bir yabancı dil öğrenmelerini yurt için-

de ve dışında bu dilden de faydalanarak daha verimli bir şekilde öğrenim yapmalarını sağlamak, onlara milliyetçi müsbet kültür ve uygar görüş kazandırmaktır" diye belirtilen bu okulların temel özelliği öğrencilerine İngilizce, Fransızca ve Almanca dillerinden birisini öğretmesidir. Bunun için, diğer resmi liselerden farklı olarak, haftada 25 saat yabancı dil okutulan bir hazırlık sınıfı bulunmaktadır. Diğer sınıflarda da yabancı dil haftada beş saat yerine sekiz saattir. Bu okullarda ayrıca matematik ve fen dersleri ile olanak bulunduğu, felsefe grubu dersleri de okulun yabancı dilinde okutulmaktadır.

c) Okul ve öğretim, eğitim olanakları açısından Anadolu Liseleri ile diğer resmi liselerin karşılaştırılması: M.E. B. Ortaöğretim Genel Müdürlüğü on beş Anadolu Lisesi ile bunların bulunduğu il merkezlerindeki on beş genel liseye ilişkin bilgileri karşılaştırarak aşağıdaki bulguları elde etmiştir (5).

1. Öğrenci durumu: 15 Anadolu Lisesi'nde toplam 14.901, 15 genel lisede ise 29.175 öğrenci okumaktadır.

2. Derslik sayısı: Eşit

3. Anadolu Liselerinde normal, genel liselerde ikili öğretim yapılmaktadır.

4. Bir öğretmene düşen öğrenci sayısı: Anadolu Liselerinde 8-28 (ortalama: 17) Genel liselerde 17-41 (ortalama: 27)

5. Derslik sayıları aynı olmasına karşın;

aa- Toplantı ve konferans salonu bulunma oranları: Anadolu Liselerinde yüzde 53/33, diğer liselerde yüzde 33/33,

bb- Spor salonu bulunma oranları: Anadolu liselerinde yüzde 60, diğer liselerde yüzde 40,

cc- Kitaplık bulunma oranları: Anadolu liselerinde yüzde 93, 33, diğer liselerde yüzde 80,

dd- Laboratuvar bulunma oranları: Anadolu Liselerinde yüzde 80, diğer liselerde yüzde 60,

ee- Yabancı dil laboratuvarı bulunma oranları: Anadolu Liselerin-

de yüzde 73,33, diğer liselerde yüzde 33,33.

Sözkonusu karşılaştırmanın, Anadolu Liselerinin bulunduğu en büyük ve gelişmiş il merkezlerinde en geniş olanaklı genel liseler ele alınarak yapıldığını anımsatmak isterim.

d) Anadolu Liseleriyle Diğer Resmi Liselerin Sınıf Geçme ve Üniversiteye Girme Başarıları Bakımından Karşılaştırılması (6).

1. Sınıf geçme başarıları: Anadolu Liselerinde yüzde 90, diğer liselerde yüzde 70'tir.

2. Üniversitelerarası Seçme Sınavlarındaki Başarı: Yukarıda okul ve öğretim-eğitim olanakları karşılaştırılan 15 Anadolu Lisesi ile 15 Genel lise öğrencilerinin 1980 yılı üniversiteye giriş başarı oranları, Anadolu Liselerinde yüzde 57,14 ile yüzde 93,85 arasında, genel liselerde ise yüzde 4,22 ile yüzde 44,59 arasında değişmektedir.

Görüldüğü gibi ilkokulu bitiren bir çocuğun Anadolu Lisesine girmesiyle gerek okuldaki başarıları, gerek lise sonrası üniversiteye girme şansı olağanüstü yükselmektedir. Böyle bir öğrenci "seçkin" bir öğrencidir. Ana-babanın övünç kaynağıdır. Eğitimdeki fırsat eşitsizliğinden olumlu yönde yararlanma olanağı kazanmıştır. Tüm bunların yanı sıra bir yabancı dil öğrenecek; bu sayede üniversiteyi bitirince yüksek yönetici olacak; Türkiye'de iş bulamazsa (!) ABD'de, İngiltere'de, Almanya'da iş bulacaktır. İşte bunun için yarıştıyoruz çocuklarımızı! Bunun için yarışıyoruz diğer ana-babalarla!

YARIŞA NASIL HAZIRLANIYORUZ?

Anadolu Liselerine girmek için öğrenciler iki basamaklı sınavda başarılı olmak zorunluluğunda. Bu iki sınavda da öğrencilere "Genel Yetenek ve Bilgi Başarı Testleri" uygulanmaktadır. Öyleyse çocuğunu Anadolu Lisesine sokmayı kafasına koymuş olan ana-baba, onu bilgilendirecek, test sınavına hazırlayacak, zekasını geliştirecek, yolları araştırıp bulacaktır. Zorunludur buna. Bu zorunluluk ülkemizde beş altı yıldan beri bir endüstri oluşturmuş bulunuyor: Evlerde özel dersler, özel dersanelerde özel sınıflar, resmi okullarda özel kurslar, test kitapları, test

dergileri, test ansiklopedileri, uygulama sınavları vb...

Birçok ana baba "Zeka geliştirici testler" ile daha okul önesi çağda yetiştirmeye başlamaktadır çocuğunu. (Ankara'da bir de çocuğunu TED Anadolu Lisesi İlkokul bölümüne sokmak sorunu var. Bu da sınavla oluyor.)

İlkokul kitapları kesinlikle testli olmalıdır. Ders kitabında test yoksa, gelsin "Testli" Ünite Dergileri (Bankalar bile çıkarıyor), gelsin "Testli" sınıf ansiklopedileri.. Peki, ya tatili? Tatil yok! Hemen "Testli" tatil kitapları alınacak. Tatilde bunlar okunacak, ders yapılacak. Bu tatil kitapları ne öğretiyor çocuklara? Bir üst sınıfın öğretim yılında öğretilecek bilgilerini.

BABA MESLEĞİ

Mühendis	33
Doktor	17
Hakim-Avukat	15
Subay-Assubay	21
Öğretmen	55
Serbest Meslek	98
Genel İdari Hiz.	75
İşçi-Kapıcı	9
Emekli Memur	11
Babası ölü	4
toplam	330

YARIŞA HAZIRLANMANIN MALİYETİ

Bugün, okul öncesi zeka geliştirme test kitaplarının tanesi 100 - 150 TL, evlerde özel derslerin 40 dakikası 600 - 1000 TL. arasında. (Haftada dört saat, yılda 8 ay üzerinden 128 saat, en düşük fiyattan 76.800 TL.)

Büyük kentte iseniz ve özel dersaneye göndermekte isterseniz haftada üç dört saat karşılığı, 8 aylık 9000 TL. Bir test ansiklopedisi 1000 TL. uygulama sınav aboneliği 500 - 1000 TL.

"Testli" ünite dergilerinin hesabı tutulmaz. Her sınıfta her hafta, her ünite için ayrı ayrı bir test kitabı almaya kalkışsanız 400 - 750 TL. vereceksiniz. Üstelik satışırp kalacaksınız hangisini almalı diye. (Bu yazı için Ankara'da rastgele bir kitapçıya girdim. Tam otuz üç adet kitap saydım, aynı amaca yönelik.)

1980-1981 öğretim yılında Anadolu Liseleri ve özel okullar giriş sınavlarına 42.000 öğrenci başvurmuş, bunlardan ancak 2040 öğrenci Anadolu Liselerine alınabilmiştir. Oran yüzde 4,9 yani sınava giren 100 öğrenciden ancak beş tanesi bu okullarda okuma hakkı kazanmaktadır.

Başarı şansı ailenin toplumsal-ekonomik durumuna bağlı olarak değişmektedir. Bu konuda kapsamlı bir araştırma yapılmamış olmakla birlikte, örnekleme ile seçilmiş 3 Anadolu lisesi hazırlık sınıflarının 9 şubesinde okuyan 330 öğrencinin baba meslekleri ile, üç genel lisede eşdeğer sayıda öğrencinin baba meslekleri saptanıp durum karşılaştırıldığında aşağıdaki tablo elde edilmiştir: (7)

ANADOLU LİSELERİ (Ankara, Eskişehir, Bursa)	DİĞER LİSELER (Ankara Atatürk, Cumhuriyet Mimar Kemal Lisesi)
6	6
1	1
2	2
7	7
12	12
111	111
104	104
66	66
16	16
5	5
330	330

Buna göre Anadolu liselerinde okuma olanağı kazanan öğrencilerin babalarının, gerek parasal olanakları, gerekse, toplumsal etkinlikleri ve saygınlıkları üst düzeydedir.

ÇOCUGUNUZ GİRİŞ SINAVINI KAZANMAZSA NELERLE KARŞILAŞABİLİRSİNİZ?

Eğer siz kendi eksikliklerinizi çocuğunuzun başarı ile ödüllenebilir çabalayan biriyeniz, önce siz yıkıldınız demektir. Ya çocuğunuz? Belki günlerce eve kapanacaktır. Kendisini beceriksiz saymaya başlayacak; küçüklük duygusu geliştirecektir. Arkadaş ilişkileri olumsuz yönde etkileyecek; kişiliği onarılmaz yaralar alacaktır. Hele çocuğunuzun hazırlıklar sırasında kaldırılabileceğinden çok yüklenmişseniz, yavrunuzun çocuk canlılığını kısa sürede yitirdiğini gözlerinin donuklaştığını göreceksiniz. Böylece onun

ileri yaşlarında ortaya çıkacak bir çok ruhsal bozukluğunun temelini atmış olacaksınız köprecik çağında.

ÇOCUGUNUZ SINAVI KAZANDI. MALİYETİNİ KARŞILAYABİLECEK MİSİNİZ?

Anadolu lisesinde okuyan bir öğrencinin sadece ders kitapları için, genel lisede okuyan bir öğrencinin 14-15 katı fazla para ödemek zorunda olduğunu biliyor muydunuz (8) ve bunun Türk Lirasının Dolarla göre her değer yitirinde daha da artacağını? Çünkü Anadolu liselerinde yabancı dille okutulan derslerin kitapları dış alımla sağlanmaktadır.

Çocuğunuz eğer parasız yatılı yerine paralı yatılıya kazanmışsa bir de bunun için ek olarak yüksek bir ücret ödeyeceksiniz. Ve ödeyeceğiniz bu ücret her yıl artarak enflasyonla birlikte.

Okul forması, giyim ve kuşam giderlerini hesaba katmaya gerek var mı?

SONUÇ

Bu yıl 50.000'i aşkın öğrenci yüksek maliyetini ana-babasına ödeterek üniversiteyi bitirdiğinde, ileri endüstriyel toplumların nitelikli bilim adamları, teknisyenleri arasına katılma şansını elde edebilmek ya da birkaç dil bilen üniversite çıkışlı, beyaz yakalı işsizler arasına katılmak için yarışacak bir-biriyle, yarışa ana-babalarını, öğretmenlerini de katarak.

Ne diyelim? Başarıları!

KAYNAKLAR

1. Demokratikleşme İçin Plan, İstanbul, 1978, s.495 - 5015
2. "Bir Kısım Dersleri n Öğretimi Yabancı Dille Yapan Resmi Okullar Konusunda Brifing", - M.E. B. Ortaöğretim Genel Müdürlüğü Ankara 1981. S: 17-18
3. a.g.y.s. 2
4. a.g.y.s.3
5. a.g.y.s. 19-30'dan, özet
6. a.g.y.s. 10-12
7. a.g.y.s.22
8. a.g.y.s. 9

CAN PAHASINA

İbrahim AKYÜREK

GEÇEN yıl Zonguldak Kömür Üretim Havzası'nda 30 maden işçisi daha yaşamını yitirdi. Son beş yılda aynı bölgede 209 işçi öldürken, 31 biri 460 işçi yaralandı.

Bu gidişle her gün en az 20 maden işçisi yaralanacak ve her geçen on gün en az bir maden işçisini aramızdan alacaktır. Bu sayılar varsayımdan öte, SSK kayıtlarından ortaya çıkan gerçeklerdir. Ve yine SSK kayıtlarına göre ülkemiz, kömür madeni işkolundaki kazalarda dünya biridir.

Taşkömürü, 1940'lardan sonra gelişen demir çelik sanayii ile birlikte bu alanda önem kazanmıştır. 1962 yılında demir çelik girdisi, taşkömürü toplam tüketiminin yüzde 20'sini oluştururken, 1973'te bu oran yüzde 43 olmuştur. Giderek artan kömür gereksinimine paralel olarak üretimin artırılması yoluna gidilmiştir. Ne var ki, bu amaçla gerçekleştirilen yatırımlar yeterli olmamış ve doğrudan üretimin zorlanması yeğlenmiştir. İşçilerin "zar zor" ismini taktıkları üretim zorla-

Fotoğraf: İbrahim AKYÜREK / İFSAK

ması daha çok kömür üretimini hedeflemiş, "işçi sağlığı - iş güvenliği" geriye itilmiştir. Taşkömüründeki artışlar ile iş kazalarındaki artışların aynı dönemlere rastlaması boşuna değildir. Havzada yeni yatırımlar gerçekleşmediği halde, üretimin aynı düzeyde kalmasının nedeni üretim zorlamasıdır.

Öte yandan petrolün önemli döviz harcamalarına yol açması enerji kaynağı olarak taşkömürünün önemini pekiştirmiştir. Kullanım alanının sanayide ağırlık kazanması nedeniyle bugün Zonguldaklı kömür almak için sıraya giriyor; işçilere, çıkardığı taşkömürü yerine, yabancı olduğu linyit veriliyor. Yine de

ürettiğimiz kömürün dörtte birine eş dışalım yapmak zorunda kalıyoruz.

Havzada yerel üretim zorluklarına karşı teknolojik gelişmeye uygun yatırımlar da yapılmıyor. 1970'lerde üretimin artırılması adı altında Federal Alman firmalarının pazarlamadıkları, günü geçmiş teknoloji havzada uygulanmaya koyuluyor. Dışa bağımlı teknoloji doğal olarak beraberinde yedek parça yokluğunu, giderek araçların sağladığı düşük kalitede malzeme kullanımını getiriyor.

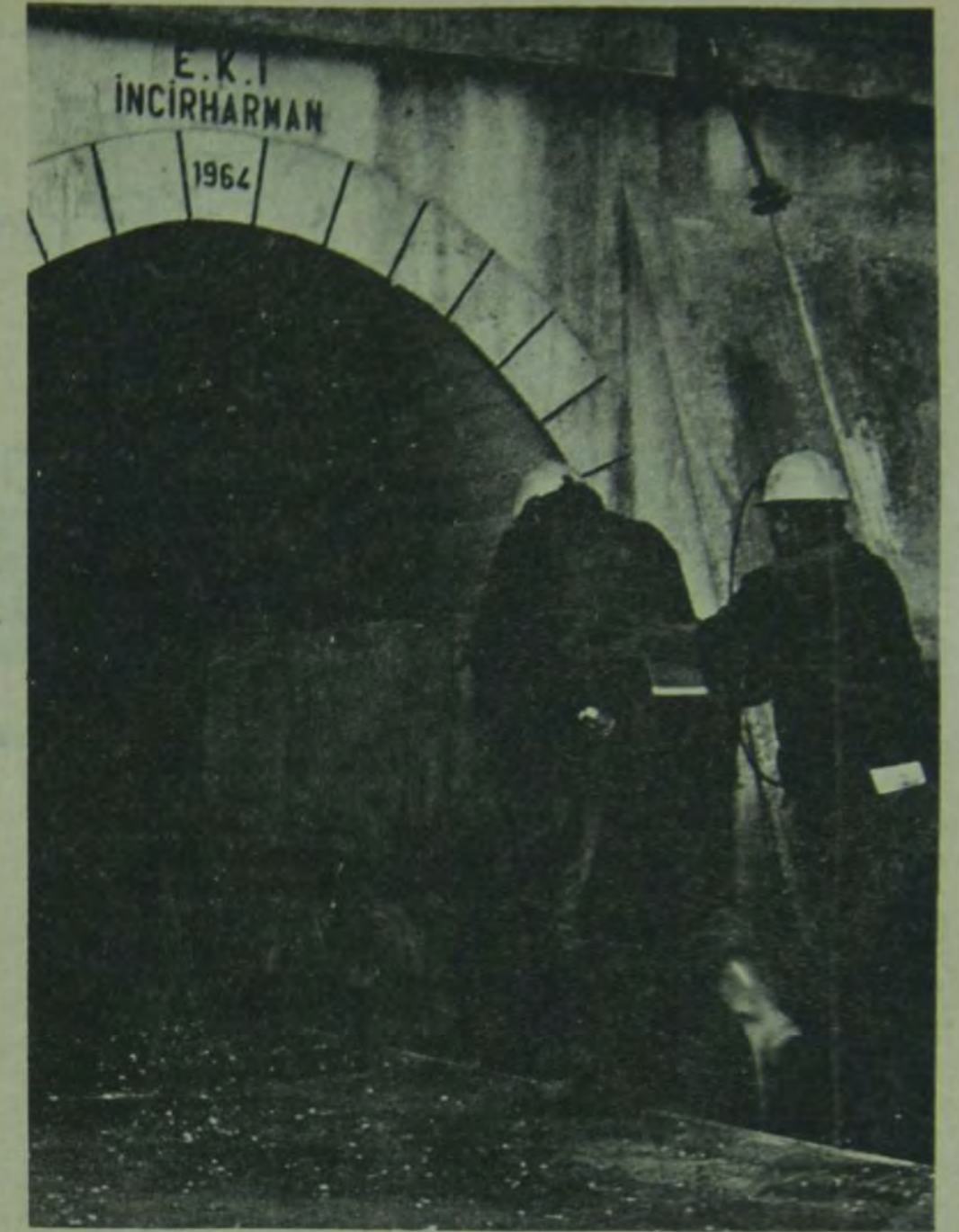
En güç koşullarda çalışan Zonguldak madencileri yaşlanmaz. Daha doğrusu yaşlanmaya fırsat bulmadan ölüp giderler. Ya bir göçük, ya da grizu (işçiler ateş nefes derler). Daha da olmazsa, ciğerlerinde biriktirdikleri kömür tozları bitirir madencinin yaşamını.

Havza yöneticileri ise, her ölümlü kazadan sonra gerekçe olarak "Havzanın jeolojik yapı zorlukları"nı, "Disipline riayetsizlik"i ileri sürüyor. Jeolojik zorlukları, ülke gerçeklerine uygun yatırım teknolojisi ile ortadan kaldırmak yerine, insan gücünü zorluyor. Prim sistemi, üçlü vardiya, kesenecilik, fazla mesai adı altında işçiyi en zor koşullarda dikkatsiz bırakacak, enerjisini ölçsüzce harcatacak yöntemler uygulanıyor.

Evine erken gitmek için kesene olarak verilen işi en kısa zamanda yapmak isteyen işçi göçükte ölürse bu yazgı mıdır? Daha çok prim alabilirim diye gücünün üstünde çalışan işçi emekliliğini görmeden ölüp gidersa, bu olağan mıdır?

Bugün havzada ocak ve kuyu başlarında şu sözlerin yazılı olduğu levhalar rastlıyoruz: "Uğur ola madenci", "İlk defa emniyet", "Ailen ve çocukların seni bekliyor", "Kazalar göz kırpması kadar anidir". San ki ölüm bu levhalarla karşılanıyor. Öyle ki, Ereğli Kömürleri İşletmesi'nin (EKİ) "gurbetçiler mezarlığı" denilen, gurbetçi işçilerin öldükten sonra kalacakları yerleri bile hazırdır. İş bununla da bitmiyor. EKİ'nin bölge radyosu ölümlü kazalardan sonra şarkılı türküllü yayınına bir süre ara vererek, yas bile tutuyor.

Ölüm bu kadar doğal karşılandıktan sonra üretimin artırılması için planlı, nitelikli yatırımlara ne gerek var? İkinci Dünya Savaşı yıllarında uygulanan zorunlu ocakta ça-

Fotoğraf: İbrahim AKYÜREK / İFSAK

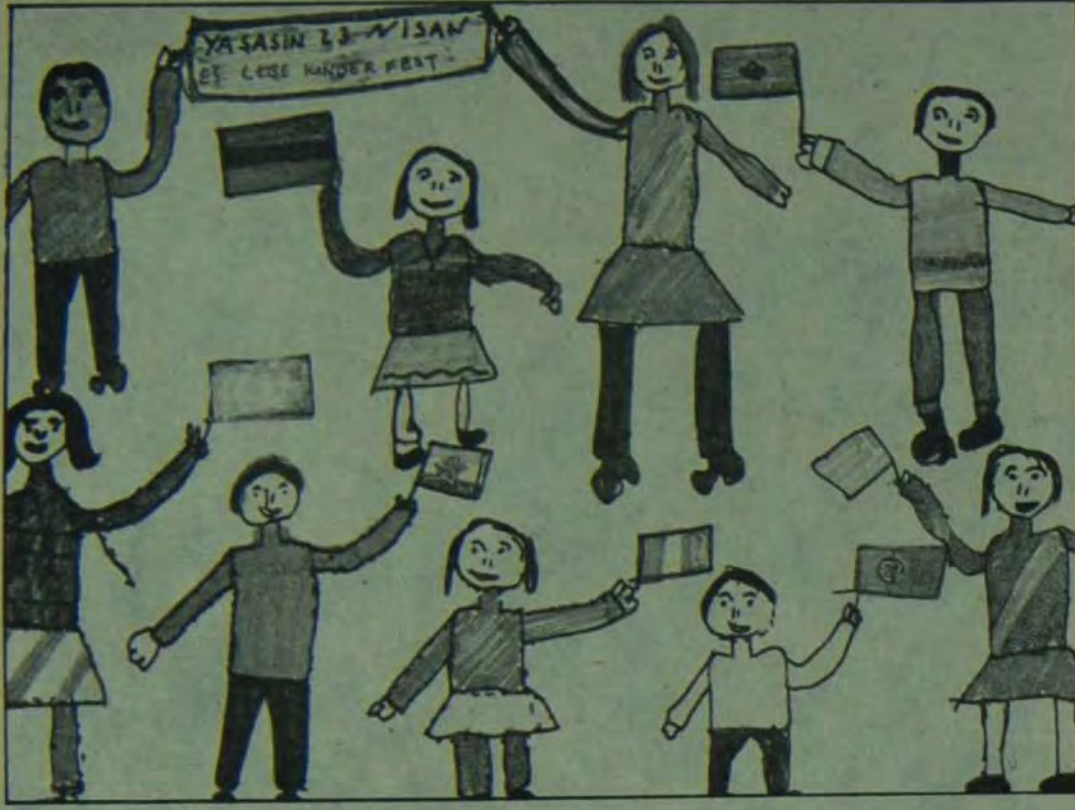
alışma dönemini (mükellefiyet) yaşamış bir işçinin şu sözleri geçerliliğini koruyor olmasın: "Ayağı kırılan bir ocak katırı, yiten bir kazma, bizlerin ölümünden daha çok üzdi başımızdakileri. Çünkü ocakta çalışan katır az bulunuyordu. Kazma, kürek belli sayıdaydı. Ama bize gelince, karıncalar kadar çoktук biz!"¹

Havzada işçiler her on günde bir ölüp giderken, Yüksek Hakem Kurulu EKİ toplu sözleşmesindeki iş kazalarını azaltmak amacıyla planlanan gelişim kurslarının en az süresini 15 günden 3 güne düşürüyor, sakaatların iş akitlerinin feshedilemeyeceğine ilişkin hükmü kaldırıyor. İş kazası ya da meslek hastalığı sonucu ölüm halinde ise yardım 20 bin liraya çıkarılıyor.²

Öte yandan, 1980 ve 1981 yıllarında çıkarılan iki ayrı genelgeyle üretimin birinci planda tutulması gerektiği öne sürülerek iş yasasının cezalara ilişkin hükümleri erteleniyor.

Bugün Zonguldak'ta 55 bin işçi, öteki işkollarında olduğu gibi "can pahasına" üretim yapıyor. Yerin yüzlerce metre altında ölümle burun buruna yaşayan bu insanlar yıllardır çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesini bekler durur. Ve bekler dururlar: Ülke gerçeklerine uygun planlı yatırım mı, üretimin çalışanların yararına örgütlenmesi ve denetlenmesi mi, yoksa "can pahasına" üretime devam mı?

- (1) İrfan Yalçın, Ölümün Ağzı, 1979, Ze Yayınları
- (2) Turhan Salman, YHK, EKİ Toplu Sözleşmesinin Yüzde 60'ını Değiştirdi, 18 Eylül 1981, Cumhuriyet

ÇOCUK VE RESİM

Ismail GÜMÜŞ

YÜZYILIMIZA dek çocukla sanat arasındaki ilişkinin araştırılması yapılmamıştır. Çocuk varlığının yüzyıllar boyu kulak ardı edildiği de gerçektir. Çocuk sömürülmek için beslenen, sömürülmek için büyütülen, eti yerine, emeğinden yararlanılan bir küçük hayvan olarak görülür tarihin uzun dönemlerinde. Temiz ve ıslıklı dünyanın sahibi çocuk, ilkel toplumlardan yüzyılımıza gelinceye dek ekonomi çarkının bir dişlisi, vidasıdır. Onun tek oyuncuğu olan özgürlük, katı din kurallarının buyruğu, anne-baba-öğretmen üçlüsünün paslanmış gelenek anlayışlarıyla dondurulmuştur.

İşin en ilginç yanı, günümüzde bile çocuk, keşfedilmiş dünyasına karşın, gelişmiş sayılan toplumların anne, baba ve öğretmenlerinden hala özgürlük dilenmektedir. Gerçi birçok eğitim bilimcisi çocuğun hakkı olan özgürlük tapusunu çıkartmak için çocuk adına savaşmaktadır. Ama sorun nasıl çözülecek? Bu, pratikte çocukluklarını anımsamak istemiyen anne, baba ve öğretmen-

lerin geleneksel tutumlarını terketmelerine bağlıdır.

Bu yüzden günümüzde çocuk, bir olaydır. Eğitimcilerin eğitim kurumlarının gündemlerindeki ilk ve en önemli maddedir.

Bugüne nasıl gelindi? Yüzyılımızın baş sorunu olan çocuk tarih çağları içinde nasıl büyüdü? Bu soruların yanıtına toplumsal yapı değişiklikleri ile, alt yapı-üst yapı kurumları arasındaki ilişkilerin irdelenmesiyle yaklaşabiliriz. Ancak çok geniş boyutlu bir inceleme yerine çocuğun tarihsel gelişim içindeki durumuna salt sanat penceresinden bakarak yaklaşırsak ne görürüz? Ekonomik yapı içinde, emek harcamadan büyütülen, sonra da o küçük emeğinden yararlanılan bir varlık değildir yalnız. O, sanatta bile toplumların egosuna araç edilmiştir. Evet çocuk, dinlerin sevgisini arttırmak, etkisini telkin etmek için sanatçı yapıtlarında bir simge-motif, bir simge-figürdür. Tarihin Helenistik dönemlerine, Roma'nın tantanalı günlerine, Rönesansın özgürlüklere açılmış sa-

natçı atölyelerine gidelim. Çocuk, tuvalerde vardır hep bu dönemlerde. Ancak tuvale girmiş bir çocuk nasıl bir çocuktur?

İşin ilginçliği burada işte. Sanatçı çocuğu tablosuna konu olarak getirmemiştir. Getirememiştir daha doğrusu. Dinin baskısıyla sosyal bir varlık olmaktan çok, soyut bir kavram olarak girmiştir resme. Dinin buyruğu ile bir meleğin, bir perinin ya da İsa'nın simgesidir. Bir üst yapı kurumu olan sanat, yine bir üst yapı kurumu olan dinin buyruğundan çıkamadığından olacak, tablolara çocuk, dinsel amaçla yansıtılmıştır. Yani simgesel bir motif ya da simgesel bir figür olarak.

Rönesansın ışıklı atölyelerinde bile çocuk sosyal konulu tuvalerde yoktur. Zaman zaman anne sevgisinin bir simgesi olarak görülür. Sanatçı tanrısal güzelliği vermek için, örneğin melek yüzünü çizmek, çarmlıha gerilmiş İsa'nın yüzünü anlatmak için çocuk figürünü hep model olarak seçmiştir. Neden?

İşte Hristiyan papazları bu düğümü çözmeye yöneldiler, gerçek meleğin, gerçek tanrının, çocuğun ta kendisi olduğunu görecektik. 16. Yüzyıl Hristiyan Avrupasında bir Bernard Shaw çıksaydı da "İnançlar, insanları savaşa götürür cinsten değil de sofrada keyifle tartışılır cinsten olsaydı" diye bir fetvada bulunsaydı, Avrupalı kilise çanları belki de çocuk özgürlüğünü dünyaya duyurmak için çalacaktı.

19. YÜZYIL AVRUPASINDA ÇOCUK:

19. yüzyıl sonları geç de olsa insanlık, sevgi ve mutluluğun çocuk dünyasına hapsedildiğini görmüştür. Sevginin, mutluluğun kaynağıdır artık o. Toplumun ana ögesidir. Toplumsal yapı bozukluklarının nedeni çocuk dünyasında aranır olmuştur. Geç keşfedilmiş zengin bir kıtadır insanlık için. Çocuğa ilişkin eğitim yöntemlerinin tartışılmasına bu yüzden bu dönemde başlanmıştır. Özellikle sanat eğitimi yöntemlerinin gündeme gelişi İngiltere, Fransa ve Almanya'da büyük fırsatların kopmasına neden olmuştur. Ne de olsa geleneklerin etkisi sürmektedir. Rönesans döneminin sanatçı yetiştirmede izlediği yöntemin (usta-çırak yöntemi) çocuğun sanat eğitiminde etkisini gösteriyordu. Oysaki sanatçının yetiştirilmesi çocuğun sanat açısından eğitilmesi ayrı ayrı olaylardır. Çocuğun özgür dünyasını savunan J.J. Rousseau, yalnızca sa-

nat eğitimi programının hazırlanmasını çocuğun özgürlüğüyle açıklıyordu.

Avrupa, 19. Yüzyıl sonlarında sanat eğitimi programlarını eğitim kurumlarına sokmaya başlamıştır. Gerçi 1887 yılına dek yapılan programlar çok yanlışlı programlar olarak nitelendirilir. Sağlıklı, tutarlı sanat eğitimi programlarının (özellikle resim eğitimi programlarının) yapılması 1927 yıllarında gerçekleşecektir.

TÜRKİYE'DE RESİM EĞİTİMİ

Avrupadaki resim eğitimi programlarına ilişkin çalışmalar çok ilginçtir ki hemen ikinci Meşrutiyet dönemlerinde bize yansımıştır. Matbaanın gelişiminin yıllarca beklenmesi gibi bir bekleme söz konusu değildir burada. Oysa Osmanlı toplumu resim eğitimine karşı son derece tutucu ve katıdır. Resim eğitiminin eğitim kurumlarına girmesine karşıdır. Buna karşın 1908 lerde resim eğitimi programlarının okullarımıza girmesi, hem şaşırtıcı hem sevindirici bir olaydır.

Türkiye'de sanat eğitimi konusunda, özellikle resim eğitimi konusunda ilk ciddi ve tutarlı öneri 1911 yıllarında Mustafa Satı Bey tarafından ortaya atılmıştır. Satı Bey o yıllar Darülmuaallimin (Öğretmen okulu) Müdürüdür. Tedrisatı İptidaiye dergisinde yayınladığı bir makalesinde şunları önerir:

"Mücessem şeylerin tersimi musattahların tersiminden bittabi daha zordur, onun için ilk modelleri yaprak, ot, iğne gibi sade ve musattah şeylerden intihap etmek, mücessemata ise daha sonra başlamak lazımdır..." derken bugünkü genel sanat eğitimi yönteminin ana kuralını yani "basitten zora doğru" kuralını vurguluyordu.

Şurası da gerçektir ki Satı Beyin bu doğruyu saptadığı yıllar, Avrupada bu kuralın tartışması yapılıyordu.

Satı Beyin sanat eğitimine bakışındaki tutarlılık yalnız bu makalesiyle kanıtlanamaz diyenlere bu büyük eğitimcinin sanat eğitimine yaklaşımını kanıtlayan bir olayını sergilemekte yarar var.

Yıl 1910'dur. Marif Nazır'ı Emrullah efendidir. Satı Bey Darülmuaallimin Müdürü, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Darülmuaallimin yazı öğretmenidir. Satı Bey Türkiye'de sanat eğitimi konusundaki atılımların doğruluk derecesini saptamak üzere Baltacıoğlu'nu Avrupa ya yollar. Baltacıoğlu

o günleri Resim ve Terbiye adlı kitabında şöyle anlatır:

"1908 den beri Darülmuaallimini İptidaiyede yazı muallimi olarak bulunuyordum. 1910 da Darülmuaallimin Müdürü Satı Beyin teklifi üzerine o vakit Maarif Nazırı bulunan Emrullah Efendi beni terbiye ve eliş hakkında tetebbuda bulundurmak maksadıyla Avrupaya gönderdi. Bu fırsattan istifade ederek İtalya ve İspanya müstesna olmak üzere, bütün Avrupa memleketlerinin muhtelif mekteplerinde resim ve eliş tedrisatını tetkik ettim, bir hayli not aldım, nümuneler ve kitaplar topladım. Bu sırada bilhassa Fransa ile Belçika mekteplerinin ve İngiltere Nev Schools'larının tedrisatını şayanı dikkat

buldum. Fransa'da ikametim esnasında Müsyü Quinyoux'un usulünü tanıdım. Pariste Ecol Normale de la Sein'in gerek muallim mektebi kısmında, gerekse Ecole annexe ve Ecole d'application kısmındaki tedrisatı ve tatbikatı gördüm. Bundan başka o tarihte Şarlotenburg'ta birmektep müdürü olan ve iş ve resim terbiyesine dair pek şayanı dikkat kitapların sahibi olan Seinig ile temas ettim. Bugün bu müşahadelerim bana Dictionnaire de Pédagogie'nin eski tab'ında münderic olan feylesof Buisson'un resim tedrisatı hakkındaki makalesinin felsefi kıymetini ispat etmiş oldu. Bu makaleyi daha evvel okumuş, fakat ameli kıymetini bu derece takdir edememiştim..."

Baltacıoğlu daha sonraki sayfalarda bir önemli gerçeği de aşağıdaki satırlarla ortaya koyar:

"1908 inkılabından beri muhtelif tarihlerde ilk mektep muallimlerine mahsus olmak ve yaz tatillerinde bir iki ay sürmek üzere tekemmül kursları açılmıştır. Bu kurslar arasında resim usulü tedrisine ait bazı konferanslar verilmiştir. Fakat 1924'e kadar muntazam hiçbir teşkilat yapılmamıştır. 1927 de Maarif Vekaleti İstanbul Sanayii Nefise Mektebi dahilinde bir resim muallimi kursu açtı. Sanayii Nefise resim talebesinden resim muallimi olmak isteyenler resmin usulü tedrisi nam ile tarafımdan verilmekte olan dersleri takibe ve bir sene nihayetinde imtihan vermeğe mecbur ediliyorlar. Bundan üç dört sene evvel bir resim muallim mektebi açılması Maarif Vekaleti tarafından arzu edilmiş ve benden bir teşkilat projesi alınmıştı. Fakat arzu tahakkuk etmedi."

İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Resim ve Terbiye adlı kitabından alarak sadeleştirme gereğini duymadan aktardığım yukardaki bölüm

lümeler sanıyorum Türkiye'deki resim-iş programlarının getirdiği önemli aşamaları belgeler niteliktedir.

Baltacıoğlu gibi, sanat eğitimi konusuna tüm gönülünü ve beynini vermiş bir büyük eğitimcimiz de İsmail Hakkı Tonguç'tur. Tonguç, Türk Milli Eğitiminde kuşkusuz köy enstitüleri gibi kurumların mimaridir. Köy enstitülerinin müfredat programları incelenecek olursa sanat eğitimi verilen ağırlık ve önem çok açık olarak görülecektir. 12-13 yaşındaki Anadolu Köy çocuğunun bozkır göbeğinde Jules Verne'i Pir Sultan'ı okurken Mozart dinlemesi, Picasso ile tanışması köy enstitülerinde Tonguç'un sanat eğitimine ilişkin haklı görüşlerinin kanıtı değil de nedir?

BUGÜNKÜ DURUM

Bugün Türkiye'de sanat eğitiminin genel görünümü hiç de iç açıcı değildir. İlk ve orta öğrenim kurumlarında sanat eğitimi programları için ayrılan ders saatleri yeterli olmadığı gibi bu dersler, çoğu okullarda sanat eğitimi ko-

nusunda yetiştirilmemiş öğretmenlerce verilmekte, yarardan çok zarar getirmektedir. Sanat eğitimi için gerekli araç, gereç, atelye ve anfiyi, bırakın taşra okullarını, büyük kentlerin kaç okulunda bulabilirsiniz.?

Kamuoyundaki yaygın inanış "sanat eğitiminin amacı, sanatçı yetiştirmektir" gibi bir yanıltan kaynaklandığı için çocuk, anne baba, öğretmen tarafından sanat eğitiminin ya dışına çekilmekte, ya da sanat eğitimcisi sanılan kişilerin yanlış eğitimlerine teslim edilmektedir.

Kapitalist sistemin övgüsü için birbirleriyle yarışa kalkmış kuruluşlar, örneğin bankaların genel tutumlarını gözlemleyen yoktur sanırım. Kadrolarında sanat eğitimcisi kadrosu bile bulunmayan bankalar, gönüllü bir atılımla en hassas bir uğraşıya, çocuğun sanat eğitimi uğraşısına el atmışlardır. Düzenlenen sergiler için seçilen konular, çağdaş düşünceyi frenlemek içindir. Seçilen peri, prenses konulu çocuk filmleri devletin hangi eğitim organlarınca denetlenir. Bir bunu merak ederim yıllar yılıdır. Bir de "dahi çocuklar" için çıkan "dahiyaner" yasaları.

SONUÇ

Baltacıoğlu'lardan Tonguç'lardan sonra Milli Eğitim Bakanlığı kendi eğitim kurumlarından (Eğitim Enstitülerinden) sanat eğitimi konusunda çok sayıda sanat eğitimcisi batının gelişmelerini gözlemlemek, incelemek için Avrupa ülkelerine yollamıştır. Ve bu sanat eğitimcilerimiz bugün Türkiye'nin değişik yörelerinde sanat eğitimcisi yetiştiren kurumlarda görev yapmaktadırlar. Ancak Türkiye'nin genel sanat eğitimi alanındaki bu yozlaşması neden? Yıllardır çözüm bekleyen bir kördüğündür, bu Türk Milli Eğitimi için.

KAYNAKLAR

1. Eyüboğlu, Sabahattin "Çocuk ve Sanat" Tıpta Yenilikler Dergisi (Çocuk Özel Sayısı) İstanbul, Sayı: 7, Aralık 1962, s.108-113
2. İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu) Resim ve Terbiye İstanbul, 1931
3. İsmail Hakkı (Tonguç) Resim, Eşikleri ve Sanat Terbiyesi İstanbul, 1932

BİLİMSEL DÜŞÜNCE VE BOŞINANÇLAR

4. Canlıların Gizi

Osman GÜREL

ORTAÇAĞLARDAN yeniçağlara geçiş sürecinde, toplumlar üzerinde boşinançların egemenliği yeni buluşların ve yeni düşüncelerin yayılmasıyla biraz sarsılmışsa da, etkileri pek kolay ortadan kalkmamıştır. Nitekim Aisopos ve La Fontaine'in masallarından, Kelile ve Dimne'ye dek bir çok yapıt, insana özgü kimi nitelikleri hayvanlara, bitkilere, hatta cansız doğaya yüklemekte ve bunlardan ibret alacak öyküler anlatmaktadır. Özellikle, canlıların oluşumu ve yaşantılarıyla ilgili konular oldukça ilgi çekiciydi. Bir yandan dinsel öğretilerin kesin yargıları, bir yandan daha eskilerden, ilkel topluluk çağlarından kalma inanışlar, yaşamın yaratılış süreci için ortaya akla gelmedik açıklamalar çıkmasına neden oluyordu.

Kutsal kitap Talmud'a göre; büyük bilge Yeşu bin Hamaniya, hıyardan geyik, sukabağından da karcaya yapmamış mıydı? Haham Hanina ile haham Uşayye, yapay olarak bir buzağı yarattıktan sonra hayvan biraz büyüyünce kesip afiyetle yememişler miydi? İzlanda söylenceleriyle, Hint-Avrupa kökenli masallar, devlerin ve insanların kimi ağaçlardan oluşturulduğundan erkeklerin karaağaçtan, kadınların da dişbudaktan söz etmiyor muydu?

Bunlara benzer inançların hepsinde ortak olan şey, doğal canlı oluşumu için ancak o canlı türünden canlılar gerektiğinin gözardı edilmesiydi. Nesne ve olayların yalnızca dış görünüşlerine önem verip iç yapıları ve devinimlerini ele al-

mayış özelliğindeki ilkel düşünce, bu öykülerde apaçık görülmektedir. Canlıdan canlına nasıl oluştuğu bilinemediği için yaşamın kendiliğinden oluştuğuna karar vermek kolay ve doğal geliyordu.

Köklerinin insan vücuduna benzer garip biçimde oluşuyla tanınan adamotu adlı küçük bir bitki, eski Babil'den yirminci yüzyıla dek insanoğlunun merakını çekmiştir. Bu otun, sahibini yoksulluktan, hastalıklardan koruduğuna, uzun ömürlü yaptığının inanılırdı. Gelgelelim adamotu kökü bulmak çok zormuş. Bir kez bu ota her yerde rastlanmazmış. Olsa olsa darağaçların altında bulunmuş. Zaten adamotu bitkisi darağacında asılan bir adamdanda toprağa ersuyu damlarsa ortaya çıkarmış. Otu bulunca iş bitmiyor. Adamotu, kendisini koparmak isteyenlere bağırdır çağırır, hatta onları öldürmeye bile kalkışmış. Bu nedenle otları bir köpeğe bağlayıp, ona koparttırmak gerekirmiş. Adamotu söylencesi günümüzde filmlere konu olmuş bir boşinanç olarak kalmıştır.

16. Yüzyılda insanda kan dolaşımının nasıl olduğunu bulmak için bir kadavraya otopsi yapan Servetus, bu eyleminden dolayı diri diri yakılırken, böceklerle haşerelerin öküz pisliklerinden, farelerin ise Nil ırmağının çamurlarından oluştuğunu söyleyenler el üstünde tutuluyordu. O zamanlardan kalma bir reçete şöyleydi: "Genç bir danayı öldürdükten sonra, boynuzları dışarıda kalacak biçimde toprağa gömün.

Bir ay sonra kesilen boynuzlardan balarısı sürüleri çıkacaktır."

Günümüzden bir kaç yıl önce İtalya'daki bir tıp profesörünün, dünyada ilk kez ana rahmi dışında dölediği insan oğulcuğunu tüpte büyütmeyi başardığını gazeteler yazmıştı. Yaradan'lık işlevinin büyük bir sarsıntı geçirmesinden korkan Katolik kilisesi tüm ağırlığını ortaya koyarak bu deneyin geliştirilmesini önlemişti. Ne gariptir ki, bu büyük bilimsel aşamayı köstekleyen kilise, ortaçağ simyacılarının aynı konuda yaptığı çalışmalara kayıtsız kalıyordu. Kilise o zamanlar çok güçlüydü. Gerek dünsel alanda gerek siyasal alanda egemenliğin doruğunda olduğundan, birkaç şaşkın araştırmacının yalan yanlış deneyimlerle saltanatını sarsacağını aklından bile geçirmiyordu; ama bugün durum değişmiştir. Çağdaş insan, gününü ve geleceğini göksel vaatlere değil bilime ve onun ürettiklerine göre düzenlemeyi yeğ tutmaktadır.

Yeniçağın başlarında yaşayan Paracelsus (1493-1541) "Doğadaki varlıkların yaratılışı üzerine" adlı ünlü kitabının ikinci cildinde, "adamcık" (yapay insan) elde etmeyi tanımlamaktadır: "Bu yaratık sıcak at pisliği içinde çürümekte olan bir hıyarın içine düşmüş insan ersuyunun ürünüdür. Bir cam kavanoza bu madde konursa kırk gün sonra kimildamaya başlar ve giderek saydam bir oğulcuğa dönüşür. Yaratığa kırk hafta süreyle her gün "arcana sanguinis humani" denilen bir madde yedirilirse sonunda adamcık olur. Normal insandan biraz daha kısa boylu olmakla birlikte yetenekleri açısından bir yetersizliği olmadığından iyi eğitilirse zekâsı da gelişebilir." Gelgelelim oğulcuğa yedirilen maddenin ne olduğunu Paracelsus da bilmiyor da, bunun kıyamete dek bilinemeyecek bir giz olduğunu ileri sürüp zevahiri kurtarıyor.

İmbikte büyütülen adamcıkların cüce ya da dev oldukları, 20-25 yıl yaşayabildikleri, hatta insanlardan daha akıllı ve yetenekli oldukları düşünülüyordu. Kutsal kitaptaki gibi kilden ya da cesetlerden adamcık yapma çabaları, simyacılar arasında çok yaygındı. Onaltı ve onyedinci yüzyıllarda yaşamış olan simyacı Robert Fludd'un öğrencisi olan William Maxwell, 1680 yılında yayımlanan "Medicina Magnetica" adlı kitabında, kurutulup yakılarak kül haline getirilen gül yapraklarının bir imbikte nemli havaya üç ay tutulursa yine taze bir çiçeğe dönüşeceğini

anlatmıştır. Liechtenstein Prensi Carl da, simyacılık bilgisini ve hünerini kanıtlamak için, buna benzer bir deney yaparak bir istakozun küllerinden canlı bir istakoz yarattığını ileri sürmüştür. Prens hazretleri, istakozun küllerine tuz, kükürt ve ci va kattığını ve böylece yaşamın temelinde yatan öğeleri de unutmadığını belirtmektedir.

Simyacı Maxwell'in betimlediği bir başka deney ise insan kanı ve başka organlarını içeren kabın üzerinde bir tavuğun kuluçkaya yatırılmasıdır. Vadesi dolunca kapta oluşan yağlı sıvı insan bedenini oluşturuyormuş. Yalnız bu deneyin tehlikeli bir yanı varmış ki, yağlı sıvıdan bir damlasının tadına bakan kişi aklını oynatmış. Tavuk kuluçkasından çıkan insanların kuşbeyinli olup olmadıklarını bilmiyoruz.

Kil parçalarından adamecik yapmanın büyük ustası Hahambaşı Löw idi. Kilden yaptığı yaratığa da Golem deniyordu. Golem, Prag kentindeki Yahudi cemaatine bekçilik yapmak üzere planlanmış çok çirkin bir yaratıktı. Üstelik her zaman canlı kalamıyor, hahamın ağzına koyduğu ve üzerinde "Yahve" yazılı bir tirşe parçası çıkarılırsa ruhunu yitirip, cansız yere yıkılıyordu. Söylenceye göre bu yaratık, Prag'daki bir sinagogun tavan arasında saklanıyormuş; ama o kadar korkunçmuş ki, gören herkesin dili tutulur, dehşetten aklını yitirirmiş.

Ölüleri diriltme çabalarında en çarpıcı öykü, 12. yüzyılda yaşamış ünlü yahudi hekim Musa İbni Meymunla ilgili olandır. İbni Meymun, öğrencisi Menase'yi yeniden diriltmeye söz verdikten sonra parça parça kesmiş, ölünün parçaları üzerine hayat ağacının kokusunu, kuvvet çiçeğinin özünü ve ölümsüzlük iksirini serperek üzerini bir cam kapla örtmüştü. Dört gün sonra dokular erimeye başladı. Beş ay sonra camın altında bir dölüt belirdi. Altıncı ay sonunda sinirler ve damarlar görülebiliyordu. Yedinci ayda hareket başladı ve sekizinci ayın sonunda Menase, üstadına gülümsedi. İşte o zaman İbni Meymun'un da aklı başına geldi! Eğer bu yaratık canlanırsa insanlar Tanrıyı unutup buna tapabilirlerdi. Beri yandan da öğrencisini diriltmeye söz vermişti. Umutsuzluk, korku ve şaşkınlık içinde, sorunun çözümü için bilginler kuruluna başvurdu. Kurul uzun tartışmalardan sonra Tanrı'nın şerefini korumak için bu olağanüstü

● 16. yüzyılda insanda kan dolaşımının nasıl olduğunu bulmak için bir kadavraya otopsi yapan Servetus, bu eyleminden dolayı diri diri yakılırken, böceklerle haşerelerin öküz pisliklerinden, farelerin ise Nil Irmağının çamurlarından oluştuğunu söyleyenler el üstünde tutuluyordu.

durumda İbni Meymun'un sözünü tutması gerekmediğine karar verdi. Sonunda olan zavallı Menase'ye oldu!

Adamecikların yaratılmalarına ilişkin bu masalların hiçbirinde araştırmacı ya da deneycilerin gerçekten bilimsel dedikimiz yolda çalışmadıkları, imbiklerinin, cam kavanozlarının içinde gerçekten gördüklerini anlatmadıklarını kolayca saptayabiliriz. Onlar bilinçle değil inançla araştırıyorlardı ve deneyliklerinde gerçekten olanı değil, görmek istediklerini görüyorlardı. Bilimsel araştırmanın ve düşüncenin tarafsız olması, onun en önemli ölçütlerinden biridir. Yoksa, bir kaç hafta ılık ortamda tutulan organizma artıklarında kaynaşmaya başlayan kurtları,

adamecik oluşumunun belirtisi saymak isten bile değildi.

Menase'ye verdiği sözü tutmayan İbni Meymun, cahil bir kimse değildi. Kutubalı bu bilgin, hekim, filozof, astronom, matematikçi ve fizikçi idi. Selahattin-i Eyyubi'nin sarayında başhekimlik yapmış, melankoliye karşı şarap ve müzik kullanılması -özürler dileyerek- salık vermiş, Galenos'un kuramlarını iskeletleri inceleyerek eleştirmiş, hatta yahudilik için iskolastik sistemi kurmuştu. Esasen 8 ila 12. yüzyıllar arasında İslam dünyası İbni Meymun gibi müslüman olmayanların da katkılarıyla bilim ve sanatlarda en parlak devrini yaşamaktaydı. Halifelerin, eyalet valilerinin, yöresel derebeylerin koruyuculuğu altında bilginler dinsel ya da siyasal baskıla-

ra uğramadan çalışabiliyor, yapıtlarını yayınlatabiliyor ve geleceğe yönelik eğitimlerini sürdürebiliyorlardı. Geniş ve yetenekli çevirmenler antik çağın yapıtlarını Arapçaya çeviriyorlar, bunlarla uygulamalarındaki ayrılıklar hiç bir dogmatik engellemeye uğramadan tartışabiliyorlardı.

Doğal olayların gözlenmesi ve deneyler yapılarak yargılara ulaşılması en değer verilen etkinliklerden sayılıyordu. Örneğin, kentlerin en elverişli yerlerine kurulan hastanelerde hekim-hasta ilişkilerinin çağdaş ilişkilerden bir farkı yoktu. İnsana değer veriliyor, özen gösteriliyordu.

Lübnan'lı bir emirin özel hekimi Sabit, hastalarına bakmak üzere komşu hristiyan hisarında karşılaştığı olayları dehşetle anlatmaktadır: "Sağaltmak üzere bir bacağı şişmiş bir adamla hummalı bir kadın getirdiler. Birinci hastaya irini akıtacak bir yakı yapıştırdım. Kadına da perhiz verdim. İkisi de iyileşirken bir Frenk hekimi gelerek hastaları elimden aldı. Şiş bacaklı adama tek bacakla yaşamak mı yoksa iki bacakla ölmek mi istediğini sordu. Adam yaşamayı yeğ tutunca, bir askerin eline balta verip hasta bacağı kesmesini istedi. Askerin beceriksizliği sonunda adam öldü. Frenk hekimi bu kez kadını muayene ettikten sonra, kadına şeytan musallat olduğunu ve saçlarının kırılması gerektiğini söyledi. Kadın sarmısaklı, hardallı ağır yemekler yiyip ateşi çıkınca bu kez kafasını haç şeklinde yarıp kafatasını tuzla ovdu. Kadın da o saat öldü..."

Bu tür hekimlikler o çağların Avrupasında doğal, hatta zorunlu sayılıyordu. Yolculuk yapmak zorunda kalan şişman ve tıknaz bir soylu, hekiminden yardım dilediği zaman hekim hemen efendisinin karnını yapıp, fazla yağları dışarı çıkarmıştı!... Onsekizinci yüzyıla değin ruhsal ve ussal rahatsızlık çekenleri, tebellüş olan şeytan ve kötü ruhlar-dan kurtarmak için zincirleyip kırbaçlamak gelenektir. 1451'de Frankfurt'ta bir deli, kutsal ekmeğe sövdü diye derhal yakılmıştı.

Boşınançların, korku ve umutsuzluk içinde çığırından çıkmış bilinçsiz kitlelerin hismini, suçsuz insanlar üzerine çekmesi çok görülen olaylardandır. 1348 yılındaki büyük veba salgınında, İsviçre ve Fransa'da halk, suçu Yahudilere yükleyerek yüzlercesini diri diri yaktı. Narbonne ve Carcassonne kentlerinde ise

bu afetin nedenleri olarak İngilizler seçildi. Kaçabilen pek azı dışında halk yakaladığını parçaladı. Büyük bir hızla yayılan salgınların nedenleri açıkça bilinmiyordu ama bir yerlerde hoş gitmeyen, göksel gücü kızdıran birileri olması gerekiyordu. Montpellier Üniversitesi'nden bir üstad, vebanın hastaların bakışlarıyla yayıldığını, dolayısıyla onlarla göz-göze gelmemek gerektiğini yazıyordu. Vebanın nedenleri arasında, gökten inen pis dumanlar, göktaşlarından çıkan zehirli ruhlar, Jupiter, Mars ve kötülük kaynağı Satürn'ün kavuşumları, II. Charles'e göre filozof Hobbes'un araştırmaları gibi akla hayale gelmez nice görüşler öne sürülmüştür.

Böyle salgın hastalıklar, kıtlıklar, depremler gibi doğal ve savaşlar gibi sosyal afetlerin getirdiği yıkımlar, kilise babalarının duaları, büyü ve üfürükçülerin gizemli törenleri, kesilen kurbanlar ya da egemenlerin buyruklarıyla onarılamıyordu. Güvenilen dağlara kar yağarsa, insan-oğlu daha güvenli dağlara yaslanmak ister. Buna da yerden göğe hakkı vardır. İlk zamanlarında büyüsel ve gizemli nitelikleri ağır basan doğa araştırmaları, giderek bilimsel düşünce ve yargılama süreci içinde kalmaya, yabancı ve gereksiz öğelerinden arınmaya başladı. Gene de kör inançlarla savaşım hiç de kolay olmamıştır.

Aristo, hayvanların ve böceklerin yumurtalarında, o canlıların oluşumunu tamamlamış bir örneği bulunduğunu söylemişti. Bu minyatür yaratık, kuluçka ya da başka koşullar yerine geldiğinde yumurtadan çıkıp büyümeye başlardı. 17. Yüzyılda Malpigi tavuk yumurtası içindeki beyaz bir noktanın çeşitli değişimlere uğrayarak civcive dönüştüğünü söyleyene dek bu inanç sürüp gitmiştir. Doğayı gözlemle inceleme yaygınlaşıyordu ama bilimsel düşüncenin henüz emeklediği ve kimileyin de yolunu şaştığına çok rastlanıyordu. Hollandalı merceç yapımcısı Leuwenhoek titiz, içe kapanık ve inatçı bir adamdı. Gündüzleri belediye başkapıcılığı görevini yapar, geceleriye tükenmez bir enerjiyle yonttuğu mercekleri yetkinleştirmeye çalışırdı. Sonunda Avrupa'nın en iyi mikroskoplarını yapmayı başarmıştı ve bunlarla önüne gelen herşeyi bıkmadan gözledi. Araştırmaları sistemli değildi. Neye rastlarsa onu gözliyordu. İnsan saçı, kan, kas lifleri, tırnaklar, pireler, örümcek ayakları, çeşitli sıvılar onun mikroskobundan geçmiş-

lerdir. Bunların, aslına çok uygun resimlerini çiziyor, bir kopyasını da düzenli olarak Londra'da yeni kurulan Kralık Derneğine (Royal Society) gönderiyordu. Kent sarmçlarından aldığı örneklerde kıvıllı kıvıllı dolanan küçük sefil hayvancıklar görmüştü. Bunların kaynar suda öldüklerini, temiz yağmur suyunda bulunmadıklarını da saptamıştı ama ne kendisi ne de diğer ünlü bilginler bunların hastalıkların nedeni olabileceğini akıllarına getirmemişlerdi.

Mikropların varlıkları ve türlü hastalıkların nedenleri oluşu uzun süren çekişmelere neden olmuştur. Onsekiz ve ondokuzuncu yüzyıllarda, canlıların benzerlerinden türediklerine inananlarla, eski boş inançları koruyanlar arasında, haklılıklarını kanıtlayıp karşındakileri çürütmek için ölümlü bile göze alanlar çıkmıştır. Almanya ve Fransa'da araştırmacı grupları çeşitli hastalıkların mikroplarını bulma yarışındadırlar. Bir yanda Pasteur, bir yanda Koch gibi ünlüler gece gündüz yeni mikroplar ararlarken, tek tük de olsa seslerini yükselten tutucular da sahnede bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Münihli yaşlı profesör Pettenkauf, 1880 yılında Robert Koch'a bir mektup yazarak "bana kolera mikrobu dediğiniz o hayvancıklardan biraz gönderin de size bunların ne denli zararsız olduklarını kanıtlayayım" der.

Robert Koch da ona bir orduyu öldürmeye yetecek mikrop içeren bir tüp dolusu kolera kültürü gönderir.

Çevresindeki tanıdıkların dehşetle açılmış gözleri önünde Pettenkauf bütün kültürü içere ve "eğer bunlar gerçekten zararlıysa ben ölürüm, Koch da haklı çıkar" diyerek yerine oturur. Gelgelelim nedendir bilmez, sonunda inatçı ihtiyara hiçbir şey olmaz. O da bunu yeterli kanıt sayıp, mikroplara ölene dek inanmaz!..

Pettenkauf'un kendisi ne kadar bilgili de olsa, bilimsellikten son derece uzak olan bu davranışını bugün kimseye salık veremeyiz. Nice mikrop yaratıcısı, ellerindeki görünmez sıyrıklara bulaşan öldürücü mikropların kurbanı olmuşlardır. Bilimsel gerçekler hiçbir zaman tek bir olayla yargılanamazlar. Bir olgu üzerinde ne denli çok gözlem ve deneyim yaparsak, ona ilişkin bilgilerimiz o denli çok, yargımız o denli sağlam olur.

Türk Basın Tarihinde

Bir Batılılaşma Olayı Daha:

AMERİKAN KÜLTÜR EMPERYALİZMİNİN BİR ARACI OLARAK «RESİMLİ AY» DERGİSİ (1924-1928)

Çetin YETKİN

ESKİLERE, geçmiş günlere şöyle bir göz gezdirmek kimi zaman kişiyi ne de şaşırtıcı gerçeklerle karşılaşıyor! İşte, örneğin, M. Zekeriya Sertel'in çıkarmış olduğu "Resimli Ay" dergisinin 1924-1928 yıllarında yayınlanmış olan sayılarını bulup da inceleyecek olursak, şaşırtıcı ve ilginç olan gerçek şudur: Bu dergi o dönemde Amerikan kültür emperyalizminin bir yayın organı imişçesine yazıları ile, resimleri ile, bu kültürün ülkemizde yaygınlaşması için, ulusal kültürel yapımızın yozlaşması için çabalayıp durmuştur. M. Zekeriya Sertel, Sanki bir Amerikan misyoneri imiş o zamanlar...

II

Ama önce, M. Zekeriya Sertel, "Resimli Ay"ı bize anılarında nasıl tanıttıyor, kendi kaleminden izleyelim:

"(Resimli Ay) gazetecilik hayatımın en önemli ve meraklı dönemini teşkil eder. Cumhuriyet gazetesinden ayrıldıktan bir süre sonra, 1924 sonlarında, İstanbul'da (Resimli Ay) adında aylık bir dergi çıkardım. O zamana kadar Türkiye'de öyle bir dergi çıkarılmamıştı. Çıkan dergiler daha çok sahiplerinin fikirlerini yaymak ya da kaprislerini beslemek için yayınlanırdı. Okur

ile, halk ile, halkın hayat ve ihtiyaçları ile ilgilenmezdi. Bu nedenlerle dergiler halktan uzak ve halkın üstünde kalır, satışları iki-üç bini geçmezdi. Bu dergiler ne teknik, ne de yazıları bakımından okura bir şey söylemezdi.

(Resimli Ay) hem teknik, hem içerik, bakımından Türkiye için yepyeni bir şeydi. Güzel ve renkli bir kapak içinde zengin ve meraklı yazılarla dolu olarak çıkardı.. Halkın sosyal hayatına önem verdik, yazıların halkın hayat ve istekleriyle ilgili olmasına dikkat ettik.

Şiarımız hürriyet ve demokrasi idi..." (1)

"...Yazıların çoğunu hayat arkadaşım Sabiha Sertel ile ben yazıyorum..." (2)

"Halkın sefaletini belirtiyor, yavaş yavaş düzeyinin yükseltilmesi, fakirin zengine karşı korunması gerektiğini savunuyorduk." (3)

"En çok üzerinde durduğumuz sorunlardan biri de Milli Kurtuluş Zaferinin halka maledilmesini sağlamaktı.." (4)

Sertel, ayrıca bu tür yayınlarından dolayı Atatürk'le çatıştığını da öne sürmektedir. (5) Yine Sertel, anılarında daha önce İstanbul ga-

"Resimli Ay" Şubat 1926

zetelerinde "Türkiye'deki Amerikan Misyonerleri ve kolejleri aleyhinde bir seri şiddetli yazı" yazdığını ve bu savaşı hep sürdürdüğünü de bize anlatmaktadır. (6)

III

Sertel'in bu anılarını okuyanlar, onun daha sonraki yaşamını ve savaşımını anımsayanlar, fakat "Resimli Ay"ı okumamış olanlar, bu derginin Sertel'in anılarında anlattığı gibi bir dergi olduğunu sanmışlardır. Gerçi, belirtmek gerekir ki, bu dört yıllık süre içinde, yani 1924-1928 yıllarında, "Resimli Ay" da Türk çocuklarının yaşam koşullarının kötülüğüne, Anadolu kadınının çektiğine değinilmiş, bu sorunlar dile getirilmiş bulunmaktadır. Ama işte tümü bu!

Biz önce derginin mart 340 tarihli 2. sayısını elimize alalım ve 37-39 sayfalarda yer alan "Eski Dünya- Yeni Dünya" adlı yazıyı okuyalım. "M. Zekeriya" (Sertel) imzasını taşıyan bu yazıda Türkiye ile Amerika karşılaştırılmaktadır. Yazısının başında Sertel, Avrupa'nın da Amerika'ya oranla geri bir uygarlık olduğunu açıklamakta ve "Avrupa, Amerika'ya hiç benzermez. Bilakis, Amerika ile mukayese edildiği zaman garb daha ziyade şarka benzer demektedir." Yazar,

Amerika'nın genç, buna karşılık Avrupa ile Türkiye'nin "ihtiyar" olduğunu belirtiyor ve bundan da çeşitli sonuçlar çıkarıyor. İlk sonuç şu: Biz "mazi"ye bağlıyımız, bu bizi kayıtlıyormuş; Amerikalıların ise geçmişi olmadığından onlar özgürce geleceğe bakıyorlarmış.. Sertel'e göre:

"Amerika serazad bir delikanlı gibidir. Ne ayaklarında mazi-nin zinciri, ne de omuzlarında tarihin ağır yükü vardır."

Bu nedenle de, çocuklarımız yaşı insanlar gibi davranırlarken,

"..Amerika'da değil çocuklar, sinnen ihtiyar olanlar bile çocuk adedilebilirler... Otuz yaşındaki adamlar görürsünüz öğle tatilinde işlerinden çıkınca sokakta top oynarlar.... Onlar hayatı yaşarlar, biz sürükleriz... Zaten memleket baştan başa neşe için, zevk için, eğlence için hazırlanmış gibidir. Herkes kendi zevk ve arzusuna göre neşe ile dolu bir hayat yaşar. Şehir baştanbaşa güler, oynar ve eğlenir. Sanki daimi surette bayram içinde. Bir yerde dans ederler, ötede tenis oynarlar, daha ötede kol kola girmiş erkekli kadınlı gruplar yüksek sesle şarkı söyleyerek geçerler. Çalışmada da böyledir. Biz işlerimizi bile ihtiyar gibi yavaş yavaş, tembel tembel, istemeye istemeye yaparız. Ticarethanelerimiz hükümet daireleri dedikodu merkezleri, laf pazarlarıdır. Halbuki Amerika'da iş içinde iş, haricinde daimi bir hareket vardır. Bütün memleket yerinde duramayan ateşli delikanlılar gibi, hummalı bir faaliyet içindedir. Şehrin bütün nakliye vesaiti yirmi dört saat bile tevakkuf işler. Ve yerin altını üstünü kaplayan, günde milyonlarca insan taşıyan bu nakliye vasıtalarının gün ve gecenin herhangi bir saatinde hangi birisine girsenez içini yolcularla dolu bulursunuz. Yalnız New York'daki yeraltı şimendiferleri 24 saat zarfında 2 milyon kişi naklederler. Şehrin gecesi gündüzünden farksızdır. Sanki bütün şehir halkı hiç uyumaz hiç oturmaz, hiç dinlenmez. Gece ve gündüz sokaklar o kadar kalabalıktır ki, bu halkın ne zaman uyuduna hayret edersiniz."

M. Zekeriya Sertel, "mazileriy-le değil, mefkureleri ile iftihar" eden Amerikalıları böylece ballandıra ballandıra anlatıp durmuş. Sonun-

"1926 senesinde baba olmak ne demektir" Yazarı: Refik

da da sözü döndürüp dolaştırıp hristiyanlığın, Amerikan kilisesi-nin üstünlüğüne getirmiş. İnanılır gibi değil ama yazar "aynen" şöyle demektedir:

"Biz ihtiyar olduğumuz için ölüm ve ahrete, onlar genç oldukları için hayat-ı dünyaya ehemmiyet verirler. Bizde din bizleri ahrete hazırlayan bir müessesedir. Orada din cemiyet hayatında mühim bir rol oynayan, fertlere dünyada muvaffak olmanın yollarını gösteren içtimai bir müessesedir. Kilise ahretten ziyade dünya ile meşgul olur. Amerika'da bir kilise içinde toplanan teşkilatı göz önünden geçirmek insana hayretler verir. Kilise orada bir mektep, muhitinin hastahanelerine para arayan bir doktor, fakrū izalaye çalışan bir hayırsever, gençlerine yol gösteren bir pederdir. Kilisenin içinde dans edilir. Genç kız ve erkekler küllüplere maliktir. Genç ihtiyar herkes orada kendi ihtiyacına cevap veren bir merci bulur. Hülasa, kilise hayat içindedir. Bizde ise din bize yalnız ahret yolunu gösteren, dünya ile alakamızı kesmeyi öğreten bir müessese-dir."

IV

Şimdi de "Resimli Ay"ın Haziran 340 tarihli 5. sayısının 11. sayfasını açalım. Yazının başlığı, "Amerika'da bir Türk Milyoneri"! Amerika'ya gidip yerleşen, Ameri-

kanlaşarak orada milyoner olan Fuad Bey, bu yazıda, yazarımıza bunu nasıl becerdiğini anlatıyor: Harputlu Fuad, on sekiz yaşında iken, Amerika'ya gidip yerleşen Ermeniler'e özenerek ailesini bırakıp İstanbul'a gelmiş, Amerika'ya giden vapurlardan birine kömürcü olarak girmiş ve Amerikasına bu gemiyle kavuşmuş. New York'da bir süre Türk kahvelerinde başı boş oturmuş, serserilik de edermiş. Ama Fuad yumruğu güçlü bir kişiymiş. Sokak kavgalarında herkesi dövüyormuş, ona demişler ki birgün, "Git, boksör ol." O da olmuş. Amerika'nın çeşitli kentlerinde yapılan boks karşılaşmaları nedeniyle Türk çevresinden uzaklaşmış, Amerikalılara karışmış, onlar gibi yaşamaya başlamış. Sonra birgün borsada oynamaya kalkışmış, borsada çok para kazanmış, sonunda milyoner olmuş. Sevgili İstanbul'un bile yanında çirkin bir kent gibi kaldığı Los Angeles'e yerleşmiş. Şimdi tek amacı, Amerika'ya birkaç yüz Türk öğrencisi getirtip okutmak! Bu yazının sonunda da yazarımız, "Amerika'da bu yolda zengin olanlar çok" demektedir.

Derginin 2. cildinin Nisan 1341 tarihli sayısında da 33. sayfadan başlayan ve "Amerika'dan Nasıl Döndüm ve Nasıl Karşılandım?" başlıklı yazının yazarı olan Yusuf Münir, Gül Cemal vapurunda tercüman olarak işe girip Amerika'ya nasıl gittiğini, İzmir'de okumuş olduğu kolejlin Amerikalı öğretmenlerini orada nasıl bulduğunu, onların ise kendisine nasıl yardım ederek üniversiteye yerleştirdiklerini, üniversitede yemekhane ve yatakhane ufak tefek işler yaparak yaşamını nasıl kazandığını, Amerikalıların onu nasıl hep görüp gözettiklerini, elektrik mühendisi olarak mezun olunca da nasıl iş önerileri aldığını, Türkiye'ye döndüğünde ise nasıl da kötü karşılandığını uzun uzadıya anlatmaktadır.

V

"Resimli Ay"da yapıldığı gibi buna benzer olayları yineleyip durmamak için, Amerika'yı konu eden ve başka türden birkaç yazının başlıklarına bir göz atmakla yetinelim. İşte, bakın, dergide hangi konular işlenip durulmuş:

"Amerika'da Çok Moda Olan ve Kadınları Cezbeden Bir Din" (C. III, Nisan 1926, Sayı 2, 6)

san zihninden bağımsız var olan herşeyi, yani biz onu bilmesek de var olabilecek her nesneyi, her hareketi, her süreci - özümleyip zihne maletmek demek olan bilgilenme, gözlemden başlayan ama onu çok aşan bir süreç. Ve insanın gözlemden başlayıp "içeriği özneye bağlı olmayan bilgi"ye; nesnel hakikate yaklaşması onu yüzyıllardır zora koymuş bir faaliyeti.

Öyleyse istisna -ne yazık ki- bilinmeyen değil: bilinen! Kural, insanın bilebileceği, ama daha bilmediği. Ve bu yüzden de kuralı tanımak insanı tiyatroya da çeken en genel geçer merak konusu. Olağanı anlamak, bu merakı tatmin etmek için ise bakılacak olan olağandışı değil, olağan.

Ama kural teklerden bağımsız, göklerde gezen bir fikir değil. Onu görebilmek için sıradan teklere bakmak lazım. Oysa her insan tektir -eski deyişle "nevi şahsına münhasır"dır". Yani sıradan teklere hep bir birinden ayırdır. Peki, genele ulaşmak için zorunlu olan aynılık nerededir?

İnsanın tekliği "mutlak istisnalık" anlamına gelmiyor. Tam tersine her tek aynı zamanda genel olanın bir görüngüsü. O zaman teklere genele gitmek için teklere arasında ki aynılığı açıklayan bağutları kavramak gerekiyor. Çünkü herhangi bir sistemde ilişkiler, bu ilişkileri oluşturan bütünleyici parçalardan -yani bu ilişkilerle birbirlerine bağlanmış nesnelerden- çoğunlukla daha kolay incelenebilir. Bunun da nedeni, ilişkileri oluşturan bütünleyici parça türlerine oranla ilişki tiplerinin daha az sayıda olmasıdır.

Yani, konumuz insansa; insanlar arasında, varlıklarını onların iradelelerinden bağımsız koruyan ilişkiler, tekil insanlardan daha az oldukları için insan hakikatine ancak bunları anlayarak yaklaşmamız mümkün. Başka bir deyişle, kural insan ilişkilerinde.

Eğer biz insan ilişkilerini doğru olarak saptayabiliriz, ortaya koyabilirsek, bu ilişkiler alanında tekil insanın davranışını -ne kadar istisna olursa olsun- ilişkilerinin bir fonksiyonu olarak anlayabiliriz. Ya da -tersine çevirelim- insan davranışlarını olağan insan ilişkilerinin bir fonksiyonu kabul ederek, bu davranışlardan o ilişkileri soyutlayıp ilişkilerin bilgisine varabiliriz. O zaman bu bilgimiz bizim hayatta, ilerde karşılaşacağımız davranışları da kavramamıza yarar. Daha doğrusu, karşılaştığımız her olgu hem insan ilişkileri üstüne bilgimizi sunar, hem de bu bilgimiz ışığında kavranabilir.

Demek ki tiyatroyu eğer insanı tanımının bir aracı olarak ele alıyorsak, esas olanın tekil insan değil, onsuz varolamayacak insan ilişkileri olduğu sonucuna ulaşırız.

Oysa tiyatro tarihinde -gerçekçilik dehası diyebileceğimiz birkaç büyük yazarın istisnasıyla- yazılmış oyunların bir çoğu bize insan ilişkilerini ancak dolaylı gösterirler. Bu oyunlardan olağan insan ilişkilerinin bilgisine ancak "karine" yoluyla varabiliriz. Çünkü -baştan söylediğimiz gibi- bu oyunlar istisnanın mutlaklığı esasında hareketle yazılmıştır. Bizim aradığımız bize insanlararası ilişkilerin esas olduğu bir tiyatro. Bu nasıl bir tiyatro olacak?

MODEL

İşte model kavramı bu sorunun yarattığı ihtiyaçtan dolayı tiyatro terminolojisinde bir yer kazanıyor.

Genelde model, "inceleme konusu olan nesneye belli başlı yönlerden ve bağutlar bakımından benzeyen bir sistemdir." Açıklayalım; insanın en ilkel ve en genel bilgi edinme yöntemi gözlem yapmaktır. Ne ki gözlemi yapılan şey her zaman duyumlama yetilerimizin ona erişebileceği bir yerde olmalıdır. Böyle koşullar altında -nesnemiz bize doğrudan yansıyamayacağına göre- biz araya ek bir yansıtıcı koyarak ona ulaşabiliriz.

En ilkel bir örnek olarak aynayı ele alalım. Biz yüzümüzü göremediğimizden gözümüzle yüzümüz arasında bir yansıtıcı, ayna yerleştirir bu amacımıza ulaşırız. Ne ki, nasıl bilgi, bilgisi edinilen nesne değil, onun bir imgesiyse; aynada gördüğümüz de yüzümüz değil, mekanik bir yansımadır. Ve nasıl bilgi, bilgisi edinilen nesnenin maddi bir kopyası değil, nesne ile özne arasındaki nesnel etkileşimin bir yanı, bir vechesi, bir özelliği, görüntümüz de yüzümüzün ancak bazı özelliklerini içeren, çoğunu içermeyen bir fenomendir.

Aynayı görüntümüzün içerdiği enformasyonlara sahip olmak istiyorsak kullanırız. "Sakalım çıkmış mı?" diye aynaya bakarız. Ama "Ateşimiz var mı?" diye aynaya dokunmayız. Karmaşık ve üst düzeyde araçlar için de bu böyledir. Bunlar bizim özgül amaçlarımız için ihtiyacımız olan bilgilerden bir kısmını bize yansıtabilirler.

İnsan, hakikati daha derinliğine kavrayabilmek için duyularına yardımcı olacak araçlar geliştirdiği gibi, daha üst düzeyde düşünme sürecine yardımcı olacak araçlar, sistemler ve zihinsel yöntemler geliştirmiştir. "Benzetme" yöntemi,

benzeşim böyle karmaşık bir zihinsel araçtır. Bu yöntemin uygulamasında yararlanacağımız araçta gözlemlemek istediğimiz konuyu yeterli ve tam olarak karakterize eden bir olgular kümesi ararız. Temsil edici olguları içeren aracı da özgül amaçlarımız için bir "model" olarak kabul ederiz.

"Modelleme", başka bir deyişle, "nesnel gerçekliğin ya da bir bilimin belirli bir alanındaki nesnelerin, özelliklerin, ilişkilerin aynı alanın, ya da başka bir alanın daha yalın, daha anlaşılır, daha kolay kavranabilir maddi yapılarına -çevrilmesi, dönüştürülmesi, bu yapılarda tekrarlanmasıdır."

ESTETİK ALANINDA MODEL

Bilimin çeşitli alanlarında kendine gittikçe genişleyen bir kullanım bulan modellerle estetik alanında da karşılaşırız. Her tiyatro eseri -bu açıdan bakıldığında- yukarıda ifade edilen kavram çerçevesinde bir model olarak başvurulabilecek özellikler taşır.

Elbette günümüze kadar yazılan oyunlardan hiçbirini denilebilecek kadar büyük bir çoğunluğu "bir model olsun" amacı güdülecek yazılmıştır.

Ne de -ilk başta belirttiğimiz gibi- tiyatro yapının işlevini modellikle sınırlıyoruz.

Bizim ileri sürdüğümüz, dram tarihinde yer alan yapıtların ezici çoğunluğunun model olarak kullanılabilecekleri; bu yapıtların içlerinde yaratıldıkları topluma egemen insan ilişkilerini yansıttıkları, onları temsil ettikleri oranda bize gözlem olanağı sağladıklarından ibarettir.

Zaten bu saptama da -bu terminoloji kullanılmadan- Aristo'nun "doğaya tutulan ayna" benzetmesiyle daha dram tarihinin ilk basamaklarında yapılmıştır. Shakespeare "We are the abstract and brief chronicles of time" (Biz zamanın özetleri, kısa tarihçeleriyiz) dizesi ile, bu saptamayı yeniden vurgulamıştır.

Ne ki "model olarak kullanılabilirlik" ile "model olarak yaratılabilirlik" arasında büyük fark vardır.

Model yaratmanın, "model olsun" amacı güderek oyun yazmanın, daha önce değindiğimiz insanlararası ilişkilerin esas olduğu tiyatro üretmenin kendine göre ayrı yöntemleri var. Çünkü modelin araştırma konusuna benzeyişi onun seyri için zorunlu bir nedendir. Ama yeterli değildir.

Tiyatroda model yaratımı aynı zamanda bir deney niteliği taşır. Deney bir amaca yöneliktir, bir sorunun yanıtı bulunmak için hazır-

lanmıştır. Basit gözlemlemenin aksine deney, araştırılan sürecin akışına aktif müdahaleyi şart koşar. Böylece ele alınan fenomenin doğal koşullar altında bulunamayacak bir takım özellikleri bu müdahale sonucunda ortaya çıkabilecek; çıplak gözle, gündelik bakışla, alışılmışın rahatlığıyla görülemeyen görülebilecektir. Onun için, model oluşturmak salt gerçeği yansıtmakla kalmamak; onu yönlendirmek, dönüştürmek gereklidir.

Söylediklerimizi daha iyi ifade edebilmek için bir örnek verelim: Genelde deneyler için geçerli olduğu gibi, bir model-oyun bir bilinmeyen, bir görülmeyenin bir bilinire, görünüre dönüştürülmesi için kurulur. Tiyatronun konusu insan ilişkileri olduğuna göre bu bilinmeyen de elbette tiyatrodan insan ilişkileri alanında olacaktır.

Ne var ki, insan ilişkilerinin, toplumun bilgisini edinme çabası doğa bilimleri alanındaki çabalardan bir bakıma ayırdır. Doğa bilimlerinde bilinmeyen bilinmediği doğaldır. Oysa toplum bilimlerinde bu böyle değil. Bu alanda yüzyıllardır insanın değişmezliği esas kabul edilmiş. Toplumda doğa bilimi alanlarında olduğu gibi kolayca deneyler yapılamıyor. Üstelik çıkar çatışmaları toplum bilimlerinde -doğa bilimlerinde günümüzde artık pek geçerli olmayıp Galile zamanında geçerli olan bir biçimde- gerçeğin araştırılmasına set çekmiştir. Ve bu nedenlerle çeşitli kesimlerin bilim adamları insanlararası ilişkiler konusunda birbirine taban tabana zıt görüşler ileri sürebilmektedirler. Bunlardan hangisinin doğru, hangisinin yanlış olduğunun kanıtlanabilmesi zor. Çünkü toplum bilimlerinin konusu insan. Ve bir çok insan da insan olmanın insanı bilmek için yeterli koşul olduğu kanısında. Bu yüzden araştırmacılar soruların yanıtlarını bilimadamlarından değil, bildiklerinden yola çıkıyorlar.

Bütün bunlardan dolayı modelde insan ilişkilerinin gerçeğini ortaya koyabilmek için sorulan soru genellikle "yanıtı biliniyor sanılan" bir soru olmak gerekiyor.

Modeli kurarken böyle bir soruya "sağduyu" gereği hep doğru belenmiş ama aslında bizim yanlışlığını kanıtlamak istediğimiz bir varsayım la yanıt veririz.

İkinci olarak, bu temel varsayımın konusuyla ilgili bir toplumsal yapı ortaya koyarız. Kurduğumuz bu toplum modelinin her unsurunun daima en olağan, en sıradan olmasına azami dikkat gösterir; insan-

ların o gün geçerli koşullar altında en mantıklı olarak, hiç duygusallığa kapılmadan nasıl davranmaları gerekiyorsa öyle davranmalarını sağlarız.

Ve bundan sonra hakikat ile çelişmemek koşuluyla ve bütün gücümüzle -yanlışlığını bildiğimiz- varsayımın doğru çıkması için uğraşırız. Eğer varsayımımız gerçekten yanlışsa, biz ne kadar çabalarsak çabalarsak -koşullar olağan oldukça- "sağduyu gereği" olanla doğru olan hep çatışacak ve her çatışma sonucunda varsayımın yanlışlığı kanıtlanacaktır. Hayalimiz ne kadar geniş, gözlemlerimiz ne kadar gerçekçiye sonucunu izlemek seyirci için o kadar zevkli olacak; seyirci -genellikle- ortak kanısı olan yanlış hükmün çürütmesini bir maç seyrederek gibi merakla izleyecektir. Ve sonunda -salondan çıkarken- seyirci, insan ilişkilerini biraz daha kavramış, insan hakikatine biraz daha yaklaşmış olarak hayatla karşılaşacaktır.

Peki, hayatı doğrudan gözlemlemek neden bu sonucu vermiyor? Çünkü hayat karmaşık. Biz modelimizde ancak sorumuzun konusuyla ilgili gerçekleri sergiliyoruz. Bunları kavranabilmeleri amacını güderek mantıklı bir sıraya soktuk. Bunu yaparken de bilimsel bilgimizi -yani kuralı- esas aldık. Oysa günlük hayatta -türlü nedenlerden- insanların insan ilişkilerinin gerçeğini başaşağı görmeleri için öyle tuzaklar yerleştirilmiş ki bunları gene gündelik hayatın içinden ayıklayabilmek olağanüstü çaba gerektiriyor.

Başka bir deyişle, hayatın dolaysız gözlemlenebilmesi bizi hakikate

ulaştırabilseydi, bilime gerek olmazdı. Aynı şekilde, estetik hazzı doğrudan hayat sağlayabilseydi, sanata da lüzum kalmazdı. Model, hayatı yansıtan ve aynı zamanda insanın, gerçeklikle çelişmeden yaptığı müdahalenin düzenlediği bir yapı olduğu için; seyri estetik haz sağlayan bir sanat eseridir. Ve bu yüzden insan, hayatın kendi olmayana -model- yansımasını izlerken hem hayatı kavrar, hem bu kavrayışı ona bir gurur, bir doyum, bir zevk verir.

Özetlersek, insan hakikatine yaklaşmak teklere "mutlaklığından" değil, tek olanın insan ilişkilerinin genelinde varolmasının kabulüyle olanak kazanır.

Yansıma teorisi, benzeşim kavramı mantık temeli ve yapısal araştırma yöntemi uygulanarak yaratılan hayat modelleri -oyunlar- bizim insan hakikatini, insan ilişkilerinin bilgisini edinme araçlarımız olabilirler. Başka bir deyişle hayata, insana ait nesnel gerçekliğin sahnede bir oyunun daha yalın, daha anlaşılır, daha kolay kavranır yapısına dönüştürülmesi olan model bize insanı tanıma zevkini sağlar. Yaratıcının aktif müdahalesi, düzenlemesi ile asal koşul olan gerçeğe uygunluk uyum içinde olduğu sürece bilinmeyen bilinir kıldığı için merak uyandıran ve uyandırdığı merakı görelî tatmin eden modelin seyri insana sanatın sağladığı estetik hazzı verir.

Model kavramı önünün açıklığıyla, deney niteliğinin taşıdığı "zorunluk içindeki özgürlük" ile yarının tiyatrosunda çok etkin bir kavram olacaktır.

SERVER TANILLI

devlet ve demokراسi

ANAYASA HUKUKUNA
GİRİŞ

3. Bası çıktı

Sadece hukukçular, anayasa hukukçularını ilgilendiren bir kitap değil bu, hepimizin kitabı...

(MELİH CEVDET ANDAY)

Server Tanilli'nin kitabı her yurttaşın kitaplığında bulunmalıdır.
(İLHAN SELÇUK)

Konuları, bilimsel içeriğini zedelemeyen, bilgin tanrıların katından, halkın ayağına indirmiş yapıtlardan biri...

(ALİ SİRMEN)

Eder 750 Liradır Daha fazlaya satılmaz

GENÇ ŞİİR SORUNU ÜSTÜNE

Veysel ÖNGÖREN

BUGÜNÜN genç şiirine, karşı görüşler öne sürülmektedir. Bunların bir kısmı, Yazınsal Gerçeklik adı altında toplanan, bireye sahiplik ettiklerini savlayan ve her hangi bir dünya görüşüne yatmadıklarını söyleyen yazarlardan geliyor. Bunlar, kuşkusuz, burjuvazinin dünya görüşünü beslemektedirler. Ordadılar, çünkü, yaşanmış ya da seçilmiş hayat tarzları belirleyici özellik taşırlar. Edebiyat, dolaysız biçimde hayata dayalıdır. Karşı görüşlerin bir kısmı da sosyalist dünya görüşünü benimseyen yazarlardan geliyor. Ortak nokta şudur: Genç şiirin, toplumsal kuşatımı ile ilişkili durumunu düşünmeden genç şiiri söz konusu etmek.

Şiirin toplumsal kuşatımı, yaşanan hayatın verileri ile oluşur. Hayat deyince, kendi özlem ve yaşama biçimini anlayan şairler için bu, bireye göre değişir; bu durumda, toplumun maddi varlığının bağlayıcı payı yadsınmış demektir. Bu yadsıma, özgünlük adına yapılır. Bu yadsımanın gerekçesi, şimdilerde, kültür adı altında, yazılı kültür olarak ifade ediliyor. Bu konumun şairi hayatın dışında bir yüktür ve bu tarz şairler ne kadar iyi olurlarsa

olsunlar, aralarındaki bütünlüğü salt sanatsal kavşaklarda ararlar. Birçoğunun, kısaca estetik dediği, ama aslında, estetik bir kavrayışın değil de, sadece estetik duygunun bir kullanımı olan ve kimilerinin saf sanat, kimilerinin şiirsellik ya da sanatsallık diyerek temel aldıkları durum buradan kaynaklanıyor. Ama aldatici olan şudur ki, şair, kendini, kendi özel yaşamı ile gerçekten sınırlama gücüne sahip olsaydı, ne birey olarak ayakta durabilirdi ne de şiirsel beslemede kendini ikmal edebilirdi. Bu gerçek yadsındığı için, ortaya şu olay çıkar: Bu tarz tutum, kendinden başka her şeyi kendine kullanmanın bir türüdür.

Örneğin: "Sanat başka bir şey için yapılamayacak kadar sorumluluk gerektiren bir iştir. Sanatın neye yarayabileceği konusunda herkesin kolay kolay anlaşılabileceğini sanmıyorum. Benim için sanat bir arınma, sıyrılma yoludur; düzene katılmamak, düzene kafa kaldırmak için bir yol." (1) gibi. Son tümce, tam tamına kendini yalıtılmış bireyin tanımıdır ve "sıyrılma" ile sağlanan başkaldırı, açıktır ki, gene bu bireyin kendi adınadır.

Yukardaki durumun karşısı bir şey olarak, hayatı kendi dışında bir olgu olarak gözleyebilen ve düşünebilen şairdir ki, kendi hayatının açık anlamını kavrar. O zaman estetik, bağımsız ya da total ya da başat bir olgu değildir. Ama kimilerinin öyle gördüğü ya da öyle göstermek istediği gibi bu tarz estetik, sanatı sanat dışı bir yere bağlamak da değildir. Bu, estetiğin de yaşanan şeyler içinde ve onlarla örgülenmiş bir tarihsellik olduğunu kavramışlıktır. Yani gerçekçi olmaktır. Ortak bir hayat konumu ve onun getirdiği ortak ifade biçimleri içinde şairler, şiir söylerler. Özgünlük, ancak, bunun üstüne çıkılabilmektedir. Ama bu tabanda kişisellik aramak, şiirin özünü kesen bir keleşliğe dönüşebilir. Ama, ilk aşamadaki olumlu keleşlik, önce bu hayat tarzının sanatsal olanakları kazanmasına ve diline katkıda bulunabilmektir. Ve sanıldığından tersine, tam bu noktada, şairin kişiliğinin çiçek tarlalarını çapalamaya hazır hale gelir. Çünkü şair kendisi bir seçmedir. O, bu katkıyı, önündeki alanın bir değerlendirisi olarak gerçekleştirir. Ama kendi adına bu alanı dışarsa olan olur: Bireycilik derken, amaçlanan hep budur.

Şairler için hem hayatın hem estetiğin ortak temelleri daima vardır ve bu zorunludur da. Ve bunun getirdiği ortak ifade biçimleri de vardır. Toplumsal kuşatım bunu yapar. Toplumsal kavramının belirleyiciliğinden en çok korkanlar, toplumu en kurnaz, en kolay ve en sonuna kadar sömürenlerden çıkar. Bunların tanıdığı biricik zorluk, kişisel doygunlukların verdiği yorgunluktur. Yani yorgunluk ve doyum ve zorluk örtüşür ve bu yüzden doyumsuzdurlar. Serin bir çardakları, bir asmaaltı serinlikleri yoktur. Bunların yaptığı, çok iyi yaşadıkları sorumsuzluğu savunmaktan başka bir şey değildir. Ve bu yüzden doyumsuzdurlar. Her türlü doğaldışılık ya da aykırılık, doyumsuzluktan kaynaklanır. Gereksinimin doğaldışı olanını, doyumsuzluktan gelenini bilmek, tanımak zorudur. Egemen olabilmek için, her ahlak, maddi ögesini yaygın kılmak ister. Örneğin herkes hırsızsa, hırsızlık hırsıza zararlı olmaktan çıkar. Burada yöntem şudur: Ortadan kaldırılmak istenen şeye sahiplik etmek ve onu içeriğinden boşaltmak. Bireyden toplumsallığı bakış yoluyla bireye sahiplik işlemi, artık şöyle işliyor:

Toplumsal içeriği ve başkasının ben'ini, kendinin uyduluğuna dönüştürmek. Bu hazin macera, beyin yıkama yoluyla olur ve beyin yıkama şöyle söylenmelidir: Öne sürülen savın içeriğini asla söz konusu etmemek ve ona başka içerikler vermek. Aykırı içerikler vermek zorunlu değildir. Her hangi bir şey, başka bir şey olarak yani kendisi olmayan bir şey olarak tanımlanırsa, beyin o konuda yıkanmıştır. Çünkü hem o şey söz konusudur ve hem de o şeyi tanıma olanağı ortadan kalkmıştır. O şey yerine tanınan başka bir şeydir. Bu başka şeyin okuyanı sürüklemesi ve o, sözü edilen şeyden uzaklaştırması, okuyanın beyninin o konuda yıkanmasıdır: "Zehri altın kadeh içinde sunarlar."

Ama böyle bir şeyi önemsemek için, önermelerle içerikleri arasında bir doğal ilişkiyi kabul etmek gerekir: Bu da, dil ve gerçeklik ilişkisine bakış tarzına dayalıdır. Bunun içinde olgusal bir gerçekliğin varlığını görmüş olmak gerekir. Bu böyle söylendiğinde çok açık bir şeyin sözü ediliyor sanılır. Doğrudur da. Sağduyu için bundan daha doğal bir kabul olamaz.

Ama entellekt eğilim, sağduyunun soruşturmasına yöneliktir. Bunun altında, teknolojik gerçekleştirmelerin güvenlik altına alınması vardır. İşte tam bu noktada bir şey olmaktadır: Maddi gerçekleştirmeler bu uçta; mantıksal ve estetik gerçekleştirmeler karşı uçta, bir ikilem yaratan tutumlar ortaya çıkmaktadır. Mantıksal ve estetik gerçekleştirmeler, kendi başlarına alındıkları zaman, sadece dil'dirler. Öyleyse yukardaki olgusal gerçeklik kaygısı yeterli kadar açık değildir. Çünkü böyle bir gerçekliğin kabulü ile, bu gerçekliğin kullanımı, ayrı şeyler olarak karşımıza çıkar. Olgusal gerçekliği, artık, kimselerin yadsımaya yanaşmadığı doğrudur ama onun değerlendirilmesinde farklılıklar görülüyor. Bu farklılıklar nedeni ile, ikinci bir şey olmaktadır: Olgusal gerçeklikle dilsel gerçeklik arasındaki ilişki ön plana çıkmakta ve kimileri, mantıksal ve estetik gerçekleştirmelerin dünyayı ve insanı ifade için yeterli olduğunu düşünmektedir.

Böyle olunca, kuşkusuz, ifade ile ifade edilen arasındaki ilişki, dil ile olgu arasındaki ilişkinin yerini almaktadır. İş buraya gelince imge kavramı, öne çıkmaktadır. Çünkü

ifade edilenin, daima, zihinsel bir içeriğe dönüşmüş biçimde dile sunulması gereklidir. Bu kaçınılmazdır. Tam bu noktada üçüncü bir şey oluyor: Zihin içeriği, olgusal olandan koparılıyor. Dile sunulan zihinsel imge, kendi kökeninin yerine, doğmuş olduğu olgusal düzenin yerine konuyor. Burada pozitivizm ve fenomenoloji var.

Demek ki, dönüp dolaşıp, içeriğin seçimine ve bunun tartışılmasına gelinmektedir. Öyleyse niçin, sorun, bir dil egemenliği sorunu imiş gibi öne sürülüyor: "Yazınsal uğraşının bir dil serüveni olduğunu kabul ediyor musun, herseyden önce? (1) . Şundan: seçilen içerik, olgunun ya da dış gerçekliğin karşısında yer alacaksa bu, ancak ve ancak, dilselliğe dönüşmüş bir dünya kavrayışı ile mümkündür. Yani ifade edilen şey, dil tarafından verilmektedir ve artık o, dili varetmez.

Uzlaşma terimini kullanmıyorum. Çünkü bu terim isteme dayalıdır. Şu anda bir çözüm yolu olarak ne kendi istemime ne de başkasının istemine gereksinimim yok; önümüzdeki olguya bakmaktayım. Uygunluk terimini kullanıyorum. Ve sözümüzün geldiği yerde dilin ne'yle uygunluk içine girmeye eğilimli olduğu belirleyicidir. Çünkü, dilin ifade edileni varetmesi savı bir vehimdir. Tartışma içeriktedir ve bu içerik iki kökenden gelebilir: ya, 1- Fenomenolojik bir düzeyle ilgilidir, psişik süreçleri ifade eder. Ya da 2- "Duyuların seferber edilmesi" (2) ile kavranmış, yaşanan dünyanın sahih çeperlerinden gelir. Birinci, ikincinin sonucudur, zorunlu olarak ona dayalıdır ve yapılan oyun ya da düşülen yanlış bu bağı gözüne kapamış olmaktadır. Eğer söz kapalı ise, dilin aradığı uygunluk yalıtılmış bilinç ya da yalıtılmış psişik süreçlerdir. Böyleyse, ne bilinç ne de psişik süreç yazı'ya yazı'nın gereksindiği umurliği geometriyi, uzayı veremez. Bunu dil üstlenir ve işte bu yüzden Yazınsal Gerçeklik, dili herseyden önce'ye almak zorundadır. Ama bu, yazarın kendi özlemlerini, psişik engebelerini başkasının ben'i ve dünya yerine koyarak, verdiği gerçeğini ne değiştirebilir ne de ona zorluk çıkarır, direnir. Eğer göz kapalı değilse, duyuların seferber edildiği dış gerçeklikle duyulun diyalektiği, dilin uygunluk aradığı şeydir. İnsan dili "muhalif" değil, "muvafık"tır. İnsancıl baş-

kaldırı, olgusal bir düzeyden kaynaklanmaktadır ve olgusal bir düzenliliğe yöneliktir. Pragmatizm, başkaldırının, olgusal bir düzenliliğe yönelişini kabul ederken, onun kaynağının (doğduğu yerin) olgusal düzenliliğini yadsıyarak, başkaldırının insanın insan üstüne egemenliğinin diline dönüştürür.

Ve bugün, burjuvazinin çözümünü eleştirmeyen hiç bir dil, tarihsel öneme sahip değildir. Çünkü böyle bir dil burjuva-proleter çelişki birliğini, başka deyimle tarihi dışlamış demektir. Kendisi de tarihsel olmaktan kurtulamayacağı için, içinden kırılır; önemsizliği burdadır. Ve ancak böyle bir dil; "devrimi de evrimi de hazırlamak için kıyıya çekilmelidir birey" (1) diyebilir. Ama kimse, kendi nesnesi olarak tarihten ve kendi maddiliğinden çıkamaz. Demek ki böyle bir dil, söyleyenin ya da okuyanın zati ahlakını bağlamadığı durumlar bile, kendisi olarak iki yüzlüdür. İnsanın insan üstüne egemenliğinin dilidir. Ben'ini, başkasının ben'i ve dünya üzerinde katıksız bir temellüke isteklendiren yazarın beyin yıkama dilidir. Dille sınırlanmış "muhalif"lik, gerçeklikteki muhalifliklerin bir törpülenişidir. Bu yüzden bu dil, "edilgin"liği gözardı etmektedir. Etkinlik ve edilginlik arasındaki diyalektiği örtmektedir. "Edilgin olmayan hiçbir şey etkin olamaz. Çünkü hiç bir şey kendinden değildir. Duyum ile dış gerçeklik diyalektiği de buna dayalıdır.

Artık şu söylenebilir: Beyin yıkamanın tekniğinde yatan kirış, insan faaliyetine gevşek tutulmuş, ya da insan faaliyetinden soyutlanmış ya da en kötüsü olarak yalıtılmış bilincin etkin kılınmasıdır. Bu durum her şeyi söyleyen'e göre yorumlar, sonra döner, okuyana göre yorumlar. Artık yazı bir temenni ve özlem; ve artık okuma denen şey yazı'yı bir kullanımdır. Bu tarz kullanım olanağı, yazı'yı amaçlama biçiminden doğar. Şu söylene de bir şey değişmez. "İş, bence, kullanılamıyacak bir sanat dili kurmaktır-hiç değilse kullanılmaya yatkın olmayan bir yapıt üretmelidir sanatçı". İş böyle konumu tamamdır. Başka siyasal kavrayışları yazı'da yasaklarken kendi dünya görüşünü de bunlara eklemesi bir şey değiştirmez. Sigarayı cebine yerleştirdikten sonra, "sigarasız yaşamalı" demeye benzer. Çünkü böyle bir ifade, okuma'yı yasakladığını başkalarının farked-

meyeceği kadar gözünü kapamıştır. Ama aynı zamanda bu görüş okuma kavramına dayalıdır. Bundan çıkan tek bir sonuç vardır: Benim istediğim gibi okuyacaksınız. Eleştiriye dışlayan bu tutum, siyasal tutum olmakla kalmaz, insanın insan üstündeki egemenliğinin keskinlik almış bilincidir. Çünkü, dar gerçekliği karaladığından, burjuvazinin olumlanmış dilidir.

Demek ki beyin yıkama olayını, toplumsal kuşatım kavramı ile tanımlayabiliriz; beyin yıkama, gerçek (reel) içeriğinden boşaltılmış bir toplumsallığın, insan hayatı yerine ya da insan ilişkileri yerine ikamesidir. Bu yüzden ki, yazar, böyle bir eğilim içinde ise, kendinden başka bir şeyi anlatmaz. Bunun dışına çıkabilecek bir açınımla, Tahsin Yücel bile getirmiş değildir. Tahsin Yücel, yazı'yı bir uzay görerek, bunun topolojisi ardındadır. Ama, Anlatı Yerlemleri, bir koordinat sistemi'nin buyurulmasıdır. Yazı olgusundan bir koordinat sistemi çıkarılmış değildir. Ayrıca topolojik konumun, bir koordinat sistemi vermesi işi başlı başına açıklama ister.

Mesele edebiyat sorunu olarak alındığında, bu tür işlerin özgünlük kaygısından doğduğunu öne süreceğim. Yazarı mutlak kılan, ezeli ve ebedi kılan bir özgünlük. Özgünlük, yazarın dil içeriğini gerçeklik alması ve dönüşümleri (aslında dilin içeriği olan imge'ye özel bir anlam verme çabaları bu dönüşüm basamağı gereğidir) yazarın varetmediği kabul edilirse bu iş olmuştur. Yaşanan hayatın, toplumsal kuşatım içeriğinin dışlanması buradan kaynaklanıyor. Kuşkusuz Enis Batur ve arkadaşları genç şiirle mücadele etmektedirler. Yazınsal Gerçeklik işinin, genç olmakla bir ilgisi olduğunu sanmıyorum. Zaten, o, ezeli ve ebedi olmakla böyle şeylerin üstündedir. "Karşı yaka" (1) kendi sözünü kurmakla kendi yükümlüdür. Ve hala da kurmuş değildir. İçerikten kaçıyorlar. Ama "bizim yaka" da da kimi şeyler oluyor. Tekdüze olmak kuşkusuz iyi bir şey ama kırılmaz ve açık bir tartışma da gerekmektedir.

Afşar Timuçin'in (3) kültürel güçlülüğün gereğine işaret etmesi elbette katılınması gereken bir noktadır. Ama kültürü, yalnızca, yazılı biçimi ile göz önünde tutması bir uyarıyı gerektirmektedir: Kültürel alan teori-pratik birliği dediğimiziz

olgusunun maddi karşılığından başka bir şey değildir. Bunu her zaman hatırlamak gerekiyor. Bu maddi karşılık'sız, bir dünya görüşü'nden söz etmenin olanağı yoktur. Her dönemde dünya görüşü ya da bakış açısı kavramları aslalmıştır. Bundan çıkmanın olanağı da yoktur. Bu, tek sözcükle perspektif sorudur.

Ama 1950'den sonra da 1960'dan ve sonraları da aldığı ivmelerle, toplumsal hareketlilik, git git ilginç bir sonuç vermiştir. Hiç bir zaman toplumumuz, bugün olduğu gibi bütüncül bir karakterde kendini sunmadı. Bugün her olgu her olay, kendi ölçüsünde bir dolaysızlıkla, ortak hayatı hem etkiliyor, hem ondan etkileniyor hem ortak hayatı ifade ediyor ve onun tarafından ifade ediliyor. Bu ifade biçimlerini, sentetik değil de dedüktif görmek isteyenlere karşı, dikkatli olmalıyız. Çünkü bunun getirdiği, gene bütüncül bir kamu duyarlılığı ve kamu bilinci doğmuştur. Köyde ve kentte ortak meseleler, ortak bir ilgiyle konuşuluyor. Ve gene bu nedenle, meselelere sokuluş, yaklaşım, çeşitli toplum kesimlerinin duyarlılık ve zihin etkinliğini taşıyan bir platforma dönüşmüştür. Bu Cumhuriyet örgütünün işlevidir ve platform, sınıf gerçeğini yansıtmaktadır.

Bugün, görüş farkları, hem bu kesimlere hem de sınıf gerçeğine bakış farklarından çıkışını alıyor. Bu karmaşık ama kavranabilir bir zenginlik taşıyor. Ve bir özelliği çok önemlidir: toplumsal pratik, kuramsal edinmişliğin önünde gitmektedir. Genç şiir bu durumla karşı karşıyadır. Onun toplumsal kuşatımı bunları içermektedir ve kendinden önceki kuşaklardan farkı da diakronik bir konuyla karşı karşıya oluşudur. Ülke bütünselliği, ülke tarihini de dolaysız yansıtır. Bu 1. Meşrutiyet-Cumhuriyet arası dönemde bir kere daha olmuştur.

Genç şair, ne derece buna nüfuz etmiştir. Bu önemlidir ama, kültürlü olma sorununu belirlemez. Timuçin, genç şaire kültürsüz dedi. Ama genç şair son otuz yıllık toplumsal pratiğin bizzat kendi ürünüdür ve o, toplumsal kuşatımı gereği, bu alanın bir ögesidir.

Kuşak meselesini yaş işi de alsak, ki ilgisizdir, öyle de alsak, genç şiirin seyrettiği tabana karşı çıkmak bir 30 yıllık toplumsal

pratiğe karşı çıkmak demektir. Bu aynı zamanda, olgusal düzenlilikle hesaplaşmayı öngören bir dünya görüşü anlayışına da karşı çıkmak olur. Bu toplumsal pratik daha ilk günden, 1950'den, bizim kuşağı dışladı, bizim kuramsal edinmişliğimizi geçersizleştirdi: Bize düşen her zaman kendimizi yenilemek, hayatla uygunluk sağlamak zoru olmuştur. Bugünde öyle.

Bu şuradan da açıktır ki, biz, Timuçin'in "iyi eğitim" dediği bir resmi eğitimden geldik ve 1950'den beri, her toplumsal dalgada, bu eğitim bizi yalnız bıraktı. Bu yüzden bir kuşak olarak kuramlaşmamışızdır. Uyar, Berk, Cansever, Eloglu, Ece Ayhan ve Selahattin Hilav, Can Yücel gibi kurumlaşmış kişilikler çıkmışsa da, kötü bir kurumlaşma örneği Atilla İlhan olsa da. Ama yeni adam ne resmi bir eğitimden geliyor ne de resmi bir eğitimden gelen adamda karşılık buluyor. Orhan Veli kuşağı hem resmi eğitimden gelmiş hem de karşılığını toplumda bulmuştur. Bu yüzden onlar, bir kuşak olarak kurumlaşmışlar.

Ama yeni adam, kendi hayatsal olanakları ile donatılmış olarak gene hayatın içindeki, yaşayan adamda olan karşılığını çapalamakla meşguldür. Bu kuşak, yalnız kurumlaşmakla değil, aynı zamanda toplumsal karşılığı ile bütünleşmiş olarak kuramlaşmak işi ile yükümlüdür. Onun toplumsal kuşatımının dolaysız kaçınılmaz sonucu budur. Onların yazılı kültürden yoksun olduklarını öne sürmek çok şeydir. Tehlikelidir. Her kuşak kendi kaygısını yapmıştır. Bu kuşak da bunu yapmak zorundadır. Ama fazla olarak, onlara, Ahmet Mithad Efendi'den beri süre gelen, hayata sahip çıkışla yapay kültür birimleri arasındaki geleneksel hesaplaşmayı da çözmek düşüyor. Sevimli, gerekli ve saygın oldukları nokta da buradadır.

- 1) Enis Batur'la Konuşma. Türkiye Yazıları, Şubat 1982
- 2) Can Yücel'le konuşma. Yarın, Ocak 1982. Yücel'in bu konuşması hem çözümler getirmekte, hem yeni çözümlere olanak hazırlamaktadır.
- 3) Afşar Timuçin, "Şematik Eğitimin getirdikleri", Bilim ve Sanat, Ocak 1982

DEVLET tiyatroları, tiyatro sanatının, devlet eli ile yaygınlaştırılması ve çağdaş uygarlık düzeyine erişmede, kültürel gelişme ve değişime katkısının rasanıya bırakılmaması amacı ile kurulmuştur!

Oysa günümüzde, sanat çevrelerinin, sanat bilimcilerinin en çok da tiyatro sanatçıların kaygusu, bu kuruluşun amacına yönelik çalışmalarını gerçekleştiremediği doğrultusunda!

Basında da sık sık yer alan haber, makale ve tiyatro eleştirileri ile diğer yorumlarda da izlediğimiz gibi sorun güncelliği ile birlikte tarihi bir önem ve sorumluluk taşıyan bir düzeye erişmek!

Bu dönemde Devlet tiyatroları yönetiminin tertiplelediği turnelere gelince, görünürde 67 ile turne özünde ise kamuoyunu yanıltmaya yönelik bir uygulama olduğu meydanda. Seçilen eserler, bu turnelere gidecek eserleri yönetmekle görevlendirilen "yönetmenler" ve bu turnelere gönderilen sanatçıların çok kasıtlı seçilmiş olması bu kaygıları oluşturmaktadır!

Bu anlayışla, değil 67 ile kazalara, köylere mahallelere hatta vatandaşların evlerinin bahçelerine turne yapmanın fazlaca bir anlamı olmayacağını kavranması sanırız mutlaka tiyatrocun olmayı da gerektirmez!

1978-1980 yıllarında, Devlet Tiyatroları yönetiminde bir çağdaşlaşmanın ve yenileşmenin özlemleri doğrultusunda yoğunlaşan "Yönetim Katılım" tartışmaları sırasında zamanın ilgili örgütlerinin, toplumbilimcilerinin, yönetbilimcilerinin ve sanatbilimcileri ile sanatçıların üzerinde tartıştıkları çalışmaları ve önerilerini somutlaştıkları, tasarı tasarıları, hazırlanıp ilgili makamlara sunulmuştu.

Bu çalışmalar yürüten komisyonlardan birisi de "Devlet Tiyatrolarında Yönetim Katılım" komisyonu idi.

Bu komisyon, çalışmalarını bir tasarı ile de somutlamıştı.

Bu tartışmalara yönelik bir eksen oluşturmak için kendi bulunduğu komisyonlarda, "Devlet Tiyatrolarında Yönetim Katılım" öneri tasarısının oluşmasında büyük katkıları olan Sayın Ferdi Merter ile bir söyleşi yaptık.

Bölge Tiyatroları konusunda da önerilerde bulunan bu tasarı ile ilgili söyleşimizi okurlarımızın bilgisine sunuyoruz!

Ferdi Merter 'le görüşme:

DEVLET TİYATROLARINDA YÖNETİM KATILMA

Levent TARHAN

SORU: Sayın Ferdi Merter, "Yönetim Katılım" yasa tasarısı önerisi nasıl oluştu?

Bu tasarı yılların getirdiği sancının 1977'de su yüzüne iyice çıkmasıyla başlatılmıştır. Tasarının bu dönemki ilk çekirdeğine tüm ilerici kuruluşlar onay vermişlerdi. Daha sonra tasarı, Devlet Tiyatrosu Çalışanlarıyla Sayın Emre Kongar'ın ve Sayın Kurhan Fişek'in önerileri ışığında 31 Ocak 1978'de ilk biçimlemesine kavuşmuştur.

Giderek çalışmalar yasalaşmaya yönelik yöntemleri de içerecek, bugünkü "Yönetim Katılım ve Yayılım Yasa Tasarısı" oluşturulmuştur. Bu bir sonuç değil bir sunuşdur. Asıl Yasanın bu çalışmadan yararlanılarak, Devlet düzeyinde kurulacak bir "Danışmanlar Kurulunca" ele alınacağına inanıyoruz. Hazırlanan tasarının gerekçesini şöyle özetleyebilirim:

"Genel olarak Sanatın, özel olarak da tiyatronun toplumsal

işlevine uygun olarak; Halkın tüm kültürel üretimine, bilinç düzeyinin yükseltilmesine tiyatro yoluyla katkıda bulunmak."

Bu toplumsal işlevin gerekli bir biçimde yerine getirilmesi, çalışanların tiyatro sanatına sahip çıkıp, bu sanatın toplumla bütünleşerek, geliştirilmesini sağlamakla olur. Bu da ancak "Yönetime Katılımla" başarılır. Sağlam, tutarlı, bilinçli bir beraberlik ve güç birliğinin tek yolu kuruma sahip çıkmak, toplumsal ve sanatsal sorumluluğu ve yetkiyi yükümlenmektir. "Yönetime Katılım" akılcıdır, herkes anlayabilir! Denetimsizlik değil, bireysel başı boşluğun sonudur. Ve bu açıklamla ile sanıyorum kurumumuzda öncelikle yapısal bir değişiklik sorunu olduğu açıkça ortaya konmaktadır.

Evet, artık tiyatro ile seyirci arasında yakın bir bağlantı kurmak, tiyatrodaki yeni çalışma yöntemlerinin gelişimini sağlamak, tiyatrodaki çalışan her bireyin bilinçli ve sürekli görevidir. Böylece örgütsel yapımızla işlevimiz bağdaşacaktır.

Bugün Dünyada tiyatro konserve edilmiş, dondurulmuş kültür dağıtan kurumlar niteliğinden öte bir yerdedir.

SORU: Tasarının özelliklerini aktarır mısınız?

"Yönetime Katılım" tasarımızda 440 sayılı KİT'ler yasasından yararlanarak yola çıkıyoruz.

Belirli dönemlerde toplanacak olan Kurum çalışanları Genel Kurul yaparlar. Bu Genel Kurulda Sanatçılar Tiyatro Sayısı kadar sanat yönetmenlerini ve tüm çalışanların temsilcilerini seçerler. Bu seçilenler bir Kültür Bakanı temsilcisi ve bir Maliye Bakanı temsilcisiyle birlikte Genel Yönetim Kurulu içerisindeki katmanları oluştururlar.

İşte burda işimizin niteliği gereği doğal bir çözüm de geliyor. Genel Yönetim Kurulunun kendi içinden; Kurum içinden, ya da Kurum dışından; Ülkenin tiyatro yaşamında başarıyla atanmış kişiler arasından

Gözlerimi Kapatırım Vazifemi Yaparım (1978-1979 Devlet Tiyatroları)

seçtiği iki adaydan biri Kültür Bakanı önerisiyle ve Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle istisnai memuriyet hükümlerine göre, belirli bir süre için, göreve gelir.

Böylece bir politik atamanın tutsağı olmadan, yalnız ve yalnız özgür yaratım gücünün kaynaklandığı tiyatro çalışanlarının tiyatro plan ve programlarının yapıcısı olarak görevini sürdürebilir.

Ve sanıyoruz ki, Genel Sanat Yönetmenliğine kendini adanmış, program ve plancılığına güvenen, gerçek tiyatro kişilerinin hiç biri seçimli atanma güçlülüğünün çekingenliğini duymaz.

Böylece tepe yöneticilerinin ve yönetim kurullarının göreve gelmelerinde politik organların etkisi yokedilmektedir. Kuruma bu biçimlemenin getirilmesi Devletle bağlantısını koparmakta, bilakis onu politikacıların elinden alıp, Devlet ilkeleleriyle bütünleştirmektedir.

Sonuçta, çalışanların ekonomik, sosyal, sanatsal, konularda etkin katılımlarını sağlayarak, yönetimin demokratik ve eşitlikçi biçimi oluşturulacak, ve toplumsal yükümlülüğü gerçekleştirilecektir.

"Yönetime Katılım ve Yayı-
lım" Devlet Tiyatroları düzeyinde
başlayarak diğer Sanat Kurum-
larıyla kademeli olarak ve de-

neyimlerin ışığı altında gelişmelidir. Bu katılım "Karara, yürütüme, denetime" katılım olacaktır.

a) Karar: Yatırım, genel yönetmenin, yönetmenlerin, temsilcilerin seçimini,

b) Yürütüme Katılım: Kararların uygulamaya konması ile üretimin sona ermesi ve değerlendirilmesi aşamalarını,

c) Denetim: Yürütümle karar arasındaki uygunluğun sağlanmasını içerir.

Bu katılım edilgen (önerme, bilgi alma ve ortak karar alma yöntemi) ve etkin (yönetimde temsil edilme) olacaktır.

Tiyatroda tüm işlevi sağlamak ve yetki-sorumluluk paylaşımını geliştirmek için tavan-dan tabana bir piramit gelişimi söz konusudur. Bu piramitin doruğundaki Devlet temsilcisi "Yüksek danışma kuruludur." Bu kurul, "Yönetime Katımlı Sanat Kuruluşlarının" temsilcilerinin yanısıra Üniversite, TRT, Kültür Bk., Sinema Kurumu gibi üst düzeyde kuruluş temsilcilerinden oluşur. Bu Kurul Sanat Kuruluşlarının işleyişinde toplum, kurum, çalışanlar, hükümet arasında doğacak anlaşmazlıklarda danışmanlık yapar. İkinci basamak Devlet Tiyatroları Yönetim Kuruludur. Burda Genel Sanat Yönetmeni, Tiyatrolar Sanat Yönetmenleri, Birim temsilcileri ve Kültür, Maliye Bk. temsilcileri vardır.

Böylece Piramit basamak basamak, çalışanların tümünün yetki ve sorumluluğunda tabana değin yayılır.

Bu yayımda iş yeri birimlerinin yanı sıra, basın ve Halkla İlişkilerin Br., okullarda tiyatro, kukla-karagöz, mim, çocuk, yerel tiyatrolar, yerel kültür çalışmaları, araştırma ve inceleme Br., il tiyatroları ve giderek Bölge tiyatroları, Ordu tiyatroları vardır.

Ana amaç, bileşim yoluyla ortak gelişme programlarına ulaşmak için ekonomik, yerel ve toplumsal tüm çıkarları dile getirmektir. Böylece her yerel tiyatro kendini yöneten kendine özgü gruplardan oluşur, ama genelde temsilcilerin katılımı ile oluşan "Ana Yönetim" programlamasına bağlıdır.

Sanırım açıkça ortada ya-
pılmasını arzuladığımız şey ya-

salar dışı bir başı bozukluk değil, yasalarla belirlenen çerçevelerde Sanat Kurumu Çalışanlarına toplumsal görevlerine ve tiyatro olayı yazgısına tüm sorumluluklarını koyabilme olanağı sağlayan bir saygınlık ve özgürlük güvencesidir. Arzumuz ona yetkililerce, bir an önce sahip çıkılmasıdır.

SORU: Bu tasarının kabulünün gerçekleşmesi halinde, Devlet Tiyatrolarında ve Türk Tiyatrosunda, Tiyatro sanatının işlevine yakışır bir canlanma beklenebilir mi?

Özellikle ancak böyle bir yasayla böyle bir canlılık gelebilir. Çünkü, yapının biçim ve oluşumunda sorumluluk ve yetki paylaşan kişi daha doğruyu yapmağa tüm özverisi ile özendirmiş olur. Ve artı olarak da yerel çalışmalar, o yöre için gerekli olanları daha doğru getirir.

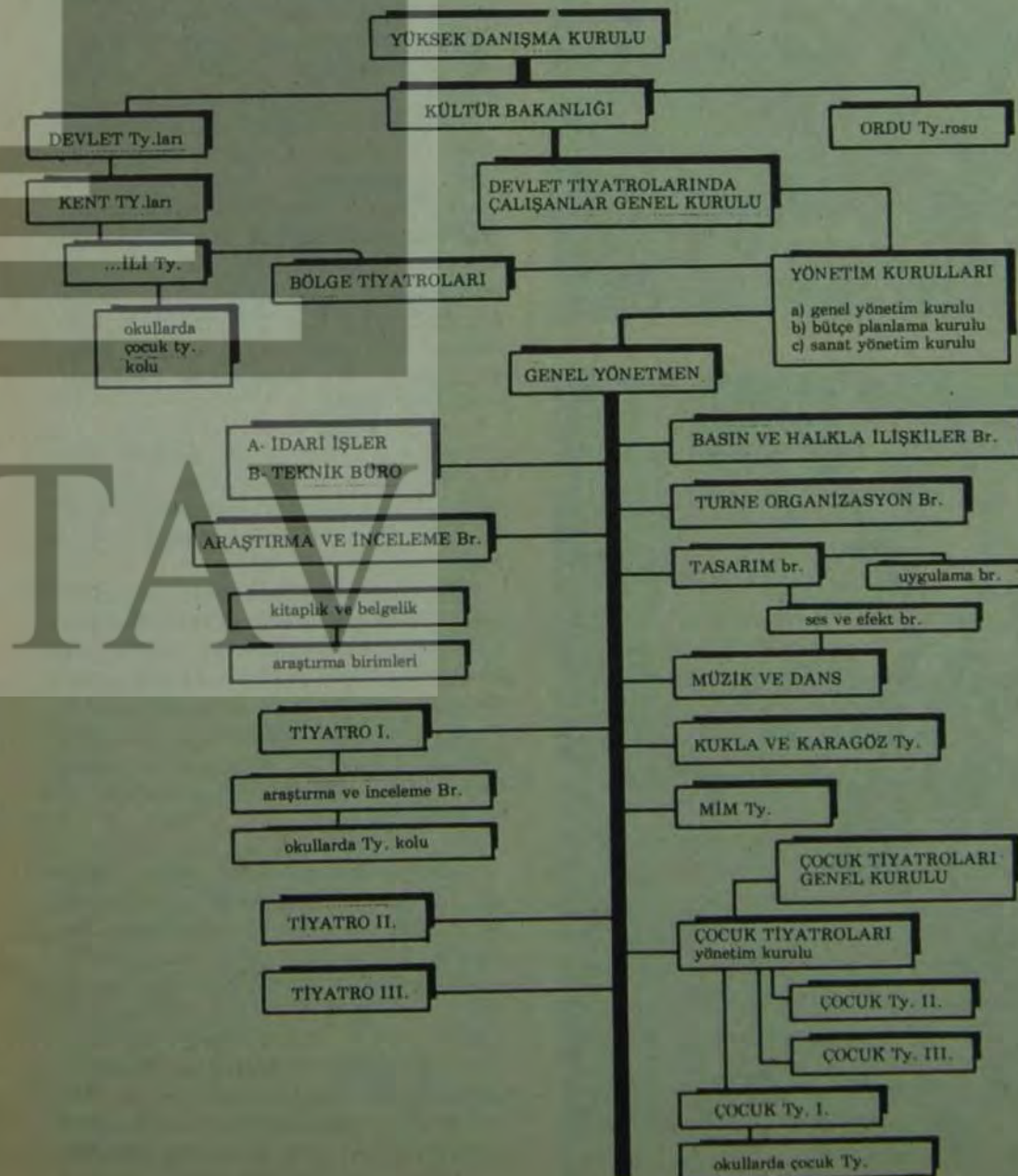
SORU: Tiyatro sanatında e-
kipleşmenin önemi tasarının a-
macı ile nasıl özdeşleştiriliyor.
Sizin böyle bir yaklaşımınız söz
konusu mu?

Sanırım önceki yanıtlarım ekipleşmenin gereğini açıkça ortaya koymaktadır. Bunun nedenlerini şöyle sıralayabiliriz: Yetki ve sorumlulukların, ana çekirdeğe dolaylı bağlantısı koşuluyla, daha küçük birimlerde bütünleşmesi düşünüyü ve sanatsal bütünlüğü açısından gerek planlamada ve gerekse doğrudan yapılamada daha geçerli bir oluşum getirir.

SORU: Tasan, Bölge Tiyatrolarına ilişkin önerileri de kapsıyor mu?

Bölge Tiyatroları bu piramidin, biçimlemenin dışında düşünülemez. Her Yerel Tiyatro için düşünülen planlama Bölge Tiyatroları için de aynen geçerlidir. Yalnız burda ana sorun ilk oluşumdur. Bölge Tiyatroları kadrosu Ülkemizin Kültür ve Sanat yoluyla bir aşamaya geçmesinde en önemli rolü Bölge Tiyatroları yükümlenecektir. Ama bu, yıllardır yapılan günü birlik turneleri aylığa çıkartmak ya da aynı kadrolarla oralarda bir küşkünlere grubu yaratarak, yerleşikliğe gitmekle mi olur, yoksa konuk öğretimsi sanatçılardan yararlanıp önce Kent'in, giderek Bölgenin kendi sanatçılarını, yazarlarını, yöneticilerini yetiştirecek bir Stüdyo'dan yola çıkarak mı? O zaman Tiyatronun eğitici, ileriye götürücü niteliği bölgesel gereksinim ve kavramlarla halka daha doğru ulaşmaz mı?

Ve de yıllardır Devlet Tiyatrolarının dışında da tiyatro uğraşlarını en zor koşullarda sürdüren tiyatro çalışanlarına da bir olanak sağlanmış olmaz mı? Evet Sayın Tarhan bana, arkadaşlarım adına, böyle güncel bir açıklama yapma fırsatı verdiğiniz için teşekkür ederim. Dilerim gelecek kuşakların toplumsal davası ve ışığı olan tiyatro sanatına tüm okurlarımız da siz ve derginiz gibi sahip çıksın. Tiyatroyu, kendinden çok, gerçek sevenlerin tümüne saygılarımla..

«BARIŞ» ÜZERİNE

Emre KONGAR

Dünyamızın gittikçe küçüldüğü doğru bir gözlemdir. Dünya küçüldükçe savaş tehlikesinin büyüdüğü ve yoğunlaştığı da. İşin ilginç yanı, dünyamız küçükken hem de küçücükken de neredeyse, sürekli olarak savaş içinde yaşamış.

"Barış" sözcüğünün çekiciliği, adeta gizemli bir simge olması işte savaşın bu sürekliliğine bağlıdır. Bir yanda insanın kendisini yokedici akılsızlığı, öte yanda bu akılsızlığa karşı geliştirilen tepki: Barış umudu.

"Barışı sağlamak, vatandaşlarını barışa yöneltmek için Aristophanes kadar fiilen uğraşan, didinen bir şair daha var mıdır, bilmem" diyor Azra Erhat (Barış, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1947, s. V).

Aristophanes, aslında gerek başka dile çevrilmesi, gerekse başka zamanlarda ve mekânlarda oynanması çok güç bir yazar. Bu güçlük iki önemli özelliğinden geliyor. Birinci olarak, Aristophanes güncel olay ve kişileri, sürekli bir biçimde oyunlarında kullanıyor. Bu nedenle, o dönemin, o toplumun kişileri ve olayları, oyunlarında konu ile tam anlamıyla içiçe geçmiş. Böylece, oyunları, evrensel, yerele ve güncelle iniyor; adeta, evrenselliğini yitirecek ölçüde bir bağımlılık kazanıyor. Başka toplumlara, dillere ve mekânlara taşındığında, anlamından, özgünlüğünden "espri"sinden çok şey yitirme tehlikesiyle karşı karşıya kalıyor. İkinci olarak ise, bugünkü anlayışımıza göre bile, belki de daha doğru bir deyişle özellikle eski Yunan'dan geri olan bugünkü anlayışımızda, tam anlamıyla "müstehcen" bir yazar.

Bütün bu "yerel" ve "güncel" öğelere karşın, Aristophanes yine de evrenselliğe ulaşmış bir yazar. Çünkü, konuları evrensel, çünkü oyun yapısı sağlam.

Bir Aristophanes yapıtı, yukarıdaki özelliklerinden dolayı, her yönetmeni çok zorlayacak niteliklere sahip. Yücel Erten böyle bir işe girerken, gerçekten, (istese de istemesede) "iddialı" bir tutum takınmış oluyor. Bu, onun kişiliğinden gelen değil, işin niteliğinden kaynaklanan bir özellik.

1982 Ankara'sında, olayı daha da "iddialı" kılan başka öğeler de var. Bunların başında, yapımın, "Sanatevi" adı altında girilen yeni bir etkinliğin çerçevesinde sunulması geliyor. Büyük fonların bağlandığı bir girişimin, önemli bir bölümünün sorumluluğunu yüklenmiş "Barış". Başarısızlık durumunda yalnız Yücel Erten'in ünü değil, "Sanatevi"ne yatırım yapanların da gerek umutları, gerekse maddi kaynakları önemli zarara uğrayacak.

Ne yapmış Yücel Erten? Belki daha anlamlı bir soru "Ne yapmamış Yücel Erten?" biçiminde sorulabilir. Hemen söyleyelim. Azra Erhat çevirisini kullanmamış. Aristophanes'e ise tam anlamıyla sadık kalmamış.

Kendisinin belirttiğine göre, Demokratik Alman yazar Peter Hacks'ın metnini kullanmış daha çok. Yorumda ise, "Aristophanes'i uyarlamakta sadakat ihanettir" anlayışından hareket etmiş. Yukarıda saydığım özelliklerinden dolayı, bir Aristophanes yapıtına son derece sağlıklı bir yaklaşım bu.

Aristophanes'in güncelliğini ve yerelliğini, "Hellas tüm dünyadır, Hellen'ler de tüm insanlar" diyerek, evrensel bir yoruma ulaştırmaya çaba göstermiş Erten.

Ortaya çıkan yapım aslında ilginç bir bireşimi yansıtıyor: Antikite, Osmanlı ve güncel Türkiye bireşimini.

Eski Yunan'ın özellikleri ile, Osmanlı'nın ortaoyunu ve kırsal alanların "seyirlik" oyunlarının bu denli çakıştığını, Erten'in yapımını gördükten sonra somut olarak algılamak fırsatını buluyor izleyici. Aslında bu "çakışma" çok şaşırtıcı değil. Çünkü her iki toplumda da, "tiyatro", yerel ve güncel olaylara dönük, esas olarak izleyici ile diyalog kurmaya yönelik.

Yorumu bir kez, "yerel ve güncel planda seyirci ile diyalog kurmak" diye oturttuğunuz zaman, Erten'in, dikkatsiz bir gözün farketmekte zorluk çekebileceği pek çok "trük"ü ortaya dökülüyor.

Bir kez hemen, koreografinin çok akıllıca ve Osmanlı geleneğine uygun kullanıldığına dikkati çekmeliyim. Özellikle belirtmek istediğim nokta dünya ülkelerinin kültürlerini yansıtan (ve barışı kutlama bağlamı gibi "doğru" bir çerçeveye oturtulmuş olan) dansların yapıldığı sahne. Ben oyunu iki kez (ayrı zamanlarda) izledim, her ikisinde de izleyicinin alkışlarıyla müdahale ettiği (final hariç) tek sahne buydu. Çünkü, bu gelenek, yani "taklit" geleneği, bizim kültürümüzde, Türk-İslam kültürünün Osmanlı'daki izlerinde var. Hatta, "orta oyunu"nun kimi zaman tüm yapısı "taklitler" üzerine kurulu değil mi? İşte "Barış"ta, Erten, başka pek çok öğe gibi, bu geleneksel "taklit" öğesini, Nasuh Barın'ın etkileyici koreografisi ile birlikte "çağdaş" bir yoruma kavuşturmuş.

Oyun'un izleyiciyi, konunun kimi zaman "yabancı öğelerine" karşın, hemen kavrayıvermesinin altında, belki çok kimseye "ucuz" gelebilecek, fakat geleneksel kültürümü-

zün çok önemli özelliklerini oluşturan, iki anlamlı tümceler ve ve sözcüklerin yerli yerinde kullanılması, "seçici"li konuşmalar, kız kardeşlerin yankılanan sözleri ve ("sanatkarane" ile "kerâne" arasında olduğu gibi) çeşitli anlam ve sözcük oyunları yatıyor.

Oyunun tüm sergilenmesi aslında tam anlamıyla "seyirlik" anlayış içinde gerçekleştirilmiş. Bu açıdan, barış tanrıçasının kuyudan çıkarılma sahnesinin "plastik" nitelik taşıyan başarısına sahneye koyuş açısından dikkati çekmek istiyorum.

Kamuoyu ve kamu vicdanı korodur eski Yunanda. Koro, Birleşmiş Milletler olmuş Yücel Erten'de. Maskelerin aldatıcı renk birörnekliği dışında, güzel ve işlevsel yorumlanmış bir koro Erten'ininki de. Koro başı kompozisyonunun gerek yorumlanışı gerekse oynanışı, koroda görülebilecek ufak tefek pek çok yanlış önemli ölçüde örtüyor.

Seyirlik oyunların ve ortaoyunun en zor özelliklerinden biri ritmin, izleyiciyi sürekli ilgili tutabile-

cek biçimde kullanılma zorunluluğudur. Diyaloglara dayalı bir yapı ile, gerçekten plastik bir sahnelemeyi birlikte gerçekleştirmeye çalışırken, Erten, (çok ender de olsa) ritmi elden kaçırmış bazı sahnelerde (Örneğin izleyicilerin takdis edildiği, kuyunun çevresinde dolanma sahnesinde). Fakat, müzik ve koreografinin coşturuculuğu bu aksama-yı "genelde" bağışlatıyor. Üstelik belki de seyirci ile "doğrudan etkileşim" amaçlandığı için, ritm özellikle yavaşlatılmış olabilir bu sahne.

Yazımı bitirirken oyunun "finali" üzerinde durmak istiyorum. Eski Yunan, Osmanlı ve güncel Türkiye bireşiminin ilginçliğini "doğruluğa" dönüştürmüş olan Erten'in başarısının somut kanıtıdır o "bitiriş". Öyle sanıyorum ki, yönetmeninden oyuncusuna, müzikçisinden ışıkçısına dek, tüm tiyatro insanlarının özlemini çektiği ve kavuşulduğu anda "tüm yorgunlukların unutulduğu" bir ödüllendirme o "seyirci katılımı".

«MİLLİ MERKEZ» CİDDİ BİR OLAYDIR

Bilim ve Sanat, geçen sayısında, Dünya Tiyatro Günü nedeniyle, konunun taşıyıcısı olma sorumluluğundaki örgütün, yani UNESCO'ya bağlı Uluslararası Tiyatro Enstitüsü (ITI) Türkiye Milli Merkezi'nin tüm üyelerine ve yetkililerine sorular yöneltilmiş ve hem soruları, hem de gelen yanıtları yayınlamıştı. Konu bir tek "gün" indirgenemezdi. Bu kurum da sadece bir "gün" kutlama kurumuna indirgenemezdi. Kaldı ki, o günde bile, "ulusal" diye nitelenen bir bildiri örneğin televizyonla tüm yurda iletiliyorsa, o gün de başlıbaşına önemliydi.

Merkez tarafından bize bildirilen üyeler, çok değerli tiyatro ve sanat adamlarımızı da içeren oldukça geniş ve etkili bir kadro: İcra Komitesi Başkanı: HALDUN TANER, İcra Komitesi Üyeleri: RECEP BİLGİNER, İRFAN ŞAHİNBAŞ, CÜNEYT GÖKÇER, TURAN OFLAZOĞLU, Üyeler: ERGİN ORBEY, GÜNGÖR DİLMEN, CEVAT ÇAPAN, SEVDA ŞENER, NÜVİT ÖZDOĞRU, ÖMER ATILA SAV, OSMAN N. KARACA, TARIK BUĞRA, ORHAN ASENA, SABAHATTİN KUDRET AKSAL, ADALET AĞAOĞLU, NECATİ CUMALI, RAİK ALNIAÇIK, MENGÜ ERTEL, MELAHAT ÖZGÜ, LÜTFİ AY, ÖZDEMİR NUTKU, MELİH CEVDET ANDAY. (Adalet Ağaoğlu'nun ayrıldığını, bize gönderdiği yanıtından biz öğrendik, böylece Merkez de öğrenmiştir umarız). Böyle bir üye bileşimiyle onları temsil etmek üzere seçilen bu yönetim kurulu (icra komitesi) bileşimi de özellikle ilgi çekici. Hele, İcra Komitesi Üyesi Sayın Şahinbaş'ın geçen sayımızda yayınlanan yanıtı ile diğer yanıtların (Geçen sayımızda, sayın Sevdâ Şener ve Sayın Adalet Ağaoğlu'nun, bu sayımızda da sayın Özdemir Nutku ve Sayın İcra Komitesi Üyesi Recep Bilginer'in yanıtlarının) karşılaştırılması halinde bu soru işareti daha da büyüyor. Yanıtlarını hala alamadığımız sayın üyelerinse, en azından Cüneyt Gökçer'e "ulusal" bildiri yayımlanmasının sorumluluğuyla, sorularımıza bir yanıt getireceklerine inanıyoruz. Kaldı ki, örneğin Sayın Atilla Sav, bu kuruluşun bir üyesi olarak, bize yanıt göndermemekle birlikte, bir yazar olarak Milliyet Sanat Dergisi'nde "Sanatın Özgürlüğü Konusunda", Sayın Şahinbaş'la hiç de uyuşmayan görüşlerini yazmış: "Sanata ön denetim getirmek isteyenler de bir takım yüce kavramların ardına saklanmaktadırlar... Sanat yapıyla suç işlenemez... Sınırsız özgürlüğün suça yol açacağı görüşü de temelsiz bir varsayımdır... Sanatın doğal ortamı özgürlüktür"; ve bir alıntı vermiş: "... sansürü serbest bırakmanın taşıdığı tehlikeler dehşet vericidir." Daha da ilginç, bu kurumun başkanlık yetki ve sorumluluğunda bulunan sayın Haldun Taner'in -bu pozisyonu hiç söz konusu edilmeksizin- gene aynı derginin bir soruşturmasına yanıtı: "Güdümlü kaldırmayan iki alandan biri bilimse biri de sanattır... fikir ve yaratma özgürlüğünün de adevet edeceği doğaldır. Bundan başka türünün uygar dünyada yeri yoktur."

Peki, bu kadar etkin kişilerin görüşleri hep bu yöndedir de, bunlar nasıl kenarda kişisel görüşler gibi kalıp, asıl etkin olacağı ve sorumluluğunu da taşıdıkları "Milli Merkez" gibi bir kuruluşa "kurum-

laşma"? Bir de üstelik nasıl o kuruluştan, yılda bir kez dahi olsa, kendi görüşlerini içermeyen bir bildiri "ulusal" görüşmüş gibi en yaygın biçimde yansır? Nitekim Sayın Şahinbaş, kendi imzası ile kurumlara gönderdiği bildiri için Cüneyt Gökçer'in (hem de "genel kurul"da) seçildiğini, bize gönderdiği yanıtta belirtirken, bildiri için şu görüşünü ifade etmişti: "Dünya Tiyatro Gününde... tiyatromuzun sorunları ile ilgili tartışmalara yol açacak bir konuşma mevzu bahs olmamak gerekir." Cüneyt Gökçer'in bildirisi de gerçekten, yukarıda sözünü ettiğimiz birçok üyenin yanıtlarından ve yazılarından görüleceği üzere görüşlerinin tam tersine, Sayın Şahinbaş'ın tutumu doğrultusunda, tiyatromuzun hiçbir sorununa değinmediği gibi, daha da öteye giderek hiçbir sorun yokmuş gibi koymakta. Misyonu esasen Devlet Tiyatrolarının tekrar her yönden kanını kurutmak olan ve kendisi ile birkaç kişilik çevresi ve bir de gözettileri tekelci müzikal sermaye çevresi dışında, ulusumuzun hiçbir sanat ve toplum kesimini temsil etmeyen bu "icra komitesi üyesi"nin "ulusal" diye yayınladığı bildirinin, artık ilkokul çocuklarının bile ezberlediği tiyatro alfabesi üstüne boş bir "kıraat" tan ibaret kalacağını zaten herkes biliyordu herhalde. Bildiri (birçok yıllarda olduğu gibi) bu yıl da, Milli Merkez üyelerinin de bulunduğu bir çok önemli kuruluş toplantısında protesto edilerek okunmadı. Biz de yayınlamak gereğini duymuyoruz. Ancak, Sayın Başkan Haldun Taner'in 29 Mart günlü Milliyet Gazetesi'ne yurt dışından gönderdiği yazıdaki bir iki satırın da bu vesileyle altını çizmek istiyoruz: "Bu yılki mesajı, ... Cüneyt Gökçer'in vermesi ITI yönetim kurulunca kararlaştırılmıştı", diyor sayın Taner; İcra Komitesi Üyeleri Sayın Şahinbaş ve Sayın Bilginer ise genel kurul kararı diyorlar bu nasıl genel kurul, nasıl yönetim kurulu? Sayın Taner ayrıca Gökçer için: "muhakkak... tiyatronun hayatı önemini... insanı daha olgun ve dolgun, yaşamı daha zengin ve bilişli kılışını dile getirmiştir. Hiç şüphem yok" demiş; bildiriyi okuyunca ne diyeceğini bekliyoruz. Dahası, Sayın Taner, yazısının sonunda şunları eklemiştir: "Demokrasimiz niçin yozlaştı? Demokrasi için hiçbir zaman milletçe bir zahmete girmediğimiz, mücadele etmediğimiz... için". Bütün bir ulusu bağlayıcı olan bu sözlerle, sayın Taner'in bizzat başkanı olduğu böylesine önemli bir kuruluşun durumunu ve yaptıklarını (hiçbir şey yapmayışlarıyla birlikte tabii) okurun değerlendirmesine bırakıyoruz. O kadar ki, bu kuruluşun adı Milli Merkez, yani "ulusal" merkez ve buraya üye kabul edilmek, edilmemek de gene mevcut merkez üyelerinin yetkisinde ve sorumluluğunda. Böyle bir Merkez'in, tüm ulusu değil, önce kendi kendini eleştirebilmesi gerekir. Birçok üyenin belirttiği gibi iki üç üyenin değişirici gayreti bile o kuruluşa çok önemli şeyler başarabilir. Milli Merkez ciddi bir olaydır, ciddiye alınması gerekir! Kamuoyumuz gelişmeleri izleyecektir. Bilim ve Sanat da izleyecek. Olumlu çabaları ve gelişmeleri mutlaka bekliyoruz. Sayın üyelerin birçoğuna güveniyoruz.

tilacak olanlara mali yardımda bulunmuştur. Bu destek de daha çok yönetici kadrodakilere sağlanmıştır. Bu kuruluş yalnızca Türk sanatına değil, Türk tiyatrosuna da kapalı bir kutu olarak kalmayı yeğ tutmuştur. ITI'nın başka ülkelerdeki merkezlerinin etkinliklerinin başında o ülkenin tiyatro yaşamını dünyaya tanıtmak, son gelişimleri, yeni yazarları, yönetmenleri, uygulamaları ve tiyatroya ilişkin olayları başka ülkelere iletmek gelir. Türkiye Milli Merkezi ise sürekli bir bülten çıkartmayı bile göze alamamıştır. Değil Türk tiyatrosunu dışarıya tanıtmak, ülke içinde tiyatroya yönelik saldırılarda bile gerekli olan duyarlılığı ve görevi olan tepkiyi göstermemiştir.

Üyesi olduğum halde, Ankara'dan ayrılmamdan bu yana, bu kuruluşun ne yaptığı hakkında bir bilgiye sahip değilim. Genel Kurul toplantısına davet almadığım için kimlerin üye olduğunu bile bilmiyorum. Üyeleri bile bu kuruluşun ne yaptığını bilmiyorsa, o kuruluşun bekleyecek bir şey olmadığını da anlamak gerekiyor. ITI'nin Türkiye Milli Merkezi'nin Türkiye açısından kocaman bir sıfır olduğunu söylemek sanırım haksızlık olmaz. Eğer bunun tersi savunuluyorsa, o zaman bu merkezizi kuruluşundan bu yana yaptıklarının hesabını vermesi elbette en azından bu yazılanları yanıtlamak açısından önem kazanmaktadır.

Dünya Tiyatro Günü bildirilerinin kim tarafından verileceğine bu merkezin İcra Komitesi karar verir; ancak bazen bu da belli olmaz, çünkü bazen tek bir kişi komite adına bu karara varabilmektedir. Yıllar önce bu komitenin bir üyesiye, birçok kararın komite toplantılarından alındığını sonradan öğrendiğimi de bu sözlerime eklemek isterim.

Böyle keyfi bir komitenin Dünya Tiyatro Günü bildirisinin herhangi bir kimseye hazırlanması işlemi de keyfi olmaktadır. Bu merkezin en hazin görünümü, onun Türk tiyatrosuna olan duyarsızlığında ortaya çıkar. Bugüne dek bir iki olay dışında, (o da İcra Komitesi'nin o dönemdeki birkaç üyesinin baskısıyla gerçekleşebilmiştir) bu merkezin Türk tiyatrosuna karşı olan hiçbir olaya tepki göstermediği görülür. Bugün ise, Türk tiyatrosunu vesayet altına almaya yönelik, üstdenetimle ilgili görüşe sessiz sedasız bakabilecek kadar vurdumduymaz bir duruma girmiş olan bu merkezin, eskilerin deyimiyle "sebebi mevcudiyetini" sormak tiyatro adamlarının en doğal hakkıdır.

RECEP BİLGİNER

«Haldun Taner, Bedia Muvahhit, Necati Cumalı, Bu yıl da Cüneyt Gökçer. Kendi tiyatro adamlarımıza değer vermek yönünden olduğu kadar, kendi tiyatro-seyirci ilişkimiz yönünden de, bu yöntemi çok faydalı buluyorum.»

1- Uluslararası Tiyatro Enstitüsü (ITI) UNESCO'nun bir yan kuruluşudur. Bütçesi, yani gelir kaynakları yönünden, UNESCO Milli Komisyonu yoluyla, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır. Bu da, parasal yönden onu, sınırlı, hatta bağımlı kılmaktadır. ITI'nin düzenlediği toplantılara katılmak, oralarda ilgili konularda ülkemizin görüşlerini savunmak, ancak, bu çerçevede içinde olabilmektedir. Nitekim, birkaç ay önce Madrid'de toplanan bir konferansta "Sanatçının Korunması" konusunun tartışılacağını ve Türkiye'nin de söz konusu edileceğini ve üç temsilcinin çağrılı olduğunu bildiğimiz halde, ancak bir arkadaşımız gidebildi.

Anketinizde söz konusu edilen etkinliklere gelince:

Ben en önemli madde olarak, Türk tiyatrosunun dünyaya açılmasını anlıyorum. Bu da, ancak tiyatro eserlerinin yabancı dillere çevrilip basılmasıyla, tiyatro truplarımızın sık sık dış ülkelere turne düzenlemeleriyle olur. Herşeyden önce mali kaynak gerekli bu düşüncenin gerçekleşmesi için. Her yıl, dünyanın birçok ülkesinde tiyatro festivalleri oluyor. Oralara giden tiyatrolarımız, oralarda Türk piyesleri oynamalı ki, bizi tanıyabilsinler.

Dahası, hükümetimiz ile, kimi ülkeler arasında kültür anlaşmaları im-

zalanıyor. Bu, ticaret anlaşmaları gibi, bir kültür alışverişi demektir. Ne var ki, bu alışveriş tek yönlü işliyor. Yani biz onlardan alıyoruz, onlara hiçbir şey vermiyoruz. Kültürde, bu denli başıboş dışalım sürüp, dışarıya hiç yanaşılmadıkça, tek başına ITI nasıl bir etkinlik oluşturabilir?

Kültür, Turizm ve Tanıtma, Dışişleri Bakanlıklarının bu konuya dikkatlerini çekerim.

Modern tiyatronun aynası, benice, modern sanatımız ve bu sanatın içinde önemli bir yer tutan modern tiyatromuzdur.

2- Son birkaç yıldır, Dünya Tiyatro Günü nedeniyle, yabancı tiyatro adamlarının bildirileri dışında, kendi tiyatro adamlarımızın da bir bildiri yayımlamalarını benimsedik. Beş yıl önce, Muhsin Ertuğrul ilk bildiriyi ITI adına kaleme almıştı. Sonra sırasıyla, Haldun Taner, Bedia Muvahhit, Necati Cumalı. Bu yıl da Cüneyt Gökçer. Kendi tiyatro adamlarımıza değer vermek yönünden olduğu kadar, kendi tiyatro-seyirci ilişkilerimiz yönünden de, bu yöntemi çok faydalı buluyorum.

Her yıl, Mayıs ayında toplanan ITI Türkiye Milli Komisyonu genel kurulu seçiyor, Türkiye'den bildiri yayımlayacakları.

3- Zaman zaman, tiyatrodan, bir şeyler söyleyebilmek yönünden, ülkemizde bir özgürlük havası estiğini yadsımak istemem. Geçen on-onbeş yıl içinde, sahnelerimizde ekonomik, sosyal, ideolojik ve politik yönlerden çok şey söylendi. Ama önemli olan, bunları sahneden söylemek kadar, tiyatronun kuralları içinde de söylemektir. Tiyatro sadece bir araç olarak kullanıla kullanıla, seyirciyi sahneden soğutabilir. Seyirciyi tiyatrodan soğutmak ise, tiyatroya yapılabilecek en büyük felakettir. Tiyatro sanatına, yani kurallarına saygı, seyirciye de, her türlü fikre de saygıdır. Çünkü, her türlü fikir, tiyatronun özünde vardır, var olmalıdır.

Tiyatro sanatının gelişmesi, bir ülkedeki siyasi ortamın ve özgürlük kavramının istikrarlı olmasına bağlıdır. Değişken ortamların karmaşası, ister istemez, tiyatroya da yansır, bazı sapmalar böyle çıkar ortaya. Özellikle, yasalar ve yasaların uygulayıcıları kadar, seyirci dediğimiz kitle de, hazımlı, hoşgörülü olmalıdır. Seyirciden gelen, gelecek olan bağnazlık, tiyatronun en büyük düşmanıdır.

ÖZDEMİR NUTKU

Uluslararası Tiyatro Enstitüsü (ITI) Türkiye Milli Merkezi ve bu kuruluşun icra komitesinin yıllardan bu yana olan "icraatı" yok de-

«ITI'nın Türkiye Milli Merkezi'nin Türkiye açısından bir sıfır olduğunu söylemek sanırım haksızlık olmaz.»

nilecek kadar azdır. Beş altı yerli oyunun yabancı dillere çevirilerini yaptırıp bunları kitap olarak bastırmış, ama doğru dürüst dağıtımını

yapamamıştır. Bir ara, o da Adalet Ağaoğlu'nun kişisel çabasıyla Türk tiyatrosu konusunda İngilizce dergi çıkartmış, bir de dış kongrelere ka-

KİTAPLAR

Güzellik Bilimi Olarak
ESTETİK VE SANAT
Prof. Moissej Kagan
Altın Kitaplar Yayınevi,
Mart - 1982
Bilimsel Sorunlar Dizisi: 5
Çev: Aziz ÇALIŞLAR

Mehmet KÖK

MADDİ yoksulluk üzerinde manevi yoksulluk, alt yapı yoksulluğunun üstünde üst yapı yoksulluğu, teknoloji geriliğinin üstünde bilgi geriliği yükseliyor. İktisadi yapı geriyse, hukuksal, politik, kültürel, toplumsal, moral, estetik, sanatsal, ideolojik yapı, pratik geriyse teori de geri oluyor.

Alt yapının evrimi üst yapının evrimini koşullandırıyor. Aynı anda tersi bir etki var. Kuram pratikten çıkmış, pratiği de değiştirmiştir. Kuram olmadan ise pratik olmaz. Bir kez "canlı temasadan soyut düşünceye ve oradan da pratiğe" geçmişiz artık. Ama değişme durmuyor. Nesnel gerçeklikleri de değiştirebiliriz.

Yaşamın bir alanında gelişme sağlanınca elimizdeki yasalar insanlığın malı oluyor ve yeniden bulunması gerekmiyor.

Ülkemizde biri çıksa da etki tepki yasasını bulduğunu söylese nasıl karşılırsınız?

Doğa bilimlerinin gelişmesi daha hızlı ve somut. Çünkü alanı madde. Alanı somut. Tartışılması güç bulgular var, karşıt toplumsal sistemlerin bilim adamlarınca ortak benimsenen.

Toplumsal bilimlerin de doğa bilimleriyle aynı yasalara dayandığı biliniyor. Diyalektik her alanda

Prof. MOISSEJ KAGAN

GÜZELLİK bilimi olarak

estetik ve sanat
TÜRKÇESİ AZİZ ÇALIŞLAR

geçerli. Ancak toplumsal bilimlerin alanındaki gelişmeler daha yavaş ve tartışmalı. Çünkü alanı insan ilişkileri. İnsan öznesi madde olan doğada türev olduğu için kendi alanı görece daha soyut. İktisadi ilişkiler toplumsal yaşamın alt yapısını, doğa bilimlerinin alanları ise yaşamın alt yapısını oluşturuyor. Yani maddenin yapısının ve maddesel ilişkilerin insan tarafından çözümlenmesi, insanın kendi yapısının ve ilişkilerinin çözümlemesinden daha hızlı yürüyor. Aya gideriz de bir sevdayı çözümleyemeyiz.

Ülkemizin doğa ve toplum bilimlerinin kuram çalışmalarındaki katkısı ne kadardır? Bu sorunun yanıtı çabuk verilir. Bir soru daha var. Ülkemiz doğa ve toplum bilimcilerinin güncel kuramsal gelişmeleri izleyebilme durumları nedir? Bir üçüncü soru ise kitlelerin gelişmelerin kuramsal bilgileri karşısındaki durumları nedir ülkemizde?

İşte çağdaş bilimsel kuramsal, hem de en karmaşık alanda, bir yapıt dilimize kazandırıldığında başlıca sevinç konusu: Artık Amerika'yı yeniden keşfedenlerimiz azalacak. Önce, bu alanlarda önde gelenler arasındaki kuramsal çalışma ve tartışmalar bir düzene girecek. Sonra da kitlelere yayılacak, sağlıklı değerlendirmeler.

Yine Aziz Çalışlar'ın dilimize kazandırdığı Boris Suchov'un *Gerçekçiliğin Tarihi* adlı yapıt edebiyat tarihi açısından böyle bir işlev görmüştü.

Bu yapıt ise Estetik ve Sanat kuramı alanında dayanak olacak. Daha önce bu alanda yapılmış daha yetkili bir çeviriye rastlamadık.

Teknik ve terminoloji açısından Aziz Çalışlar'ın çevirisini çok başarılı bulduk.

Yapıtın içeriği ise şöyle. Yapıt Giriş bölümüyle birlikte beş bölümden oluşuyor. Giriş bölümü Bilim Olarak Estetik başlığını, Birinci Bölüm: Estetiksel Değerin Diyalektliği, İkinci Bölüm: Dünyanın Sanatsal Olarak Özümlemesi, Üçüncü Bölüm: Sanatsal İletişim Diyalektliği, Dördüncü Bölüm ise Sanatsal Gelişme üst başlıklarını taşıyor. Ancak Giriş Bölümü Estetiğin Tanımını ve Bilimsel Maddeci Estetiği işliyor. Birinci Bölüm, Estetiksel Değerin Gelişimini, Estetiksel Özümlemeyi, Güzel-Olan ile Çirkin-Olan'ı, Yüce-Olan ile Aşağı Olan'ı, Trajik Olan ile Komik Olan'ı Estetiksel-Olan ile Sanatsal-Olan'ı işliyor. İkinci Bölüm: Sanatın Kökeni, Toplumsal Bir Olgu Olarak Sanat, Sanatın Yapısı: Sanatsal İçerik, Sanatın Yapısı: Sanatsal Biçim, Üçüncü Bölüm: Giriş, Sanatçı, Sanatsal Yaratım, Sanat Yapıtı, Sanat Algısı, Sanatın İşlevselliği: Çok-İşlevli Sistem Olarak Sanat. Dördüncü Bölüm ise Toplumda Sanatsal Gelişme, Sanatsal Gelişmede Toplumsal Etkenler, Toplumsal Yaşamın Yapısı ve Sanatsal Gelişmedeki Çelişmeler: Sanat ve Toplumsal Konum, Sanat ve Halk, Sanat ve Ulus, Sanatta Gelişmenin Görece Bağımsızlığı, Sanat Türleri, Cinsleri ve Tarzlarının Eşitsiz Gelişmesi, Sanatsal Yöntem, Üslup ve Doğrultu konularını ve alt başlıklarını taşıyor. Bu konuların da kendi alt bölümleri var. Onları daha kalabalık olduğu için veremiyoruz.

Yapıtı tüm bilim adamlarımıza, sanat adamlarımıza ve tüm okuyucularımıza bir kilit kitap olarak sağlık verirken ülkemizdeki kuramsal yetişkinliği de geliştireceğini söylüyoruz.

Satranç

SATRANÇ SINAVI

BEYAZ : ZSABO
SİYAH : MUHRİNG

Oyun şöyle başlıyor:

1) e2-e4, e7-e5; 2) Ag1-f3, Ab8-c6; 3) d2-d4-e5xd4; 4) Ff1-c4, Ag8-f6; 5) 0-0, Af6 x e4

Şimdi kendinizi beyazların yerine koyun ve doğru hamleleri bulmaya çalışın. Eğer hamleleriniz doğruysa yanında yazılı olan puanı kaydedin, değilse beyazların ve siyahların gösterilen hamlelerini oynayarak devam edin. Büyük harflerle işaretlenmiş olan hamlelerin açıklamalarına bakın.

BEYAZ	SİYAH	PUAN
6) Kf1-e1,	d7-d5	3
7) Fc4 x d5,	Vd8-d5	3
8) Ab1-c3,	Vd5-h5	3
9) Ac3 x e4,	Fc8-e6	3
10) Fcl-g5,	h7-h6	5 (A)
11) Fg5-f6!,	Vh5-d5	7 (B)
12) c2-c3,	d4-d3	4 (C)
13) Af3-d4,	Ac6 x d4	4
14) c3 x d4,	Vd5-a5	4
15) Vdl-d3,	Ff8-b4	4
16) d4-d5!,	Va5 x d5	6
17) Vd3-g3,	Fb4 x e1	5
18) Ka1 x e1,	Vd5-a5	4
19) Ff6-c3,	Va5-d5	4
20) Vg3 x c7,	Ka8-d8	6
21) Fc3-b4,	Kd8-d7	5
22) Vc7-g3,	f7-f6	5
23) Vd3-b8+,	Se8-f7	3 (D)
24) Vb8 x h8,	Kd7-d8	5
25) Vh8-h7,	Fe6-f5	4
26) Ae4-g5+,	f6 x g5	8
27) Ke1-e7+,	Terk	5

ACIKLAMALAR:

A) 8) ..., Vd5-a5 daha iyiydi
B) Siyahların rok yapmasını önüyor.
C) Eğer 11) ..., g7 x f6, 12) Ae4 x f6+, veziri alır.
D) 23) Ae4-c5 iyi bir hamle. Böyle yapırsanız 6 puan alın

Şimdi puanlarınızı toplayın

75 - 100 : Büyük usta
55 - 74 : Usta
40 - 54 : İyi
25 - 39 : Orta

MAÇ

Beyaz : Schulten
Siyah : Kiyzeriçki
Açılış : Fil fedası
Paris, 1846

1) e2-e4, e7-e5; 2) f2-f4, e5 x f4; 3) Ff1-c4, Vd8-h4+; 4) Se1-f1, e7-e5; 5) Fc4 x b5, Ag8-f6; 6) Ab1-c3, Af6-g4; 7) Ag1-h3, Ab8-c6; 8) Ac3-d5, Ac6-d4!; 9) Ad5 x c7+, Se8-d8; 10) Ac7 x a8, f4-f3!; 11) d2-d3, f7-f6; 12) Fb5-c4, d7-d5; 13) Fc4 x d5, Af8-d6; 14) Vd1-e1, f3 x g2+, 15) Sf1 x g2, Vh4 x h3+! 16) Sg2 x h3, Ag4-e3+; 17) Sh3-h4, Ad4-f3+; 18) Sh4-f5, Fc8-g4+; Mat

HABER

● Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın düzenlediği Türkiye Liselerarası Satranç Yarışması iller düzeyinde sürüyor. İl birincileri final için 27-30 Mayıs tarihleri arasında Ankara'da Selim Sırrı Tarcan Spor Salonunda karşılaşacaklar.

● Türkiye Satranç Federasyonu tarafından düzenlenen Balkan Satranç Dostluk Turnuvası 5 Nisan'da İstanbul'da başladı. Turnuvaya Türkiye dışından şu oyuncular katılıyor: Popov (Bulgaristan) Şulava, Niçevski (Yugoslavya) Yoakimidis, Pandavos (Yunanistan)

● Clarin Turnuvasını (Mar del Plata) Hollandalı satranççı Jan Timman kazandı. Turnuvanın ilginç yanı dünya birincisi Karpov'un 3. olması idi. İlk 5 derece şöyle:

- 1) Timman
- 2) Partis
- 3) Karpov
- 3) Polugayevski
- 3) Selarwan

EMREHAN HALICI

PROBLEM-ETÜD

Aksi belirtilmedikçe bütün sorular beyazların çözmesi için sunulmuştur. Beyazlar aşağıdan yukarıya doğru oynar ve ilk hamleyi yapar.

No: 38 BERABERLİK (R. RETI, 1928)

No: 39 KAZANÇ (CARVAYAL, 1889)

No: 40 İKİ HAMLEDE MAT (H. BETMANN, 1923)

No: 41 ÜÇ HAMLEDE MAT (E. COOK, 1911)

BİLİM ve SANAT

1-12. sayıları içeren dizinlerle birlikte
BİLİM ve SANAT CİLT KAPAKLARI ve
CİLTLERİ ÇIKIYOR...

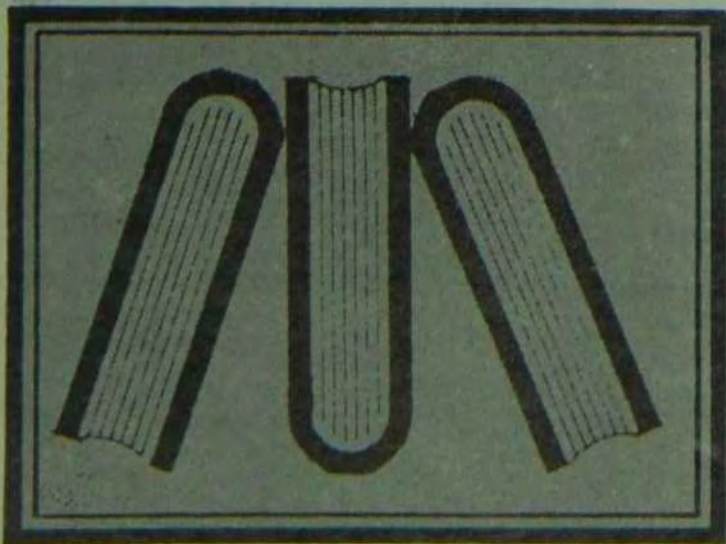
Cilt kapakları ve ciltler
adresimizden ödemeli istenebilir.

Sürekli artan kağıt ve basım zamlarından
etkilenmemek, Dergimizin elinize
zamanında ulaşmasını sağlamak,
Dağıtım sorunu nedeniyle ulaşamadığımız
Anadolu okurlarına ulaşabilmemiz için,

ABONE OLUNUZ, DOSTLARINIZI ABONE YAPINIZ.

Abone koşulları: 6 aylık 500 TL, yıllık 1000 TL'dir.
Geçmiş sayılardan edinmek isteyen okurlarımıza
yüzde 25 indirim uygulanır. 5 adede kadar
istekler için pul gönderilmelidir. Fazla istekler
ödemeli yollanır.

**BİLİM ve SANAT:
KİTAPLIĞINIZIN DEĞERİ**